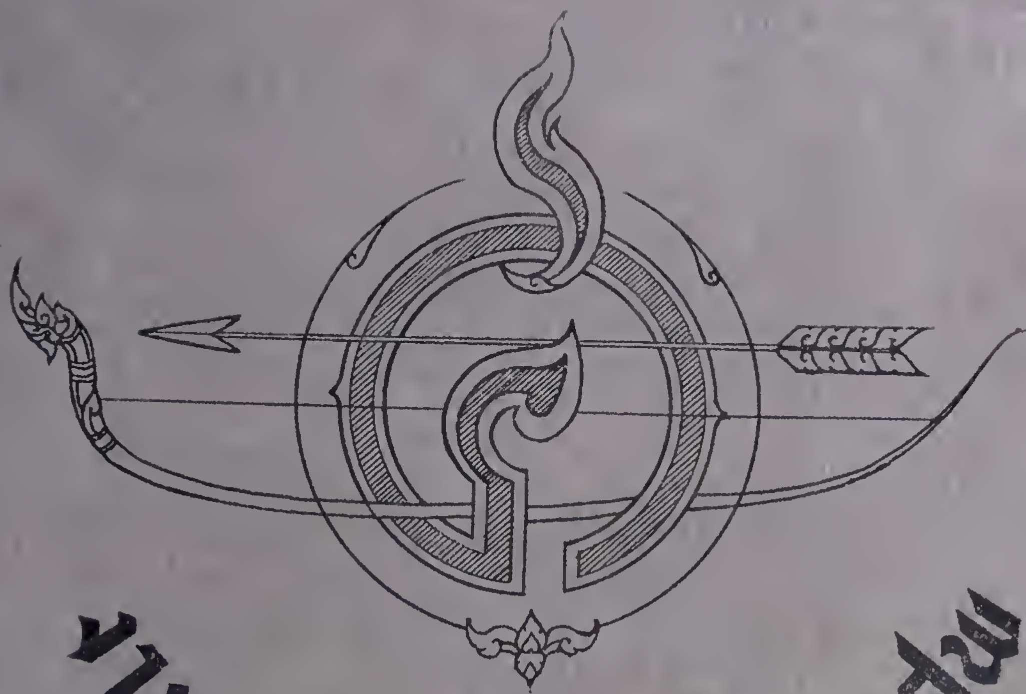

งานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงประดิษฐไพเราะ

(ศร ศิลปบรรเลง)

๑๐ มีนาคม ๒๔๙๘

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

งานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงประดิษฐไพเราะ

(ศร ศิลปบรรเลง)

๑๐ มีนาคม ๒๔๙๘

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

สงฺขารา อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา สนฺตติปฏิพทฺธา

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง มีอันปรวนแปรเป็นธรรมดา ต่อเนื่องกันด้วยสันตติ.

สงฺขารา ทุกฺขา ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา

สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ จะได้สุขในสังขารนี้แต่ไหน.

สงฺขารา อนตฺตา ยถาปจฺจยํ ปวตฺตนฺติ

สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ย่อมเป็นไปตามปัจจัย.

(ปัจฉิมโอวาทของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส)

อัญเชิญ

มาในฐานะพระองค์ท่านทรงเป็นพระอุปัชฌายะ

ของ

หลวง ประดิษฐ์ไพเราะ

คำนำ

ในการพระราชทานเพลิงศพ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลป-บรรเลง) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ นี้ เดิมทีเจ้าภาพดำริจะจัดพิมพ์หนังสืออันเนื่องด้วยงานทางด้านดุริยางคศิลป ซึ่งท่านผู้ล่วงลับได้สร้างสมไว้เป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติมากมาย เพื่อเป็นบรรณาการแก่ท่านผู้มาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพ ครั้นเมื่อความดำรินั้นได้ถึงคราวจะเป็นการทำขึ้น ต่างก็ปรากฏแก่ตนทุกคนว่า งานนี้จะทำในวงจำกัดและเวลาจำกัดหาได้ไม่ เพราะจะต้องศึกษาค้นคว้าให้ได้หลักฐานทั้งทางด้านประวัติการและวิชาการโดยแน่นอน จึงจะเป็นผลสมความประสงค์ของท่านผู้ล่วงลับ ซึ่งมุ่งที่จะประสาทประสิทธิ์วิทยาการของท่านที่มีอยู่ให้เป็นคุณประโยชน์แก่ศิษยานุศิษย์และประเทศชาติต่อไปอย่างไพศาลด้วย การณ์นี้จะต้องใช้ทั้งเวลาและตัวบุคคลผู้สามารถไม่น้อย เมื่อเหตุและผลปรากฏขึ้นเช่นนี้ ดำริเดิมจึงต้องระงับไว้ก่อน แต่จะต้องไม่ระงับโดยเด็ดขาด เพราะอย่างไรก็ดี งานของจางวาง ศร ศิลปบรรเลง หรือ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ จักต้องปรากฏเป็นหลักฐานกอบด้วยหลักวิทยาการอันแน่นอนต่อไปในภายหน้า จากกำลังของทายาทและศิษยานุศิษย์เพื่อบูชาคุณของท่านผู้เป็นบุรพการีตามความสามารถจะรวบรวมขึ้นได้ และถ้าผลงานนี้สำเร็จอาจเป็นทางก่อให้เกิดกองทุนเป็นมูลนิธิ เพื่อเป็นอนุสรณ์ของท่านดุริยางคศิลปาจารย์ผู้นั้นสืบต่อไปด้วย

อย่างไรก็ดี ในชั้นนี้เจ้าภาพได้รับความร่วมมือจากท่านผู้ปรากฏนามในหนังสือเล่มนี้อย่างเต็มเปี่ยมได้ทันความประสงค์ เจ้าภาพขอขอบพระคุณบรรดาท่านผู้กรุณาทั้งนี้ตลอดจนบรรดาท่านผู้ที่มีเมตตาจิตต์ ทั้งแก่ผู้ล่วงลับและแก่ผู้เป็นทายาท โดยให้ความอุปการะช่วยเหลือมาแต่ต้นจนงานพระราชทานเพลิง จะด้วยกำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา และ กำลังทรัพย์ก็ตาม ซึ่งปรากฏจนเป็นเล่มหนังสือนี้ขึ้นได้ แม้จะเป็นเวลากะทันหัน อันเป็นผลจากความมีน้ำใจโดยแท้ เจ้าภาพสุดที่จะกล่าวนามได้โดยทั่วถึง จะอย่างไรก็ดี เจ้าภาพจะขอจารึกพระคุณนั้นไว้ชั่วกาลนาน โดยเฉพาะโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยได้อำนวยความสะดวกอย่างเต็มที่

ด้วยผลอันเกิดจากความกตัญญูกตเวทีและไมตรีจิตต์ ซึ่งจัดเป็นบุญของบรรดาทุกท่านรวมทั้งเจ้าภาพที่ได้ร่วมสมานฉันท์กันบำเพ็ญในครั้งนี้ จงเป็นวิบากสมบัติ อันเราทั้งหลายได้พร้อมใจกันอุทิศ ได้บรรลุเป็นหิตานุหิตประโยชน์เกื้อกูลแก่ความสุข แด่ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ตามควรแก่คติวิสัย ในสัมปรายภพนั้นจงทุกประการ เทอญ.

คณะเจ้าภาพ

บ้านศิลปบรรเลง

บ้านบาตร พระนคร

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗

คำไว้อาลัย

ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งทุกท่านเมื่อได้เห็นราชทินนามและนามสกุลแล้ว ก็ย่อมจะทราบได้ทันทีว่า เป็นอาจารย์ในทางดุริยางคศิลป์ แต่หลวงประดิษฐ์ไพเราะ มิใช่อาจารย์อย่างสามัญ เป็นอาจารย์พิเศษที่หาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้ในสมัยเดียวกัน นับตั้งแต่เป็นผู้บรรเลงมาด้วยตนเอง ก็เป็นผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียร จนมีฝีมือลือเลื่องในนาม "จางวางศร" ในวงการดนตรีไทยจะต้องรู้จักชื่อ จางวางศร ทั่วทั้งประเทศ และเมื่อมาถึงสมัยที่หลวงประดิษฐ์ไพเราะ เป็นครูบาอาจารย์ฝึกสอน ก็มีนักดนตรีจากหลายทิศหลายทาง แม้ในประเทศกัมพูชาก็มาฝากตัวเป็นศิษย์ จึงนับว่าเป็นอาจารย์ที่มีศิษยานุศิษย์มากมาย เพลงทุกเพลงที่หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ได้แต่งขึ้นล้วนมีทำนองไพเราะน่าฟัง และมีลีลาพิศดารแปลกกว่าของผู้อื่น ซึ่งทำให้ได้รับความนิยมแพร่หลายเป็นอเนกประการ

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เมื่อหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เข้ารับราชการในกรมปี่พาทย์ และโขนหลวง กระทรวงวัง นอกจากได้ช่วยปรับปรุงวงดนตรีปี่พาทย์ของหลวงให้ก้าวหน้าขึ้นแล้ว ยังได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เข้าไปถวายการสอนวิชาดนตรีไทย แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินี และเจ้านายอีกหลายพระองค์ นับว่าเป็นเกียรติยศอย่างสูงสุดของดุริยาจารย์ และเมื่อสมเด็จ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีพระดำริให้บันทึกเพลงไทยลงเป็นโน้ตสากล ณ วังวรดิศ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ก็ได้เป็นหัวหน้าฝ่ายบอกทำนองเพลง โดยมีข้าราชการในกรมปี่พาทย์และโขนหลวงอีกหลายนายเป็นผู้ช่วย และโน้ตเพลงไทยเหล่านี้ก็ยังมีปรากฏอยู่ในกรมศิลปากร นับว่าเป็นผู้มีส่วนช่วยรักษาสมบัติของชาติอย่างหนึ่งไว้ให้ถาวรต่อไป

ถึงสมัยที่ข้าราชการในกรมปี่พาทย์และโขนหลวง กระทรวงวัง โอนมาขึ้นกรมศิลปากร หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ได้มารับตำแหน่งหัวหน้าแผนกดุริยางค์ไทย ก็ได้ช่วยให้ราชการด้านนี้เจริญขึ้นเป็นอย่างดี ในการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลซึ่งได้เริ่มขึ้นใหม่ เพราะได้หยุดชงักไปเสียคราวหนึ่งนั้น หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ก็ได้เป็นกรรมการตรวจตราเพลงที่บันทึกนั้นด้วยความเอาใจใส่ และนำความรู้ออกสู่วงการนี้เป็นอันมาก ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์แก่ราชการอย่างยิ่ง

แม้เมื่อหลวงประดิษฐ์ไพเราะ จะได้ออกจากราชการไปโดยเกษียนอายุแล้วก็ตาม ก็มิได้ทอดทิ้งวงงานของกรมศิลปากร ทุกสิ่งทุกอย่างที่ทางราชการขอร้องไป เป็นต้องได้รับความช่วยเหลือด้วยความเต็มใจเสมอ ข้าราชการคนใด นักเรียนคนใด มีความสงสัยในวิชาการ ไปไต่ถามก็ได้รับคำชี้แจงมาอย่างละเอียดละออเหมือนเมื่อยังอยู่ในราชการทุกครั้ง งานไหว้ครูของโรงเรียนนาฏศิลป์ กองการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งกระทำกันมาเป็นประจำทุกปี หลวง

ประดิษฐ์ไพเราะ ก็ได้มาเป็นประธาน นำการไหว้ฝ่ายดุริยางคศิลป์เสมอมามิได้ขาดสักปีเดียว ตราบจนกระทั่งสิ้นอายุ

เพราะฉะนั้น แม้ว่าหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จะได้ออกจากราชการไปแล้ว ถึงแก่มรณกรรมไปแล้ว กรมศิลปากรก็ยังคงระลึกถึงคุณงามความดีที่ได้เคยมีมา และจารึกไว้ด้วยลายลักษณ์อักษรนี้ตลอดไปชั่วนิรันดร

ขอกุศลบุญราศีที่ได้บำเพ็ญ จงสำเร็จเป็นปัตตานุโมทนามัยดลความสุขสดใส อุบัติแด่หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ตามควรแก่คติวิสัย ในสัมปรายภพเทอญ

กรมศิลปากร

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘

สำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

๑๓ มีนาคม ๒๔๙๗

เรียน คุณประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง

ได้ทราบข่าวว่าคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะถึงแก่กรรม ในนามของสำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ผมขอแสดงความเสียใจและเสียดายอย่างสุดซึ้ง วงการศิลปกรรมได้เสียดุริยางคศิลปาจารย์สำคัญไปท่านหนึ่ง และฉะเพาะส่วนตัวผม ก็ได้เสียอาจารย์ผู้ที่ผมเคยคุ้นเคยและเคารพมาช้านาน ขอให้คุณผู้เป็นทายาทจงดำรงรักษาศิลปะของท่านบิดาให้วัฒนาถาวร เพื่อวัฒนธรรมของชาติสืบไป.

ขอแสดงความนับถือ

เทวาธิราช ป. มาลากุล

(หม่อมราชวงศ์เทวาธิราช ป. มาลากุล)

ประธานสำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม.

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ

(ศร ศิลปบรรเลง)

ประวัติสังเขป

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นบุตรคนสุดท้องของนายสินและนางยิ้ม เกิดวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ ที่บ้านตำบลคลองดาวดึงส์ จังหวัดสมุทรสงคราม.

พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นจางวางมหาดเล็กข้าในกรม ในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช.

พ.ศ. ๒๔๖๘ โปรดเกล้าฯให้เข้าไปบรรเลงปี่พาทย์ร่วมกับการแสดงโขนบรรดาศักดิ์ ต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นหุ้มแพร

ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น หลวงประดิษฐ์ไพเราะ.

พ.ศ. ๒๔๖๙ รับราชการในกรมปี่พาทย์และโขนหลวง สังกัดสำนักพระราชวัง.

พ.ศ. ๒๔๗๓ ดำรงตำแหน่ง ปลัดกรมปี่พาทย์และโขนหลวง และได้ลาออกจากราชการ ภายหลังที่โอนมาอยู่กรมศิลปากร.

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เบญจมาภรณ์ มงกุฎไทย เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา

การศึกษา เมื่อเยาว์วัย ท่านบิดาได้นำไปฝากท่านพระครูที่วัดใกล้บ้าน เพื่อศึกษาวิชาหนังสือไทย และในขณะเดียวกันท่านบิดาก็ได้ฝึกสอนวิชาดนตรีไทยให้ด้วย และได้แสดงความเฉลียวฉลาดในการ

ศึกษาวิชาทั้งสองนั้นอย่างเด่นชัด จนเป็นที่รักใคร่ของท่านอาจารย์และบิดา.

การอุปสมบท เมื่ออายุครบอุปสมบท สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ทรงพระกรุณาให้อุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้ศึกษาธรรมวินัยสอบไล่ได้หลักสูตรนักธรรมตรีชั้นเอกของสนามวัด เมื่อบวชครบพรรษาแล้ว จึงได้ลาสิกขากลับมาปฏิบัติงานตามปกติ.

ภรรยา นางโชติ ประดิษฐ์ไพเราะ

นางฟู ศิลปบรรเลง

บุตร - ธิดา ๑. เด็กหญิงสร้อยไข่มุกด์ ศิลปบรรเลง (ถึงแก่กรรม)

๒. เด็กหญิงศุกร์ดารา ศิลปบรรเลง (ถึงแก่กรรม)

๓. นางชิ้น ไชยพรรค

๔. นางมหาเทพกษัตริย์สมุห (บรรเลง สาคริก)

๕. เด็กชายศิลปสราวุธ ศิลปบรรเลง (ถึงแก่กรรม)

๖. นายประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง

๗. นางภัลลิกา ศิลปบรรเลง

๘. นางชัชวาลย์ จันทร์เรือง

๙. เด็กชายแดง ศิลปบรรเลง (ถึงแก่กรรม)

๑๐. นายขวัญชัย ศิลปบรรเลง

๑๑. เรือเอก สมชัย ศิลปบรรเลง

๑๒. นายสนั่น ศิลปบรรเลง

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ป่วยด้วยโรคลำไส้ และโรคหัวใจ แม้นายแพทย์ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านจะได้พยายามให้การรักษาพยาบาลโดยสุดความสามารถ อาการป่วยก็หาได้ทุเลาไม่ ได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ ท่ามกลางบุตรภรรยา และนายแพทย์ เมื่อเวลา ๑๙.๔๕ น. วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ สิริรวมอายุได้ ๗๒ ปี ๗ เดือน ๒ วัน.

ประวัติ ชีวิต และงาน

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นบุตรคนสุดท้องของท่านครูสิน ศิลปบรรเลง ครูปี่พาทย์ผู้มีชื่อเสียง แห่งจังหวัดสมุทรสงคราม เมื่ออายุได้ ๕ ขวบ สามารถบรรเลงเพลงด้วยการตีฆ้องวงได้ โดยมิได้รับการฝึกสอนแต่อย่างใด แต่ก็ยังมิได้สนใจเรียนการดนตรีอย่างจริงจัง จวบจนกระทั่งอายุได้ ๑๑ ขวบ ถึงคราวต้องโกนจุก ท่านบิดาจัดงานพิธีโกนจุกให้เป็นงานใหญ่ มีดนตรีปี่พาทย์ประชันกันหลายวง เด็กชายศรได้เห็นผู้ที่มีฝีมือ แสดงดนตรีอย่างเต็มความสามารถ และเพลงนั้นไพเราะจับใจ จึงได้เกิดความรักที่จะเรียนดนตรีขึ้น นับแต่บัดนั้นก็เริ่มเรียนเริ่มหัดกับท่านบิดาด้วยความตั้งใจ และในเวลาเพียงเด็กน้อยก็สามารถออกประชันวงได้

งานครั้งใหญ่ ครั้งแรกที่ได้ออกแสดงฝีมือ คือ งานโกนจุกเจ้าจอมเอิบ และ เจ้าจอมอบ ธิดาเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ จังหวัดเพ็ชรบุรี ในงานนี้นายศรได้แสดงฝีมือระนาดเอกอย่างเด่นชัด จนเป็นที่สังเกตของท่านผู้ใหญ่ และเลื่องลือกันในหมู่นักดนตรีว่า นายศรบุตรท่านครูสิน มีฝีมือระนาดเอกจัดว่าอยู่ในชั้นสูง การไหวรู้ของฝีมือมีแนวว่าจะเป็นนักดนตรีไทยที่สามารถคนหนึ่ง ในวันข้างหน้า

ในสมัยนั้น การดนตรีไทย คือปี่พาทย์ เป็นที่นิยม ยกย่องมาก เจ้านาย และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ เมื่อมีงานสำคัญ ๆ ต้องมีปี่พาทย์

ประชันวง ประดับพระเกียรติ นักดนตรีจะต้องแสดงฝีมือ ด้วยการบรรเลงเพลงเดี่ยวประกวดกันเสมอ ครั้งหนึ่งในงานคล้ายวันเกิดของเจ้าจอมลำดี จอมมารดาในสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า นายศรได้แสดงฝีมือเดี่ยวเพลงกราวในเถา ซึ่งมีวิธีบรรเลงยากมาก ต้องใช้เวลาแสดงนานประมาณ ๑ ชั่วโมง จึงจะจบเพลง นายศรบรรเลงได้อย่างดียิ่ง เป็นที่พอพระทัยของเจ้านายที่เสด็จมาในงานนั้นเป็นอันมาก ได้รับประทานรางวัลจากสมเด็จกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และเจ้านายพระองค์อื่นอีกหลายพระองค์.

ต่อจากนั้นมา การแสดงฝีมือดนตรีของนายศร ได้เป็นที่สนใจของบรรดาผู้ที่รักการดนตรีไทยทั้งหลายมากขึ้น จนในวันหนึ่ง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จไปบัญชาการรับเสด็จสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง (รัชกาลที่ ๕) เสด็จพระราชดำเนินประพาสถ้ำเขางู จังหวัดราชบุรี สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ ได้ทรงทราบฝีมือนายศรว่าเล่นดนตรีดีมาก ได้รับสั่งให้หาและขอดูตัว เมื่อได้ทรงฟังฝีมือบรรเลงเพลงของนายศรแล้วทรงพอพระทัยเป็นอันมาก ทรงขอตัวนายศรจากท่านบิดาให้เข้ามาเป็นมหาดเล็กในพระองค์ ขณะนั้นนายศรอายุได้ ๑๙ ปี.

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ ทรงขอตัวนายศรมาจากท่านบิดา แล้วทรงโปรดชุบเลี้ยงให้อยู่ในวังบูรพาภิรมย์ ทรงแต่งตั้งเป็นที่จางวางมหาดเล็กในพระองค์ ได้ทรงพระกรุณาให้อุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศ-

วิหาร ๑ พรรษา โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ต่อจากนั้น ทรงพระกรุณาจัดการแต่งงานให้กับ น.ส. โชติ หุราพันธ์ ธิดา พันโท พระประมวญประมาณพล จางวางศรได้ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ สนองพระกรุณา ด้วยความจงรักภักดีอย่างสุดความสามารถตลอดมา ในสมัยนี้ จางวางศรได้ปรับปรุงเพลงไทยเดิมต่าง ๆ เช่นเพลง ๒ ชั้น ปรับปรุงให้เป็นเพลงเถาขึ้นหลายสิบเพลง.

ต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเลียบมณฑลนครศรีธรรมราช สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชภาคใต้ พระองค์ทรงโปรดดนตรีไทยมาก ได้โปรดให้จางวางศรเป็นผู้ปรับปรุงวงดนตรีไว้รับเสด็จจางวางศรได้นำเพลงเขมรเขาเขียว ๒ ชั้น มาประดิษฐ์เป็น ๓ ชั้น ให้ชื่อว่าเพลงเขมรเลียบพระนคร เพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการรับเสด็จในครั้งนั้น เพลงนี้มีทำนองไพเราะ และยังคงเป็นที่นิยมอยู่ในทุกวันนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ได้ทรงฟังเพลงนี้แล้ว ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเหรียญราชรุจิทองรัชกาลที่ ๕ และราชรุจิทองรัชกาลที่ ๖ ของพระองค์ท่านเอง ทั้งนี้เพราะพระองค์ได้เคยทรงโปรดฝีมือดนตรีของจางวางศรมาตั้งแต่ยังทรงเป็นมกุฎราชกุมาร.

เมื่อครั้งมีพิธีเปิดประตูน้ำท่าหลวงจังหวัดสระบุรี จางวางศรเป็นนายวงปี่พาทย์ ได้คิดประดิษฐ์ทำนองรับ และร้อง เพลงโอ้ ต่าง ๆ

เช่น พากย์โอ้, เพลงโอ้โลม เป็นต้น และได้บรรเลงระนาดเอกในงานนี้ เป็นที่พอพระราชหฤทัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯเป็นอย่างยิ่ง ทรงมีพระราชดำรัสชมเชย ยกย่องความสามารถในศิลปดนตรีของจางวางศรในครั้งนั้น.

ต่อมาจางวางศรได้ประดิษฐ์เพลงร้องขึ้นอีกหลายเพลง พร้อมทั้งปรับวงดนตรีไทยให้ดีขึ้นด้วย และได้แสดงเพลงที่ได้ประดิษฐ์ขึ้นใหม่เหล่านี้ในงานคล้ายวันเกิดของเจ้าพระยารามราฆพ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จประทับทรงฟังอยู่ด้วย พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นที่ยิ่ง ต่อมาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นหลวงประดิษฐ์ไพเราะ.

นอกจากได้คิดประดิษฐ์เพลง ๒ ชั้นแล้ว ยังได้คิดทำนองเพลง ๓ ชั้น และอื่น ๆ อีก ครั้งหนึ่งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตรับสั่งให้หลวงประดิษฐ์ไพเราะทำเพลงพม่า ๕ ท่อน ๓ ชั้น ให้เป็น ๖ ชั้น การเรียก ๖ ชั้นนี้เป็นพระดำริห์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ทำนองเพลง ๖ ชั้น จึงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในงานทำบุญฉลองพระชนมายุพระองค์ท่านที่วังบางขุนพรหม.

ต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้รับราชการเป็นผู้ถวายวิชาดนตรีไทยแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี ได้กราบถวายบังคมทูลแนะนำวิธีการแต่งเพลงไทยตามหลักดุริยางค์ไทย จนทรงพระราชนิพนธ์เพลงได้ เพลง

ที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้คือ เพลงเขมรละออองค์ ราตรีประดับดาว และเพลงคลื่นกระทบฝั่ง.

ในสมัยเมื่อ ๔๐ ปีมาแล้ว ยังไม่มีการใช้เครื่องหมายแทนเสียงดนตรีไทย หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ได้คิดเครื่องหมายแทนเสียงในการสอน โดยใช้ตัวเลขเป็นตัวโน้ตแทนเสียง เริ่มแต่เลข ๑ ถึงเลข ๙ เทียบให้เหมาะกับการใช้สายเปล่า และกดนิ้วลงบนสาย แต่โน้ตนี้ใช้ได้สำหรับวงเครื่องสายเฉพาะซอด้วง และซออู้เท่านั้น สำหรับจะเข้ต้องใช้ตัวเลข ๑ ถึงเลข ๑๑ การใช้ตัวโน้ตแบบนี้ทำให้สะดวกในการเรียนดนตรีไทยขึ้นมาก แต่ไม่แพร่หลาย เพราะใช้สอนเฉพาะบุตรและศิษย์ใกล้ชิดเท่านั้น

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ได้นำดนตรีของชวาเรียกว่า อังกะลุง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ทำด้วยไม้ไผ่ประดับด้วยขนนกยูงเข้ามาในประเทศไทย เมื่อประมาณ ๔๐ ปีมาแล้ว ได้ตามเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จประพาสชวา ประเทศอินโดนีเซีย หลวงประดิษฐ์ไพเราะ มีขลุ่ยงาไปเพียงเลาเดียว ได้บรรเลงเพลงไทยให้เจ้าผู้ครองนครฟังเป็นที่พอพระหฤทัยในความไพเราะ และศิลปของเพลงเป็นอย่างยิ่ง โอกาสนี้ หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้จำเพลงชวามาด้วยหลายเพลง ซึ่งยังเป็นที่นิยมอยู่ในบัดนี้.

และอีกครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ เสด็จประพาสประเทศอินโดจีน และประเทศเขมร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้

ถ่ายเมื่อตามเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
ไปประเทศอินโดนีเซีย (ชวา) ใน พ.ศ. ๒๔๕๘
อายุ ๓๖ ปี

หลวงประดิษฐ์ไพเราะตามเสด็จไปแสดงดนตรีไทย ที่นครวัด และพนมเปญ พระเจ้ามณีวงศ์ กษัตริย์เขมร ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอันมาก ทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ขอตัวหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ไว้ช่วยสอนเพลงไทยให้แก่ครูดนตรีในราชสำนักเขมร หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ได้ถือโอกาสนี้ ศึกษาเพลงเขมรมาด้วยหลายเพลง บางเพลงก็นำมาประดิษฐ์ขึ้นเป็นเพลงเถาให้ชื่อว่า เพลงขะแมร์ต่าง ๆ เช่น นกเขาขะแมร์ เป็นต้น.

หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้ประดิษฐ์เพลงใหม่ ๆ ขึ้นเสมอ และมีความเห็นว่า เพลงไทยจะมีวิวัฒนาการได้นั้น จะต้องมีการประดิษฐ์เพลงให้มีเพิ่มขึ้น โดยรักษาหลักเดิม และใช้ศิลปในการประดิษฐ์, การบรรเลง ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปเสมอ ฉะนั้นเมื่อได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณ จนถึงวัยชรา ก็ได้กราบถวายบังคมลาออกมาสั่งสอนศิษย์ที่สมัครเรียน และรักการดนตรี โดยมิได้หวังผลประโยชน์ใด ๆ นอกจากจะให้เป็นวิทยาทาน และเพื่อความดำรงอยู่ของศิลปดนตรีไทยให้วัฒนาและรุ่งเรืองต่อไป ได้ตั้งใจและพยายามสอนศิษย์ทั้งหลายด้วยความเมตตาอันบริสุทธิ์ ศิษย์มาจากถิ่นไกล ๆ ก็ให้ที่พักอาศัยดูแลประดุจบุตรหลานของท่านเอง เมื่อเห็นว่า ศิษย์คนใดมีแววว่าจะมีฝีมือหรือถนัดในทางไหนก็บากบั่นพร่ำสอน ให้แนวทางอันสูงยิ่ง ๆ ขึ้น เพื่อศิษย์เหล่านี้จะได้ใช้ศิลปของตนให้ดียิ่งขึ้นไป ท่านได้ใช้ชีวิตทั้งหมดในการดนตรี เพื่อศิลปอันสูงยิ่งนี้เท่านั้น.

และแม้จะล่วงเข้าวัยชราแล้ว ก็ยังคงคิดประดิษฐ์เพลงขึ้นเสมอ เช่นเพลงไทยในลครเรื่อง ผกาวลี ซึ่งได้แสดงถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ก่อนแต่จะเสด็จสวรรคตเพียงไม่กี่วัน ซึ่งขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลเดช ยังทรงดำรงพระอิศริยยศเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราชโดยเสด็จทอดพระเนตรด้วย หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายคำอธิบาย เป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๘ ทรงโปรดดนตรีไทย และทรงพระราชดำริห์ จะทรงศึกษาดนตรีไทยบ้าง แต่พระองค์เสด็จสวรรคตเสียก่อน.

ในระยะหลังนี้ แม้จะชรามากแล้วก็ยังคงสอนศิษย์ให้เป็นวิทยาทานอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าผู้ใด ถ้าต้องการศึกษาดนตรีไทยจากท่าน ท่านพร้อมที่จะประสิทธิ์ประสาทศิลปอันงดงามนี้ให้ทันที ท่านเป็นคนชราที่แข็งแรง ด้วยกำลังใจอันประเสริฐ ด้วยเมตตาบริสุทธิ์ บริบูรณ์ด้วยศิลปอันบริสุทธิ์ ผู้ใดต้องการท่าน ท่านจะสนองด้วยความยินดี นอกจากการสอนศิษย์อยู่ที่บ้านแล้ว ในที่อื่นท่านก็ยินดีไปสอนให้ เช่นที่โรงเรียนราชินี และที่อื่น ๆ ครั้งสุดท้ายนี้ได้ไปสอนที่คุรุสภาเป็นเวลาประมาณ ๕ ปีก็ป่วย และถึงแก่กรรมที่ บ้านศิลปบรรเลง ถนนบริพัตร์ พระนคร เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๙๗ ด้วยจิตต์อันยึดมั่นในพระรัตนตรัย ด้วยอาการสงบ.

มหาบุรุษศิลปิน
ผู้สร้างความเป็นไทย

สด กูรมะโรหิต

ท่านเป็นผู้สร้างความเป็นไทย เพื่อให้ความเป็นไทยของคนไทยยั่งยืนอยู่ ไม่เสื่อมสูญ

ท่านได้ใช้เวลามากกว่าหกสิบปี นับจากวันที่ท่านได้แตะต้องระนาดเอกเป็นวาระแรก กล่อมชาติไทยด้วยเพลงไทยอันไพเราะ เพื่อเพลงไทยจะได้อยู่ และเพื่อสัญญลักษณ์ของชาติไทยจะได้อยู่

เพลงไทยคือสัญญลักษณ์ของชาติไทย และเพลงไทยนี้แหละ คือสิ่งหนึ่งอันมีอานุภาพ ที่สร้างใจไทยให้เป็นไทย

ชาติไทยอยู่ได้ด้วยความเป็นไทย และความเป็นไทยนี้มิได้หมายความเพียงผืนผ้าสามสีอันเรียกว่าธงไตรรงค์เท่านั้น ธงไตรรงค์จะไม่มีความหมายแต่อย่างใด ถ้าชาติไทยคนไทย หมดความเป็นไทย

ความเป็นไทย มาจากอะไร?

ตอบว่า มาจากทุกสิ่งที่เป็นความรู้สึกอย่างไทย ตากับหูเป็นประตูหน้าต่างที่รับความรู้สึกอย่างไทย เรารู้จักความเป็นไทย เพราะเราเห็นสิ่งที่เป็นไทย และฟังสิ่งที่เป็นไทย สิ่งที่เราเห็น และสิ่งที่เราฟังนี้ คือ รากฐานที่กำเนิดของความเป็นไทย

เพลงไทย คือ สิ่งที่เป็นไทย ซึ่งสร้างความรู้สึกอย่างไทยให้แก่

ผู้ฟัง คนไทยที่ฟังเพลงไทย ย่อมเกิดจากความรู้สึกใต้จิตสำนึกขึ้นเงียบ ๆ ว่านั่นคือเพลงไทย และเขาคือคนไทย เขาจะไม่รู้สึกว่า นั่นคือเพลงจีน, เพลงแขก, หรือเพลงฝรั่ง และคนฟัง คือเขา หาใช่ จีน, แขก, หรือฝรั่งไม่

อานุภาพของเพลงไทยที่ทำใจไทยให้เป็นไทย คือพลานุภาพอันหนึ่งของจิตที่เป็นไทย จิตอันนี้มีพลานุภาพ ชาติไทยจะสิ้นสูญพลานุภาพ ถ้าไร้เสียซึ่งจิตอันเป็นไทยนี้

เพราะฉะนั้น เพลงไทยจึงเป็นสิ่งที่พึงยกย่องเชิดชู ถ้าเราจะส่งเสริมความเป็นไทย และความเข้มแข็งของชาติไทย

คนโง่และคนรู้เท่าไม่ถึงการณ์เท่านั้นที่รังเกียจเพลงไทย, พยายามขัดขวางการบรรเลงเพลงไทย, พยายามขจัดเครื่องมือที่บรรเลงเพลงไทย

เพลงไทยคือเนื้อแท้อันหนึ่งของวัฒนธรรมไทย เพราะฉะนั้นผู้ที่สนใจกับวัฒนธรรมไทย จึงควรส่งเสริมเพลงไทย

คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ได้มีชีวิตอยู่เพื่อเพลงไทย และได้สิ้นชีวิตไปเพื่อเพลงไทย ท่านได้อุทิศชีวิตทั้งชีวิตให้แก่เพลงไทย ท่านอยู่และตายเพื่อเพลงไทย ท่านเป็นผู้สร้างความเป็นไทย ให้แก่คนไทยด้วยเพลงไทย ท่านมีบุญคุณต่อชาติไทยอย่างพรรณนาไม่ได้

คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะเป็นศิลปิน, เป็นมหาบุรุษศิลปิน ในโลกของดนตรีไทย ท่านเกิดจากเลือดของศิลปิน และได้ทิ้งเลือดของศิลปินไว้เมื่อท่านได้สิ้นชีวิตไปแล้ว สายเลือดของท่าน คือ ธารน้ำทิพย์

ของดนตรีไทย, ไม่เหือดแห้ง, ไม่จืดจาง, และไม่สุดสิ้น และสายเลือดนี้แหละจะสร้างความเป็นไทย จากเพลงไทยสืบต่อไปไม่มีวันสิ้นสุด

หลวงประดิษฐ์ไพเราะเป็นมหาบุรุษศิลปิน ที่สร้างเพลงไทยและทางของเพลงไทย ไว้ให้เป็นมรดกของชาติมากมายก่ายกอง มรดกเหล่านี้ เป็นสิ่งที่มีค่าเกินที่จะพรรณนาให้ถึงค่านั้นได้ด้วยลายลักษณ์อักษร มรดกเหล่านี้ คือ ความเป็นไทยอันไม่รู้จักสลาย ซึ่งจะสืบต่อ ๆ กันไปชั่วลูกชั่วหลานของไทย สิ่งที่ท่านสร้างขึ้นและทิ้งไว้ให้เราชาวไทยเป็นสิ่งที่เกิดบุคคลิกลักษณะของไทยไว้ในที่อันสูง ท่านชูชาติไทยไว้ด้วยเพลงไทย โลกเห็นชาติไทยถนัดเพราะเพลงไทยที่สร้างความเป็นไทย มติมหาชนคนไทยผู้ใฝ่ใจกับดนตรีไทยได้มอบความเป็นผู้ใหญ่ยิ่งให้แก่ท่านแล้ว ยุโรปมี โยฮันส์เตราส์ ที่นี่ในแหลมทอง เรามีคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ

ข้าพเจ้าเคารพและบูชาคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะเสมอด้วยมหาบุรุษผู้หนึ่งของชาติ ชาติไทยมีนายจันทร หนวดเขียว มหาบุรุษผู้สู้เพื่อความเป็นไทยที่บางระจัน นั่นเป็นการต่อสู้เพื่อเอกราช บัดนี้เรามีมหาบุรุษไทยอีกผู้หนึ่งที่ต่อสู้เพื่อดนตรีไทยและความเป็นคนไทย ท่านผู้นั้นคือ คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

ก็ในบัดนี้ คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ มหาบุรุษศิลปินของวงการดนตรีไทย ได้จากเราไปแล้ว เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ มรณกรรมของท่านเป็นการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ของชาติ เราเสียน้ำตา

เพราะเรารู้ว่า เราได้เสียยอดคนไปคนหนึ่ง และชาติไทยก็เสียน้ำตา เพราะไม่มีใครรู้ว่าอีกกี่ร้อยปี จึงจะมีมหาบุรุษศิลปินอย่างคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ มาเกิดอีก.

ไร่แผ่นดินไทย

๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๙๙

ถ่ายเมื่ออายุ ๕๑ ปี

พ.ศ. ๒๔๗๔

ปรารพ – ปรารมภ์

คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะกับข้าพเจ้าเคยพบปะรู้จักชอบพอกันแต่เมื่อครั้งสมัยสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าล้นเกล้าล้นกระหม่อมรัชกาลที่ ๖ มาด้วยกัน จากนั้นความสัมพันธ์ก็สนิทสนมยิ่งขึ้น เมื่อข้าพเจ้าเริ่มงานอุตสาหกรรมถ่ายทำภาพยนตร์เสียงศรีกรุงแบบ "วสุวัต" ขึ้นที่บ้านสะพานขาวครั้งแรก ได้สร้างภาพยนต์เสียงเรื่อง "หลงทาง" "ปู่โสม" และ "พญาน้อยชมตลาด" ต่อ ๆ มาโดยลำดับ ภาพยนต์เสียงทั้ง ๓ เรื่องนี้ คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้ร่วมมือสร้างและบรรเลงเพลงซึ่งได้ดัดแปลงมาจากทำนองของเก่าร่วมด้วยหลายเพลง และคราวหลังต่อ ๆ มา ก็ได้ร่วมบรรเลงเพลงอัดเสียงลงในภาพยนต์ข่าวของกรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์ปัจจุบัน) ซึ่งกรมโฆษณาการได้มอบให้ทางการของภาพยนต์เสียงศรีกรุงเป็นผู้ถ่ายทำเป็นประจำในสมัยนั้นหลายคราว การร่วมงานของคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะทุก ๆ คราว คุณหลวงประดิษฐ์ฯ มิได้ยอมที่จะคิดค่าป่วยการทดแทนแต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย ทั้งนี้ข้าพเจ้าในนามของบริษัทภาพยนต์เสียงศรีกรุงแบบ "วสุวัต" ขอขอบคุณคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะไว้ ณ ที่นี้อีกวาระหนึ่งด้วย

บัดนี้ คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้จากเราไปเสียแล้วอย่างสุดแสนเสียดายและอาลัยยิ่ง ยังเหลืออยู่ก็แต่คุณงามความดีและอัธยาศัยไมตรีจิตต์ที่มีอยู่ต่อบรรดาญาติมิตรและศิษยานุศิษย์เท่านั้น ส่วนงาน

อันเป็นอมตะแพร่หลายที่สุดก็คือบทประพันธ์ทำนองเพลงและถวดลายฝีมือทางบรรเลงสังคีตไทยอันเป็นศิลปชั้นเยี่ยมอยู่ในความนิยมยกย่องของมหาชนทุกชั้นในนาม "จางวางศร" แห่งวังบูรพาฯ สมัยนั้น ยังเป็นเสมือนเสียงสวรรค์บรรเลงบรรลือลึกกึกก้องไปทั่วทิศานุทิศ อันศิษยานุศิษย์ได้รับมรดกตกทอดตลอดมา

ขออัญเชิญสรรพสิ่งอันศักดิ์สิทธิ์ในจักรวาฬอันมีพระไตรรัตน์เป็นสรณาคม ขอจงดลบรรดาลให้วิญญาณของคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะไปสู่สุขคติธรรมอันพึงปรารถนายิ่งในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

(มานิต วสุวัต)
โรงงานอุตสาหกรรมผลิตจานเสียง
บริษัทภาพยนต์เสียงศรีกรุง บางกะปิ

๑๓ ก.พ. ๙๘

ปาเจราจริยา โหนุตุ คุณุตุตรานุสาสกา

ที่บ้านเดิมของข้าพเจ้าที่จังหวัดสมุทรปราการ นับตั้งแต่ข้าพเจ้าเกิดมาเห็นเดือนเห็นตะวัน และจำความได้ มีขลุ่ยเพียงออยู่เลาหนึ่งแขวนเป็นประจำอยู่ที่เขากวาง ข้างประตูบนฝาเฟี้ยม เป็นขลุ่ยไม้สีเหลืองเกลี้ยง ไม่มีลวดลายอะไรเหมือนอย่างขลุ่ยทั่ว ๆ ไปที่แขวนขายตามงานวัดเช่นภูเขาทอง ขลุ่ยเลานี้เป็นสมบัติของคุณพ่อข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้ามาได้ทราบภายหลังว่า คุณพ่อเป็นศิษย์ของเจ้าคุณเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) แต่ข้าพเจ้าไม่เคยได้ฟังเสียงขลุ่ยจากคุณพ่อเพราะพอข้าพเจ้าอายุได้ ๗ ขวบก็เป็นกำพร้าพ่อเสียแล้ว ขลุ่ยเลาที่ว่านี้จึงได้แต่แขวนอยู่ยังที่ของมันโดยไม่มีผู้เป่า และถึงแม้ข้าพเจ้าจะหยิบเอาลงมาลูบ ๆ คลำ ๆ อยู่บ่อย ๆ และลองเป่าดู ก็ไม่เป็นทำนองเสนาะอะไร เพราะข้าพเจ้าเป่าไม่เป็น แต่มันก็เป็นสมบัติตกทอดมาถึงข้าพเจ้าจนกระทั่งข้าพเจ้าต้องจากบ้านเดิมมาเพื่อศึกษาวิชาในกรุงเทพ ฯ

ข้าพเจ้าได้มาพำนักอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ภายในวังบูรพาภิรมย์ ซึ่งเป็นที่ตั้งโรงภาพยนตร์คิงส์, ควีนส์, และแกรนด์ในทุกวันนี้ ชีวิตที่นั่นนอกจากเรียนหนังสือแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่มีหน้าที่อะไรที่ต้องรับใช้สมเด็จกรมพระยา ฯ แห่งวังนั้น จะมีอยู่อย่างเดียวก็เป็นคนคอยเดินหมากรุกฝรั่ง ซึ่งมีกระดานตั้งอยู่ที่ท้องพระโรงเท่านั้น สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงเป็นเอตทัคคะในการเล่นหมากรุกฝรั่ง ถึงขนาดที่ได้แข่งขันกับฝรั่ง

ในต่างประเทศ ทั้ง ๆ ที่ต่างอยู่กันคนละประเทศ แต่ก็มีวิธีการแข่งขันกันได้ โดยที่ฝ่ายใดจะเดินหมากรุกตัวไหน จากตาไหนไปยังตาไหน ก็โทรเลขแจ้งให้กันทราบ เมื่อฝ่ายฝรั่งโทรเลขกราบทูลมาสมเด็จ ฯ ก็ทรงมอบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้เลื่อนตัวหมากรุก และเมื่อจะทรงมีโทรเลขบอกไปยังฝรั่ง ข้าพเจ้าก็ทำหน้าที่คอยเลื่อนตัวหมากรุกในทำนองเดียวกัน เช่นนี้จนกว่าจะถึงแพ้และชนะ

เวลาว่างและถ้าเป็นเวลาที่สมเด็จ ฯ โปรดฟังดนตรี ข้าพเจ้าก็ชอบเมียงฟังอยู่ห่าง ๆ ด้วยความสนใจ จนจำเพลงได้หลายเพลงทั้ง ๆ ที่ตนเองยังบรรเลงดนตรีไม่เป็นสักอย่างเดียว

ต่อมาสมเด็จ ฯ โปรดให้ตั้งวงมโหรีหญิงขึ้น ข้าพเจ้าถึงถูกเรียกไปเฝ้า และทรงมอบหน้าที่เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือให้หัดขลุ่ย รับสั่งแก่ข้าพเจ้าว่าพวกผู้หญิงไม่มีใครยอมหัดขลุ่ย จะเป็นเพราะกระดากหรือเห็นเป็นของน่าเกลียดในสมัยนั้น ที่ผู้หญิงจะเป่าขลุ่ยหรืออย่างไรก็ไม่ทราบได้ อย่างไรก็ตาม ครั้งนั้นนับเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้ใช้ขลุ่ยของคุณพ่อข้าพเจ้าให้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง และเป็นวาระแรกที่ข้าพเจ้าได้พบครูที่ดีที่สุด ในชีวิตการเรียนดนตรีของข้าพเจ้าคือ จางวาง ศร ศิลปบรรเลง ซึ่งต่อมาท่านได้มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐ์ไพเราะ

ตามความรู้สึกของข้าพเจ้า ในการหัดเป่าขลุ่ย ความยากลำบากมิได้อยู่ที่การจำเพลง มิได้อยู่ที่การพรมนิ้ว และมิได้อยู่ที่การทำเสียง

แหบโหย หากอยู่ที่การระบายลม อันการระบายลมนี้เองที่ทำให้ขลุ่ยเป็นเครื่องดนตรีมหัศจรรย์ในบรรดาเครื่องดนตรีทั้งหลายทั่วโลก ยังความแปลกใจแก่ผู้ฟัง ที่ผู้เป่าสามารถทำให้มันเปล่งเสียงออกมาได้ไม่ขาดสาย แม้จะบรรเลงอยู่นานเท่านาน ในเมื่อปี่ของสก๊อตช์ก็ยังต้องมีถุงไว้เป็นที่เก็บลม แต่ผู้เป่าขลุ่ยจะเก็บลมไว้ที่กระพุ้งแก้ม แล้วเมื่อเป่าลมนั้นออกมา ก็สามารถใช้จมูกสูดเอาลมเข้าไปสำรองไว้ได้ใหม่อยู่เรื่อยอย่างไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ก็เป็นไปได้จริง ๆ ที่เรียกกันตามภาษานักดนตรีว่าการระบายลม การระบายลมนี้เองที่ถือกันว่าเป็นการสอนที่ยากยิ่ง ครูผู้สอนจะต้องลำบากที่จะอธิบายให้ลูกศิษย์เข้าใจและทำได้ และใครที่เป่าขลุ่ยได้ แต่ระบายลมไม่เป็น ก็นับว่าจะเอาดีในทางขลุ่ยไม่ได้เสียด้วย จึงเป็นที่หนักใจแก่ครูผู้สอนยิ่งนัก แต่ข้าพเจ้าต้องขอยืนยันด้วยความจริงใจว่า คุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะของข้าพเจ้าผู้นี้ มีวิธีสอนที่ดียิ่งหาตัวจับยาก คุณครูได้สอนให้ข้าพเจ้ารู้จักระบายลมในเวลาไม่นานเลย ช่วยให้ข้าพเจ้าผ่านพ้นอุปสรรคสำคัญในการหัดเป่าขลุ่ยมาได้ โดยที่ข้าพเจ้าเองไม่เคยนึกฝัน และข้าพเจ้าต้องขอกล่าวสดุดีท่านไว้ ณ ที่นี้ว่า ด้วยคุณลักษณะสมเป็นครูที่แท้จริงของท่านอย่างสม่ำเสมอนี้เอง ที่ข้าพเจ้าได้ประทาน "แหนบบริพัตร" ทำด้วยเงิน จากพระหัตถ์ทูลกระหม่อมวังบางขุน-พรหม ในงานครั้งหนึ่ง ซึ่งมีมโหรีไปบรรเลงถวายรวมหลายวงด้วยกัน ทูลกระหม่อมพระองค์นั้น ทรงฟังด้วยความสนพระทัย ที่เด็กขนาด

อายุ ๑๓-๑๔ อย่างข้าพเจ้า สามารถเป่าขลุ่ยเดี่ยวเพลงพระยาโศกได้อย่างไหยหวลในท่ามกลางนักดนตรีผู้ใหญ่ทั้งหลาย

บัดนี้ คุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะของข้าพเจ้าก็หาชีวิตไม่เสียแล้ว ชีวิตของท่านต้องแตกดับไปตามกฎแห่งธรรมชาติ ซึ่งไม่มีผู้ใดจะหลีกเลี่ยงได้ แต่หากวิญญาณของท่านจะสิงสถิตอยู่ ณ ภพใด และหากดวงวิญญาณของท่านจะหยั่งทราบได้ด้วยญาณวิถีใด ๆ ก็ตาม ขอท่านพึงทราบไว้ด้วยว่า ศิษย์คนหนึ่งของท่านยังไม่ลืม และยังระลึกถึงพระคุณอันสูงของท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประศาสน์วิชาดนตรีให้อยู่เสมอตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา ในนรกภูมิไม่ปรากฏว่ามีดนตรีและนักดนตรีเป็นผู้ขับกล่อม จะมีก็แต่ในสวรรค์ชั้นฟ้าเท่านั้น ข้าพเจ้าจึงเชื่อมั่นว่า อย่างไรเสียวิญญาณของคุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะของข้าพเจ้าซึ่งเป็นนักดนตรีเอกผู้นี้ ก็ต้องไปจุติเสวยสุขอยู่ ณ แดนสุขาวดีนั้นอย่างแน่นอน.

สันติสิริ

๓ ก.พ. ๙๘

แด่ดวงประทีปแห่งศิลปะ

ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ นี้ คณะเจ้าภาพเห็นสมควรให้มีการพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับประวัติของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เพื่อบรรดาญาติมิตรและศิษย์ในวงการดนตรีรวมทั้งท่านผู้มีเกียรติผู้สนใจในชีวประวัติของผู้ที่ได้สร้างคุณประโยชน์ในด้านศิลปดุริยางค์ให้แก่ประเทศไทย ได้เก็บไว้เป็นอนุสรณ์ เพื่อรำลึกและเล่าสืบกันต่อไป.

บรรดาญาติได้กะเกณฑ์ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้เขียนชีวประวัติของท่านผู้ล่วงลับนี้ ด้วยข้าพเจ้าได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดหลวงประดิษฐ์ไพเราะมาตั้งแต่ข้าพเจ้ายังเล็ก ๆ เด็ก ๆ ในฐานะลูกหลาน ลูกศิษย์ และลูกเขย ดังนั้นข้าพเจ้าควรจะเขียนชีวประวัติของหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้ดี งานเขียนชีวประวัติของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ก็เป็นโอกาสหนึ่งที่ข้าพเจ้าจะได้แสดงกตเวทิตาคุณตอบแทนท่านผู้มีพระเดชพระคุณอย่างสูงในชีวิตของข้าพเจ้า แต่เป็นที่น่าเสียดายที่งานพระราชทานเพลิงศพนี้ ได้ตระเตรียมขึ้นอย่างค่อนข้างกระทันหัน หลวงประดิษฐ์ไพเราะเป็นผู้มีชีวประวัติน่ารู้ น่าสนใจ น่าศึกษา ในการเขียนเรื่อง My Boyhood In Siam ซึ่งกล่าวถึงหลวงประดิษฐ์ไพเราะเพียงคร่าว ๆ ข้าพเจ้าได้ใช้เวลาเขียนประมาณ ๑ ปี ดังนั้นที่จะให้ข้าพเจ้าเขียนชีวประวัติ

ของหลวงประดิษฐ์ไพเราะภายในเวลา ๑ เดือน ตามที่บรรดาญาติได้เริ่มกะงานกันขึ้นนี้ ย่อมไม่สามารถจัดทำให้ดีได้สมกับเกียรติประวัติของท่านผู้ล่วงลับ ที่ท่านได้สร้างสมไว้มากมาย.

อย่างไรก็ดี ในการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น ข้าพเจ้าอยากเห็นหนังสือเล่มนี้เป็นอนุสรณ์ถาวรวัตถุ ซึ่งอย่างน้อยญาติมิตรศิษยานุศิษย์เห็นคุณค่าใคร่เก็บไว้เป็นที่ระลึก เพื่อเป็นเครื่องเตือนให้นึกถึงศิลปาจารย์ผู้ที่เรารักและเคารพ ในโอกาสนี้ข้าพเจ้าจึงได้เกณฑ์ต่อให้พี่ชื่นรวบรวมประวัติย่อ ๆ ของท่านผู้ล่วงลับพิมพ์รวมไว้ ณ ที่นี้ด้วย และข้าพเจ้าได้ขอให้ท่านบิดาของข้าพเจ้า คือพระพรหมปรีชา ผู้เป็นทั้งเพื่อนและศิษย์ผู้ได้สมาคมใกล้ชิดสนิทสนมกับท่านผู้ล่วงลับมาตั้งแต่สมัยก่อนข้าพเจ้าเกิด ให้ช่วยรื้อฟื้นรำลึกเรื่องราวเกี่ยวกับท่านผู้ล่วงลับเอามาเล่าสู่กันฟังไว้ ณ ที่นี้ด้วย บิดาของข้าพเจ้า เป็นผู้สนใจในวิชาการดนตรีไทย และได้ศึกษาหาความรู้ในวิชานี้มาตั้งแต่เยาว์ เมื่อทราบว่ามีครูดีอยู่ที่ไหน ก็ดั้นด้นไปสมัครตัวเป็นศิษย์ที่นั่น ท่านเรียนทางร้องจากหม่อมส้มจีน เรียนทางเครื่องจากพระยาประสานดุริยศัพท์ และหลวงประดิษฐ์ไพเราะ มีฐานะเป็นข้าหลวงเดิมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งได้ติดตามเป็นข้าราชบริพารของสมเด็จพระราชปิตุลา และสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร บิดาข้าพเจ้าจึงได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิด รู้เรื่องราวเกี่ยวกับหลวงประดิษฐ์ไพเราะอย่างละเอียดละออ ในคราวที่ล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่หกเสด็จ

ประพาสนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเหตุให้หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้แต่งเพลงเขมรเลียบพระนครขึ้นทูลเกล้าฯถวาย ก็บังเอิญได้มีบิดาของข้าพเจ้ารวมอยู่ในการรับเสด็จพระราชดำเนินคราวนี้ด้วย ในงานประชันวงครั้งมโหฬารที่วังบางขุนพรหม สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ก็ได้ทรงเชิญบิดาข้าพเจ้ามาร่วมเป็นกรรมการ และในคราวรัชกาลที่หกเสด็จประพาสนครสวรรค์ ซึ่งทำให้มีเพลงใหม่ ๆ เกิดขึ้น บิดาของข้าพเจ้าก็บังเอิญได้ร่วมอยู่ ณ ที่นั้นด้วย ดังนั้นบิดาของข้าพเจ้าจึงเป็นผู้เหมาะสมที่จะนำเรื่องราวเกี่ยวกับท่านผู้ล่วงลับมาเล่าสู่กันฟังได้เป็นอย่างดี.

ในโอกาสเดียวกันนี้ ข้าพเจ้าได้ขอร้องให้พระภิกษุจำเนียร มานิตย์นเรศร์ ผู้เป็นญาติใกล้ชิดสนิทสนมมากับครอบครัวของท่านผู้ล่วงลับช่วยเขียนเรื่องราวขึ้นอีกแง่หนึ่งในทัศนะของท่านผู้เขียน ก็เห็นว่าจะมีสาระบรรจุอยู่ในหนังสือที่ระลึกเล่มนี้พอสมควร ชวนให้ญาติมิตร ศิษย์และท่านผู้สนใจในชีวประวัติของหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้เก็บหนังสือนี้ไว้ เป็นที่รำลึกถึงท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว.

ข้าพเจ้า อยากจะเขียนชีวประวัติ ของ หลวงประดิษฐ์ไพเราะโดยละเอียดขึ้นใหม่ และอยากจะใช้เวลามากกว่า ๑ ปีในงานชิ้นนี้ ในขณะที่ท่านล้มป่วยตลอดจนเวลาถึงแก่กรรม ข้าพเจ้ามีโอกาสได้เข้าช่วยพยาบาลอย่างใกล้ชิด ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าเองขณะนั้นสุขภาพไม่สมบูรณ์และงานส่วนตัวก็มาก ข้าพเจ้าบอกกับภรรยาของข้าพเจ้าว่า

ข้าพเจ้าพยาบาลท่าน ไม่ใช่เพราะท่านเป็นพ่อตา แต่เพราะท่านเป็นคนสำคัญ ที่ได้สร้างคุณประโยชน์ในทางดุริยางคศิลปให้แก่ประเทศอย่างเอนกอนันต์ การสูญเสียท่านก็เท่ากับบ้านเมืองได้สูญเสียคนสำคัญไปคนหนึ่ง.

เมื่อจะกล่าวถึงชีวิตของศิลปิน ก็อยากจะกล่าวถึงสภาพของศิลปในบ้านเมืองเราเสียก่อน ศิลปเป็นวิทยาที่จะเฟื่องฟูได้ ก็ต้องมีผู้มีบุญวาสนาคอยอุปถัมภ์ค้ำจุน สภาพเช่นนี้มิได้มีอยู่แต่ในประเทศไทย ชักตัวอย่างประเทศอิตาลี ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมเจริญได้ก็ด้วยมีเจ้าผู้ครองนคร ผู้ใฝ่ในศิลป คอยให้ความอุปถัมภ์ค้ำชู ลิโอนาโด ดาวินชี และไมเกิล แอนเจโล ถ้าขาดเจ้านายอุปถัมภ์ ก็คงไม่มีกำลังใจสร้างงานศิลปชั้นเอก ๆ ซึ่งตกทอดมาเป็นสมบัติของโลกตราบชั่วทุกวันนี้ได้ งานศิลปในบ้านเราก็เหมือนกัน รุ่งเรืองเฟื่องฟูได้ก็เพราะมีเจ้านายคอยอุปถัมภ์ค้ำจุน สมเด็จวังบูรพา ฯ ทำให้เกิดจางวางศร ทูลกระหม่อมวังบางขุนพรหม ฯ ทำให้เกิดจางวางทั่ว ท่านเจ้าพระยาเทเวศวร์ ฯ ทำให้เกิดคณะลครรำแบบของท่านเจ้าพระยาเทเวศร์ คุณจอมมารดาแพหรือท่านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ท่านก็อุปถัมภ์ก่อตั้งคณะของท่านแยกไปอีกแนวหนึ่ง เจ้านายต่างส่งเสริมให้มีการประกวดประขันกัน ศิลปก็เจริญ ยิ่งกว่านั้นเจ้านายทรงสนใจในศิลปวิทยาอันเป็น วัฒนธรรม ประจำชาติมาโดยแท้จริง ดังนั้นเจ้านายหลายพระองค์ เช่น ล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่หก ทูลหม่อมบริพัตร ฯ สมเด็จ

เจ้าฟ้ากรมพระยานริศร์ ฯ ทรงสามารถบรรจุหน้าพาทย์ในบทพระราชนิพนธ์ และพระนิพนธ์ของท่านได้ในแบบอย่างของผู้รอบรู้ เป็นการน่าอัศจรรย์ที่เจ้านายดังกล่าวหลายพระองค์ ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศมาอย่างสูง เช่นล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่หก ทรงเชี่ยวชาญในศิลปศาสตร์ของต่างประเทศ ขนาดทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในวรรณกรรมของเชกส์เปียรและของกรีก ทูลหม่อมบริพัตร ฯ ทรงจัดเจนในดุริยางคศาสตร์แบบสากล (ที่ถูกต้องตามแบบฉบับ) แต่ท่านเหล่านี้มิได้ทอดทิ้ง วัฒนธรรม ประจำชาติ ท่านได้ทรงศึกษา ทำความเข้าพระทัย และส่งเสริม เจ้านายองค์อื่นแม้ไม่ทรงเจนจัด แต่ส่วนมากก็เรียกได้ว่า ท่าน "ดูเป็น" และ "ฟังเป็น" และที่สำคัญก็คือต่างทรงสนพระทัยส่งเสริมสนับสนุนให้ศิลปวิทยา ซึ่งสมัยนี้ดูเหมือนจะเรียกกันว่า "แบบไทยเดิม" ให้เจริญรุ่งเรือง.

ในทัศนะของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า พอหมดสมัยเจ้านายผู้รอบรู้ ผู้สนับสนุน และผู้ส่งเสริม ศิลปของชาติก็เสื่อมโทรมลง มาถึงยุคใหม่สมัยปัจจุบันนี้ ตามความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่าส่วนมากไม่รอบรู้ในศิลปของชาติ เพราะไม่เคยศึกษา ไม่เคยสนใจเวลาท่านไปเล่าเรียนอยู่ต่างประเทศ ท่านก็คงไม่ได้ไปทำความเข้าใจในศิลปกรรมแบบของชาติตะวันตก อย่างที่ล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่หก หรือทูลหม่อมบริพัตรทรงศึกษาและเข้าพระทัย ผลลัพภ์คือของตะวันตกท่านก็ไม่รู้จริง และของตะวันออกท่านก็ไม่เอาใจใส่ที่จะรู้จักเสียเลย

ท่านจึงมาดำเนินการส่งเสริมศิลปและวัฒนธรรมแบบแหวกแนวเข้ารกเข้าพงไปทางทิศไหน ข้าพเจ้าอาจจะเป็นคนหัวเก่า ตามท่านไม่ค่อยทัน อย่างไรก็ดีข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ถ้าจะเอาเพลงไทยแบบสากล ที่มีทำนองคล้าย ๆ "โอลด์โฟล์คแอทโฮม" ไปบรรเลงให้ชาวต่างประเทศฟัง ถ้าเล่นได้ดีถูกแบบของเขา เขาคงจะชมว่าคนเล่นเล่นดี แล้วบางคนก็จะนึกต่อไปถึง สตีเวน ฟอสเตอร ว่าช่างแต่งเพลงไพเราะเพราะพริ้งจริง ๆ ณ ที่นี้เครดิทได้แก่ สตีเวน ฟอสเตอร คนไทยไม่ได้อะไร แต่ถ้าเราอุตริไปตู่ว่า นี่เป็นศิลปกรรมของเรา เราจะไม่ได้รับคำชมเชยว่า เราเป็นมนุษย์ที่มีวัฒนธรรม เพราะใครก็ตามหากละเมิดศีลอยู่ จะอวดว่าตนมีธรรมนั้นย่อมฟังได้ยาก สุภาษิตฝรั่งมีว่า You may fool some people some of the time, but you cannot fool them all the time. แปลเป็นไทยว่า "จะหลอกคนนั้น หลอกได้เพียงบางครั้งบางคราว จะหลอกกันอยู่ ตลอดกาลนั้นหาได้ไม่" เพราะคิดอย่างนี้ ข้าพเจ้าจึงมีความเห็นว่า ...... ถ้าจะพูดถึงศิลปเกี่ยวกับการดนตรี อันเป็นวัฒนธรรมประจำชาติไทยแล้ว ก็มีอยู่เพียงแบบเดียว คือแบบที่มีจังหวะหน้าทับและลีลา แบบที่มนุษย์รุ่นใหม่แผลงให้ชื่อว่า "ไทยเดิม" ในที่นี้ข้าพเจ้าจึงยังไม่ยอมร่วมรับรองด้วยว่า ก๊วราช่า หรือ สโลว์ซบสโลว์ซึม ควรจะจัดเข้าอยู่ในสาระบบว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของไทย จะเป็นแบบ"สากล" หรือแบบอะไรก็ตาม.

จริงอยู่ทางการไม่ได้ทอดทิ้งศิลปของชาติเสียทีเดียว โดยยังคงให้กรมศิลปากรอุปถัมภ์ค้ำชูศิลปิน ให้ได้ดำรงชีพเพื่อสืบศิลปกันต่อมา แต่สภาพผิดกับสมัยก่อน เพราะสมัยก่อนมีเจ้านายเป็นอุปถัมภก อุปการะศิลปินให้เกิดการประกวดประขันประชันวงกันอยู่เนือง ๆ ศิลปก็รุ่งเรือง มาสมัยนี้เกือบจะพูดได้ว่ามีกรมศิลปากรอยู่แห่งเดียวที่รวบรวมสนับสนุนอุปการะศิลปินอยู่ ไม่มีการให้ศิลปินได้มีการประกวดประขันประชันฝีมือ และสติปัญญากันเหมือนสมัยก่อน.

หลวงประดิษฐ์ไพเราะเป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่เพื่อศิลป ได้ประสพความรุ่งโรจน์ในสมัยที่ศิลปรุ่งโรจน์ เป็นผู้ได้รับพรสวรรค์ให้มีทั้งปัญญาและฝีมือในทางดนตรี จึงบรรลุความก้าวหน้าไกลเช่นเดียวกับ Chess–genius ซึ่งสามารถมองเห็นทางเดินหมากรุกล่วงหน้าหลายชั้นหลายเชิง หลวงประดิษฐ์ไพเราะเป็นผู้มีปฏิภาณสามารถประดิษฐ์เพลงรับร้องได้ปัจจุบันทันด่วน ด้วยอาศัยความแตกฉานในจังหวะและหน้าทับ เหตุเพราะท่านเป็นอาจารย์ที่มีฝีมือในเครื่องดนตรีนานาชะนิด ทางที่หลวงประดิษฐ์ไพเราะสอนศิษย์จึงมีหลายแบบฉบับ สำหรับศิษย์ที่มีฝีมือท่านก็เลือกทางที่พลิกแพลงผาดโผน สำหรับศิษย์ที่ด้อยในฝีมือก็เปลี่ยนให้ใช้ทางหวานเอารสมือเข้าสู้ ในคราวโดยเสด็จสมเด็จพระราชบิตุลาไปประเทศชะวา หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้ทดลองไล่เสียงเครื่องดนตรีของชะวาแล้ว ก็สามารถเล่นเครื่องดนตรีชะวาร่วมวงกับนักดนตรีชะวาได้ เป็นที่สนเท่ห์ตื่นเต้นต่อนักดนตรีชาวชะวาเป็นอย่างยิ่ง

ตอนกลับจากชะวา หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้นำอังกะลุงของชะวามาเผยแพร่ในประเทศไทย เป็นเหตุให้เกิดการเล่นอังกะลุงกันขึ้นตราบชั่วทุกวันนี้ ในงานต้อนรับเซอรฮิวจ์ คลิฟฟอร์ด สมเด็จพระราชบิตุลา ทรงแนะนำหลวงประดิษฐ์ไพเราะต่อแขกต่างประเทศผู้มีเกียรติว่าเป็นศาสตราจารย์ยอดเยี่ยมทางดนตรีของประเทศไทย ได้รับพระราชทานเหรียญราชรุจิและบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ในสมัยรัชกาลที่หก ได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา ในสมัยรัชกาลที่เจ็ด ได้เดินทางไปสู่ราชสำนักกัมพูชา สมัยรัชกาลที่เจ็ดเสด็จประพาสเขมร มีโอกาสได้ศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ทางดนตรีกับประเทศเขมร.

ในด้านชีวิตหลวงประดิษฐ์ไพเราะเป็นศิลปินที่ค่อนข้างมีโชค มีหลักฐานบ้านช่องเป็นปึกแผ่น ด้วยพระบารมีเจ้านายอุปถัมภ์ค้ำชูประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งด้วยมีโชคที่มีแม่บ้านประเสริฐรอบรู้ในธุระกิจนานา ช่วยกันก่อตั้งวงศ์ตระกูลจนมั่นคงอุ่นหนาฝาคั่ง เมื่อแม่บ้านรับภาระด้านธุระกิจไปหมดสิ้น หลวงประดิษฐ์ไพเราะนับได้ว่าเป็นศิลปินที่มีโชค ที่ได้ใช้เวลาอย่างเต็มที่ของท่านที่จะสร้างสรรค์ดุริยางคศิลปให้แผ่ไพศาล ชีวิตของท่านคือดนตรี และดนตรีเป็นชีวิตของท่าน ในสมองของท่านคงมีแต่กลไกที่มีแต่จังหวะและลีลาของเพลง—เพลง—เพลง ไม่มีอะไรอย่างอื่น ท่านรักที่จะถ่ายทอดความรู้ของท่านให้แก่ผู้อื่น โดยไม่คิดมูลค่าตอบแทน ไม่มีสิ่งใดที่ทำให้ท่านมีความสุข

เท่ากับการได้มีลูกศิษย์มาห้อมล้อมขอต่อเพลงจากท่าน นับว่าท่านเป็นอาจารย์ดนตรีที่มีลูกศิษย์มากที่สุดคนหนึ่งในประเทศไทยในยุคปัจจุบัน ท่านผู้คุ้นเคยต่อวงการดนตรีไทย โขน ละคร ย่อมเข้าใจดีถึงความหมายของคำว่า "ครู" ท่านที่อยู่ห่างวงการศิลปของไทย อาจไม่ซาบซึ้งในคำคำนี้เท่ากับความรู้สึกของศิลปิน และถ้าท่านสนใจอยากรู้ ข้าพเจ้าขอแนะให้ลองเขียนจดหมายไปถาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่าแหวนพระเกี้ยวฝังเพ็ชรที่หม่อมสรวมอยู่เสมอได้มาอย่างไร ได้มาจากการรำเพลงหน้าพาทย์ ซึ่งเป็นเพลงครูถวายมือ จนถึงล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่หกซึ่งเป็นเสมือนพระบรมครู เสด็จประทับเข้าฝันท่านเจ้าพระยารามราฆพ ให้มอบแหวนพระเกี้ยววงที่ล้นเกล้าฯเคยพระราชทานท่านเจ้าพระยารามราฆพต่อให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เหตุเพราะหม่อมรำเพลงครูได้เป็นอย่างดีใช่หรือไม่.

เรื่องอย่างนี้ เป็นเรื่องที่เข้าใจกันดีในวงการศิลปิน ซึ่งคนนอกไม่ค่อยเข้าใจ คราวนี้จะย้อนกลับมาพูดถึงบรรยากาศของบ้านศิลปบรรเลง คำว่า "ครู" มีความหมายสูง และเป็นความหมายที่ปวงศิลปินเข้าใจ ลูกศิษย์ที่เริ่มมาต่อเพลง ก็ต้องนำดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาครู บูชาที่หน้าตะโพนซึ่งเป็นเครื่อง "ครู" หากหัดปี่พาทย์ ก็เริ่มด้วยเพลงสาธุการ ซึ่งเป็นเพลง "ครู" ทุกปีหลวงประดิษฐ์ไพเราะจัดให้มีพิธีบูชาครู ซึ่งเป็นงานใหญ่ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่า งานขนาดมโหฬารประจำปีของบ้านศิลปบรรเลง งานไหว้ครูนี้มีการประกอบพิธี

บูชาครูตามแบบแผนโบร่ำโบราณ ซึ่งหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้รับยกย่องจากทางราชการว่า ในการประกอบพิธีเช่นนี้ ท่านเป็นผู้รอบรู้เป็นผู้ที่สันทัดในคำโองการถวายครู ไม่ว่าจะมีการประกอบพิธีไหว้ครูที่ไหน หลวงประดิษฐ์ไพเราะมักจะได้รับเชิญให้ไปเป็นผู้ร่ายโองการถวายครู หลังจากประกอบพิธีไหว้ครูแล้ว ก็มีการฉลองกันอย่างมโหฬาร บางคราวถึงสามวันสามคืน บางคราวก็มีการประกวดประขันประชันวงกันระหว่างคณะศิษย์จากแหล่งต่าง ๆ บางคราวประชันกันตั้งแต่หัวค่ำถึงสว่าง บุคคลสำคัญ ๆ ที่มาร่วมงานไหว้ครูเป็นประจำก็มี พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร พระราชวงศ์ผู้สืบสายพระโลหิตเข้มข้นในการสนพระทัยในศิลปตามแบบทูลกระหม่อมปู่และเสด็จพ่อ นอกจากนี้ก็มีคุณประสาท สุขุม คุณแสวง อภัยวงศ์เป็นต้น เนื่องจากพิธีไหว้ครูนี้ จัดทำกันอย่างครึกครื้น มีเสียงปี่พาทย์บรรเลงครื้นเครงตลอดคืน ท่านผู้มีเกียรติบางท่านที่บังเอิญผ่านแถวถนนบริพัตร ก็แวะเข้าไปร่วมสนุกด้วย ดังเช่นท่าน พล. ต. อ. เผ่า ศรียานนท์ สมัยดำรงตำแหน่งรองอธิบดีตำรวจ และคุณวรการบัญชาขณะดำรงตำแหน่ง ร. ม. ต. ต่างประเทศ ยังได้เคยให้เกียรติเข้าไปร่วมสนุกด้วยครั้งหนึ่ง.

ข้าพเจ้าขอสดุดีว่า หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้มีชีวิตอยู่เพื่อศิลปะดนตรีคือชีวิตของท่าน และชีวิตของท่านคือดนตรี อาศัยที่ท่านเป็นศิลปินที่มีฐานะพอสบายตามอัตภาพ ในขณะที่ศิลปินขาดอุปถัมภก

หลวงประดิษฐ์ไพเราะไม่เป็นแต่เพียงอาจารย์ดนตรี ยังทำหน้าที่เป็นอุปถัมภกของนักดนตรีอีกด้วย บ้านศิลปบรรเลงจึงมีสานุศิษย์ คนเก่าไป คนใหม่มา เปรียบเสมือนสถาบันอันหนึ่งของดุริยางคศิลป์นี้.

ได้กล่าวมาแล้วว่า บ้านศิลปบรรเลงเต็มไปด้วยบรรยากาศของครู หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เกิดมาอย่าง "ครู" ดำเนินชีวิตมาอย่าง "ครู" เพื่อความเป็น "ครู" และเมื่อถึงคราวพบจุดดับ ท่านก็ได้ดับสูญไปอย่าง "ครู."

เมื่ออายุย่างเข้าปีที่ ๗๒ สุขภาพของหลวงประดิษฐ์ไพเราะก็ทรุดโทรมลงตามวัยของสังขาร ท่านยังได้อุตส่าห์ช่วยพี่ชื้นผู้เป็นธิดาสุดที่รักของท่าน และช่วยข้าพเจ้าผู้เป็นบุตรเขย จัดการบันทึกเสียงเพลงไทยเดิม ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้นำออกใช้ในประมวลหลักสูตรการสอนขับร้องเพลงไทย ชั้นประถมศึกษา.

ครั้งสุดท้ายนี้ หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้รับเชิญไปเป็นประธานร่ายโองการในพิธีไหว้ครูของหน่วยดุริยางค์กองทัพอากาศ หลังจากวันนั้นก็ล้มเจ็บด้วยโรคลำไส้ และโรคหัวใจ ได้เจ็บหนักอยู่เป็นเวลา ๒๒ วัน จึงได้ถึงแก่มรณกรรม ณ บ้านศิลปบรรเลง ถนนบริพัตร พระนคร เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ เวลา ๑๙.๔๕ น. ท่ามกลางความอาลัยของญาติมิตรและศิษย์ ท่านเป็นผู้ยึดมั่นอยู่ในการประกอบกุศลกรรมชอบ ตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อถึงกาลวิบัติ ญาติมิตรศิษยานุศิษย์ต่างก็มั่นใจว่า ท่านได้ล่วงลับ

ได้ปรากฏสุคตินิมิตรขึ้นอย่างเด่นชัดบนใบหน้าของท่าน ด้วยอารมณ์ที่แจ่มใสเหมือนดวงประทีปที่เคยสว่างอยู่ในภพนี้ และจะยิ่งทวีความสว่างรุ่งโรจน์โชติช่วงในภพหน้า เพราะกุศลบุญราศีที่ท่านได้บำเพ็ญสร้างสมไว้ คงจะเสริมส่งอีกโสตหนึ่งด้วย.

เนื่องในวันพระราชทานเพลิงศพของศิลปินผู้พึ่งได้รับการสักการะ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาสนี้ ข้าพเจ้าขอเชิญชวนให้ท่านผู้มีเกียรติผู้ได้มาประชุมกันในงานพระราชทานเพลิงศพนี้ ร่วมกันโน้มจิตภาวนาแผ่ผลานิสงส์ จงบรรดาลให้วิญญาณของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) พึงเสมือนรังสีซึ่งมีแต่เพิ่มความสว่างสดใส จงทุก ๆ ภพไป ณ ที่ที่ท่านจะพึงจุติไปสู่เทอญ.

กุมุท จันทร์เรือง

คำของพระพรหม

ข้าพเจ้ากับคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ รู้จักและชอบพอกันมาตั้งแต่วัยหนุ่ม เวลานั้นท่านยังไม่ได้สมรส ยังอยู่ในวังบูรพา ฯ ท่านเป็นคนระนาดของสมเด็จพระราชปิตุลา มีความจัดเจนทางทำดนตรีมาแต่บ้านเดิม โดยท่านบิดาหรือบรรพบุรุษของท่าน ที่ตำบล บางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม ครั้นมาถวายตัวเป็นมหาดเล็กของสมเด็จพระราชปิตุลา ครั้งยังทรงเป็นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช โปรดให้พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ครั้งยังไม่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นครูสอน เวลานั้นข้าพเจ้าก็เป็นสานุศิษย์ของเจ้าคุณประสาน ฯ ร่วมกับเพื่อน ๆ หลายคน มีนายกิจสาราภรณ์ ขุนวิพันธ์วิทยาสาร (ลำลี) เป็นต้น ทางขับร้องหม่อมครูส้มจีนเป็นผู้สอน ข้าพเจ้ากับหลวงสุนทรลิขิต (หยิน) วันใดที่ยังไม่ถึงกำหนดสอนปี่พาทย์ของเจ้าคุณครู พอต่อร้องแล้ว ข้าพเจ้ากับหลวงสุนทรลิขิต ก็แวะวังบูรพา ฯ เพื่อร้องส่ง และเล่นปี่พาทย์ในวงของวังบูรพา ฯ เสมอมา จึงมีความสนิทสนมรักใคร่กับคุณหลวงประดิษฐ์ ฯ มาแต่ครั้งนั้น และเรามีอายุไล่เรี่ยกัน ท่านแก่กว่าข้าพเจ้าเพียง ๓๐ เดือน คุณหลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีต่อเจ้านายที่ทรงชุบเลี้ยง เคารพครูบาอาจารย์ โอบอ้อมอารีต่อเพื่อนฝูง

เป็นอย่างดี เวลานั้นท่านเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นเอกในทางระนาด ส่วนข้าพเจ้าพอตีระนาดเป็นเท่านั้น ที่ว่านี้เป็นเวลาประมาณ ๕๐ ปีเศษมาแล้ว

คุณหลวงประดิษฐ์ ฯ มีปฏิภาณและเชาว์ไว และมีความทรงจำเพลงได้ดีเป็นพิเศษโดยมิต้องอาศัยโน้ตเลย จะเห็นได้ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อมีปี่พาทย์ขึ้นหลายวง มีวงวังบูรพา ฯ วังบางขุนพรหม ฯ วังท่าเตียน (กรมหมื่นพิชัยมหินทโรดม) วงรัชกาลที่ ๖ ครั้งยังทรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช วังสราญรมย์ และวงท่านเจ้ากรมทับ บิดาคุณจางวางทั่ว มีการประกวดปี่พาทย์ในวังใดวังหนึ่งเสมอมา ก่อนประกวดท่านเจ้าของวังบอกเพลงที่จะประกวดให้รู้ทั่วกันในการประกวดนั้น ใช้เพลงสามชั้นเป็นพื้น มีทั้งเพลงเดี่ยวและเพลงหมู่ ถ้าวงใดยังมิได้ทำเป็นสามชั้นก็ให้ทำมา เป็นหน้าที่ของอาจารย์วงนั้นจะต้องแต่งเพลงสองชั้นให้เป็นสามชั้น ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้วนำมาประกวดและฟังกันว่าใครจะแต่งดีกว่ากัน วิธีนี้ท่านองเดียวกับเรียงความประกวดกัน ของใครดีกว่าย่อมถือเอาทางนั้นเป็นตัวอย่างต่อไป ข้าพเจ้าจำได้ว่าเวลาทำเพลงเขมรราชบุรี และโอ้ลาวเป็นสามชั้น เจ้าคุณครูมาทำที่วังบูรพา ฯ คุณหลวงประดิษฐ์ ฯ ได้ช่วยคิดลูกล้อและลูกขัด ซึ่งเจ้าคุณครูเห็นพ้องด้วย อันนี้เป็นแววให้แลเห็นว่า ในอนาคต คุณหลวงประดิษฐ์ ฯ จะแต่งเพลงได้ดีคนหนึ่ง ผลที่

ได้รับในการประกวดครั้งนั้นปรากฏว่าวังบูรพา ฯ ทางดีเยี่ยมกว่าทุกวง คำว่า " ทาง " เป็นภาษาดนตรีเทียบกับภาษาหนังสือก็คือ " สำนวนโวหาร "

ในสมัยก่อนมีการประกวดของเจ้านาย การเล่นดนตรีปี่พาทย์ เจ้าของงานมักเป็นนักเลงดนตรีอยู่แล้ว ชอบเล่นโดยวิธีคลุมถุงชน เพื่อลองสติปัญญาของผู้เล่น คือไม่บอกว่าจะเล่นเพลงอะไร หาคนร้องและคนเล่นที่อยู่คนละตำบล เมื่อโหมโรงแล้วก็เล่นเสภาแล้วร้องส่ง ผู้รับจะต้องรับให้ได้ มิฉะนั้นจะถือเป็นการเสียหายแก่วงนั้น ถึงกับไม่มีใครหาไปเล่นอีกก็ได้ การร้องในเวลานั้นไม่ได้เทียบเสียงก่อนอย่างในเวลานี้ ตามแต่ผู้ร้องจะร้องขึ้น แม้ตั้งเสียงมาผิด ผู้รับต้องรับให้ได้ถูกต้อง เป็นท่อนสองหรือเที่ยวสอง คนร้องต้องร้องเข้าหาเสียงให้ถูกต้อง มิฉะนั้นคนร้องก็ถูกตำหนิ หรือถือเป็นฝ่ายแพ้ การเล่นทำนองนี้มีการจน คือไม่สามารถจะรับได้กันบ่อย ๆ เป็นการดีอย่างหนึ่งที่เจ้าของงานต้องการวงของเจ้านายก็กราบทูลขอไปเล่นได้ วงวังบูรพาฯ ก็ได้ไปเล่นในงานบางงานเหมือนกัน เป็นเคราะห์ดีที่ข้าพเจ้าได้ติดตามไปดีฉาบตีฉิ่ง บางทีก็ตีฆ้องเล็กและระนาดทองถ้ามีเครื่องใหญ่ การส่งโดยคลุมถุงชน ถ้าเกิดขึ้นคุณหลวงประดิษฐ์ ฯ สามารถรับได้ทุกเพลง แม้เพลงที่ยังไม่เคยต่อเลย และพาพรรคพวกรอดตัวไปได้ทุกคราว จนผู้ร้องส่งออกปากว่าวง วังบูรพา ฯ ส่งไม่จน ข้อนี้จะต้องสังเกตว่าเจ้าของงานมีความรู้ในทางดนตรีและขับร้อง ถ้ารับไม่ถูกก็รู้และจับ

ได้ทันที เหตุนี้เลยเป็นเหตุให้ผู้ร้องคิดหาทางจะทำให้ผู้รับจนจงได้ ที่ทำได้ดีก็มีครูรวยผู้หนึ่ง พยายามหาเพลงไม่ว่าแห่งใด มาร้องส่งเพื่อจะให้จน แต่ก็ไม่ได้ผลสักครั้งเดียว และกรมหลวงชุมพร ฯ อีกพระองค์หนึ่ง ทรงคิดแบบเดียวกับครูรวย เสด็จหัวเมืองครั้งใดก็ทรงจดเพลงตามบ้านนอกมาร้องส่ง แต่ก็รับได้เสมอมา ครั้งหนึ่งทรงนำเพลงคุณลุงคุณป้า ซึ่งมีถึง ๑๐ จังหวะมาร้องส่ง เพลงนี้ทางวังบูรพา ฯ ยังไม่ได้ต่อไว้ ถึงอย่างนั้นก็ยังรับได้ ขอให้คิดดู เพลงถึง ๑๐ จังหวะ ถ้าไม่มีปฏิภาณเฉียบแหลมและเชาวน์ไวอยู่แล้ว จะไปไม่รอดเป็นอันขาด ถึงอย่างนั้นก็ยังมีขลุกขลักอยู่บ้าง พระองค์จะปรับให้เป็นแพ้ แต่สมเด็จวังบูรพา ฯ ไม่ทรงยินยอม รับสั่งว่าจังหวะมากนักเขาถูลู่ถูกังไปได้ก็นับว่าดีแล้ว เมื่อเลิกเล่นแล้วคุณหลวงประดิษฐ์ฯบ่นว่า ถ้าขืนเอาเพลงอย่างนี้มาร้องส่ง เราก็คงจนจนได้ เพลงนี้เองคุณหลวงประดิษฐ์ ฯ จดจำไว้ และเปลี่ยนเป็นทางต่าง ๆ ให้ชื่อใหม่ว่าอะแซหวุ่นกี้ ซึ่งยังคงเล่นอยู่จนทุกวันนี้ วิธีเล่นไม่บอกเช่นนี้ มาเลิกเมื่อมีการประกวดปี่พาทย์ดังกล่าวข้างต้น แต่บางวงก็ยังไม่เลิกทีเดียว มีคนที่ฟังดนตรีไม่เป็นบ่นว่า เพลงไทยที่เล่นเห็นแต่ตีเร็วปรื๋อเป็นเพลงเดียวกันหมดทุกเพลง เรื่องนี้เป็นเหตุให้คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะคิดทาง "*กรอ*" ขึ้น คำว่าทางกรอหมายความว่าตีรัวซ้ำลูกเป็นเสียงยาวเป็นลูก ๆ ไป ไม่ใช้ทางเก็บอย่างระนาดธรรมดา คือทำช้าคล้ายทางร้อง โดยวิธีนี้ท่านได้คิดเพลงเขมรเขียวสองชั้น ขึ้นเป็นเขมร

เชี่ยวสามชั้น เรียกใหม่ว่าเขมรเลียบพระนคร และได้เล่นถวายรัชกาลที่ ๖ เมื่อเสด็จเลียบมณฑลนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. ๒๔๕๘ หรือ ๒๔๕๙ จำไม่ได้แน่ ใช้ปี่พาทย์บรรเลง ข้าพเจ้าเป็นผู้ขับร้อง โดยต่อจากคุณหลวงประดิษฐ์ฯ ในครั้งนี้ คุณหลวงประดิษฐ์ฯ ได้รับพระราชทานเหรียญราชรุจิ และมีพระราชดำรัสชมเชยคุณหลวงประดิษฐ์ฯ เป็นพิเศษ เพลงนี้เป็นที่เลื่องลือเข้ามาถึงในกรุงเทพฯ ทำให้ครูในวงอื่น ๆ ทำขึ้นบ้าง แต่ก็ไม่ดีเท่า ความจริงเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ คุณหลวงประดิษฐ์ ฯ ได้ตีระนาดถวาย ก็ได้รับพระราชทานเหรียญราชรุจิมาครั้งหนึ่งแล้ว ต่อมาได้ทราบว่าท่านไปเล่นดนตรี ในคราวมีละครของรัชกาลที่ ๖ ที่ป่าสัก หรือท่าหลวง อาศัยการเปลี่ยนทางที่ซ้ำ ๆ ให้ไพเราะ รัชกาลที่ ๖ โปรดมาก จึงพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐ์ไพเราะ แต่นั้นมา (ตอนนี้ท่านจะได้รับพระราชทานอะไรบ้างไม่ทราบ) ครั้นรัชกาลที่ ๖ เสด็จสวรรคตแล้ว รัชกาลที่ ๗ ขึ้นเสวยราชย์ ก็ทรงพระกรุณาแก่คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทยเป็นอย่างดี ทราบว่าได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลากับเข็มศิลปวิทยา กับเป็นผู้ถวายการดนตรีแก่พระองค์ท่าน และเมื่อได้ทรงหัดดนตรีไทย ก็ทรงได้เป็นอย่างดี และทรงพระราชนิพนธ์เพลงได้หลายเพลง

คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เป็นผู้รักการดนตรี ไม่ว่าของชาติใด เมื่อคราวตามเสด็จสมเด็จพระราชบิดาฯ ไปที่ชะวา ก็ได้เพลงชะวา

มาหลายเพลง และเป็นผู้เริ่มนำเอาอังกะลุงของชะวามาเล่นโดยเพียงเห็นตัวอย่างที่ชาวชะวาเล่นเท่านั้น ครั้นต่อมาเมื่อคราวตามเสด็จรัชกาลที่ ๗ ไปประเทศเขมรก็ได้จำเพลงเขมรมาหลายเพลง และสอนสานุศิษย์ให้เล่นอยู่จนทุกวันนี้ ตอนนี้ขอแทรกความเรื่องดนตรีไทย เพื่อให้เห็นว่า เพลงไทยแต่งได้โดยยากลำบาก และปราณีตเพียงไร การเล่นดนตรีของไทยเราเจริญเต็มที่ในรัชกาลที่ ๕ โดยฉะเพาะอย่างยิ่งปี่พาทย์ คุณวิเศษของดนตรีไทยมีอย่างไรหรือ เจ้านายผู้ทรงความรู้ดนตรีต่างประเทศเป็นยอดเยี่ยม เช่นรัชกาลที่ ๗ และกรมพระนครสวรรค์จึงทรงเล่นดนตรีไทยและเพลงไทย ข้อนี้ข้าพเจ้าทราบว่า เมื่อครั้งกรมพระนครสวรรค์ฯ เสด็จกลับจากยุโรปใหม่ ๆ มีพระประสงค์จะเปลี่ยนแปลงเครื่องดนตรีของเราให้มีเสียงเพิ่มขึ้นอีก ๕ เสียงดุจเสียงฝรั่ง เพื่อเล่นดนตรีฝรั่งได้ ได้ทรงสั่งให้ช่างชาวยุโรปชาติหนึ่งมาทำถวาย และให้นั่งเก้าอี้เล่นได้ และเวลานั้นทางกองทหารก็มีการสอนแตรวง โดยศาสตราจารย์ชาวยุโรป กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้ทรงทำเพลงลาวคำหอม และเพลงสั้น ๆ ประสานเสียงแบบสากล ท่านศาสตราจารย์ผู้นั้นฟังแล้วนิ่งอึ้งอยู่นาน และขอให้นำปี่พาทย์ของไทยมาเล่นให้ฟัง ให้ครูผู้ชำนาญเล่นโดยเดี่ยวปี่และระนาด เมื่อเล่นจบศาสตราจารย์ผู้นั้นชมว่าไพเราะดี และเทียบให้กับเพลงฝรั่งที่นักปราชญ์ของชาวยุโรปแต่งไว้ ข้าพเจ้ามีความเสียใจที่เรียกชื่อภาษาฝรั่งไม่ถูก เขาอธิบายว่าเพลงของชาติหนึ่ง ๆ ย่อมมีกลเม็ดและกนก หรือท่วงที

ไพเราะไม่เหมือนกัน เพลงไทยที่บรรเลงให้เขาฟังนี้ ได้ทำปราณีต ละเอียดสมควรแล้ว ไม่สมควรจะใช้เสียงประสานแทรกเข้ามาให้เสียรส ที่นักปราชญ์ของไทยคิดไว้เลย ดังนี้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เครื่องดนตรีที่ทรงสั่งเข้ามาใช้ไม่เท่าไรก็ชำรุด หาช่างซ่อมในเมืองไทยไม่ได้ เจ้านายพระองค์นี้จึงทรงหันมาเล่นเพลงไทย และตั้งวงปี่พาทย์ขึ้นในวังของพระองค์ท่าน โดยพระปรีชาสามารถก็ทรงทราบว่าเพลงไทยต้องคิดโดยสุขุมและยากมาก กลับทรงโปรดปี่พาทย์และโปรดปี่เป็นพิเศษ ไช่แต่เท่านั้น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทางกรุงลอนดอนมีการแสดงดนตรีนานาชาติ ได้เชิญดนตรีของเราไปเล่น ทางวังบูรพา ฯ เป็นผู้จัดส่งปี่พาทย์ออกไป เจ้าคุณครูพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และคนอื่นๆ ชั้นผู้ใหญ่ในครั้งนั้นได้ออกไปเล่น เมื่อกลับมาท่านเล่าว่า ฝรั่งชมเชยระนาดและปี่ของเรา เขาชมปี่เพราะทำเสียงได้มาก ตลอดจนทำเสียงครึ่งอย่างดนตรีฝรั่งได้ ทำเสียงพูดทั้งไทยและฝรั่งบางคำได้ชัด ซ้ำเป่าไม่ต้องหายใจอีก ส่วนระนาดเขาชมว่าเล่นทางเก็บได้ดีมาก และชมการรัวคราวเดียวทีละ ๓ ลูกได้อย่างคล่องแคล่ว ซึ่งดนตรีฝรั่งไม่อาจทำได้ ภายหลังเจ้านายพระองค์นี้ทรงมีความรู้ในเพลงไทย ถึงกับแต่งเพลงไทยได้ดียิ่งไม่แพ้อาจารย์ของไทยเรา จึงทรงเลิกเครื่องดนตรีที่ทรงสั่งมาในวังของพระองค์ท่าน ดนตรีไทยจะเล่นดนตรีฝรั่งไม่ได้ และเครื่องดนตรีฝรั่งก็ไม่ยอมให้เล่นเพลงไทย เพราะเพี้ยน และหูของคนไทยเวลานั้นทนฟังเสียงเพี้ยน

ไม่ไหว ผิดกับเวลานี้ซึ่งคนไทยเราเกือบไม่รู้จักว่าเสียงเพี้ยนเป็นอย่างไร เสียงตรงเป็นอย่างไร

ที่ยกข้อความนี้เข้ามากล่าว เพื่อให้เห็นว่า ดนตรีไทยเราไม่ได้เลวทรามและขาดประสานเสียง ดังที่บางคนเข้าใจ การแต่งเพลงไทยทำได้ยากและปราณีตมาก ฉะนั้นผู้แต่งเพลงไทยได้ จึงต้องมีความสามารถมาก การแต่งเพลงของคุณหลวงประดิษฐ์ ฯ นั้นท่านแต่งไว้มากมาย และทางของท่านมีคนชอบใช้มากกว่าทางอื่น เวลาประกวดเพลงที่ท่านแต่งก็ได้รับความชมเชยของกรรมการว่าทางดี คุณหลวงประดิษฐ์ ฯ ตั้งวงอยู่ได้ แม้แต่ดนตรีฝรั่งเข้ามาแทรกแซงจนเกือบไม่มีเพลงไทยบรรเลงทางวิทยุกระจายเสียงเลย ทั้งนี้เพราะท่านมีสานุศิษย์มาก ทั้งปี่พาทย์และเครื่องสาย และท่านหันเหไปตามกาลสมัย บุตรของท่านให้เรียนทั้งทางไทยและสากล ถึงกับบางคนได้รับปริญญาการดนตรีจากต่างประเทศ และสามารถแต่งเพลงฝรั่งชั้น Classic ได้ คุณหลวงประดิษฐ์ ฯ มีความทรงจำเพลงได้เป็นจำนวนพัน แม้ในเวลาท่านป่วยมากแล้วก็ยังไม่หลงลืม ก่อนท่านถึงแก่กรรมประมาณ ๓ เดือนข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยม ท่านปรารภกับข้าพเจ้าไว้ว่า ในวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเกิดของท่าน จะมีการไหว้ครู ให้ข้าพเจ้าทำทางร้องกำศรวลสุรางค์เถาไว้ ท่านจะบอกทางเครื่องแก่เด็ก ๆ เพื่อจะได้มาเล่นกัน แต่อนิจจา พอวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ท่านก็ถึงแก่กรรมเสียแล้ว เพลงที่แต่งไว้ก็เลยไม่ได้เล่น

คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เป็นผู้นับถือศาสนาพุทธ ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม เว้นจากการเสพสุรามากว่า ๒๐ ปี ไม่มีความพยาบาทอาฆาตผู้ใด ส่านุศิษย์คนใดทำผิดต่อท่าน เมื่อถึงคราวไหว้เคารพครู ตามพิธีที่ท่านเคยทำ ถ้ามาในวันพิธีไหว้ครูแล้ว ศิษย์ผู้นั้นก็ได้รับการยกเว้นโทษให้ เป็นสิ่งแจ่มแจ้งแก่บรรดาศิษย์ของท่านทุกคน เมื่อมาเสียคุณหลวงประดิษฐ์ ฯ ไปเสียเช่นนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกเสียดายและอาลัยในท่านหาที่เปรียบมิได้ เดชะผลแห่งความสัตย์สุจริตของท่าน จงบรรดาลให้ท่านไปสู่สุคติยังสัมปรายภพเทอญ

พระพรหมปรีชา (กลิ่น จันทร์เรือง)

หลวงประดิษฐ์ไพเราะไม่ตาย

ข้าพเจ้าเพิ่งมารู้จักหลวงประดิษฐ์ไพเราะในบั้นปลายชีวิตของท่านเมื่อยังเด็ก ๆ อยู่ ข้าพเจ้าได้ยินชื่อปี่พาทย์ที่มีชื่อเสียงเด่นอยู่ ๒ วง คือ วงจางวางศร ในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช วังบูรพาภิรมย์ และวงจางวางทั่วในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต วังบางขุนพรม แต่ส่วนที่ใครจะมีฝีมือเหนือกว่าใคร ข้าพเจ้ายังมิได้สนใจ

เมื่อข้าพเจ้าได้รับมอบหน้าที่ให้ช่วยควบคุมวงดนตรีของชุมนุมดนตรีและละครของคุรุสภาในระยะหลังนี้ ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ เกิดความจำเป็นที่จะต้องจัดหาผู้เชี่ยวชาญทางดนตรีไทยมาฝึกสอน จึงได้ปรึกษาหารือกันในหมู่ผู้ที่สนใจ ในที่สุดได้ตกลงกันว่า ควรจะเชิญคุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ซึ่งท่านก็รับช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ แต่โดยที่เห็นกันว่าท่านเป็นผู้ที่มีอายุมากแล้ว ทั้งสุขภาพก็ดูไม่ใคร่สมบูรณ์ จึงใคร่จะขอให้ท่านหาใครมาช่วยเหลืออีกสักคนหนึ่ง และเลยเรียนท่านว่าพวกเราบางคนอยากจะได้เจ้าคุณภูมีเสวิน ซึ่งท่านก็ยินดีจัดให้ตามความประสงค์ และเผอิญเจ้าคุณภูมีเสวินก็เป็นผู้ที่ชอบพอคุ้นเคยกับท่านและเคยเป็นศิษย์อยู่แล้ว เพราะยังห่วงถึงวัยและสุขภาพของท่าน ไม่ควรที่จะให้ตรากตรำเกินไป เราจึงขอร้องให้ท่านช่วยสอนพวกที่เล่นเป็นแล้วเพียงสัปดาห์ละครั้ง ครั้งละ ๒ ชั่วโมง ให้เจ้าคุณภูมีเสวินสอนสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง ท่านก็

ตามใจเรา การดำเนินมาด้วยดีชั่วระยะหนึ่ง ปรากฏว่าความเข้าใจของเราผิดไป เพราะว่าท่านมิได้ชราหรืออ่อนแอดังที่เราคิด ท่านเอาจริงเอาจังกับการสั่งสอนของท่าน ท่านมิได้คิดถึงการส่วนตัวท่านเองในเรื่องใด ๆ เลย มุ่งแต่จะสอนจะถ่ายความรู้ให้แก่ผู้อยากได้อย่างเดียว ไม่รู้จักเหน็จเหนื่อย การกลับกลายเป็นว่า การสอนการถ่ายความรู้ให้แก่พวกเรากลับเป็นยาอายุวัฒนะสำหรับท่าน เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้เห็นว่าเวลาที่สอนเพียงสัปดาห์ละครั้งไม่เป็นการเพียงพอเสียแล้ว จึงขออนุมัติคุรุสภาเพิ่มเวลาสอนขึ้นอีกวันหนึ่ง เป็นสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง เท่ากับเจ้าคุณภูมิเสวิน การสอนของท่านเป็นที่ถูกอกถูกใจผู้เรียน ท่านมีเพลงที่ท่านแต่งขึ้นเอง และท่านองแปลก ๆ มาต่อให้เสมอ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่สุขภาพของท่านไม่ใคร่สมบูรณ์ ถึงจะมียาอายุวัฒนะดังกล่าวแล้ว ในที่สุดท่านก็ล้มเจ็บลง ต้องหยุดการสอนไปเสียชั่วระยะหนึ่ง แม้เมื่อหายแล้วอาการก็ดูยังไม่ปรกติดังเดิม พวกเราต้องพยายามช่วยกันประคับประคอง พยายามให้ความสะดวกแก่ท่าน ในตอนหลัง ๆ นี้ก็ได้ขนเครื่องลงมาซ้อมกันข้างล่าง ไม่ต้องให้ท่านขึ้นบันไดขึ้นไปชั้นบนคุรุสภาอย่างแต่ก่อน แต่ในวันไปบรรเลงส่งกระจายเสียงที่กรมประชาสัมพันธ์ ต้องขึ้นบันไดตึก ๓ ชั้น ท่านไม่ยอมขาดต้องติดตามไปควบคุมเราจนได้ ซึ่งทำให้ท่านเหน็จเหนื่อยมาก

ข้าพเจ้าได้รู้จักนิสสัยใจคอ และ คุ้นเคยกับท่านในตอนหลัง เพียงระยะเวลาดังกล่าวแล้ว แต่ก็นานพอที่จะมองเห็นจิตใจและความหวังดี

ของท่านได้มาก ท่านเป็นผู้มีใจคอกว้างขวางไม่หวงวิชา มีความปรารถนาดีต่อศิษย์อยากให้ศิษย์ได้รับความรู้ดีและมากสมความตั้งใจของท่าน ถ้าไม่สมใจก็มักไม่สบายใจ เป็นผู้เคร่งต่องานในหน้าที่ เอาจริงเอาจัง เมื่อรับแล้วเป็นต้องทำตามรับ และให้ได้ผลดีด้วยเสมอ ไม่ใช่ทำส่ง ๆ พอให้พ้นไป คุณงามความดีของท่านดังกล่าวมาแล้วนี้ย่อมเป็นที่ประจักษ์แก่ศิษย์และบรรดาผู้ที่คุ้นเคยกับท่านโดยทั่วไป

อนึ่ง การที่วงดนตรีไทยของคุรุสภาได้เป็นปึกแผ่นมั่นคง เป็นที่นิยมชมชอบของท่านผู้ฟังเป็นอันมากอยู่ในขณะนี้ ต้องนับว่าเป็นผลงานที่คุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้เสียสละแรงกายแรงใจปลูกฝังไว้เป็นส่วนใหญ่ เราคณะดนตรีของคุรุสภารู้สึกว่าเป็นหนี้บุญคุณของท่านอยู่เป็นอันมาก เมื่อท่านมาจากไปเสีย ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่าความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น เราก็ยังอดที่จะเสียใจและเสียดายท่านมิได้ ในเมื่อไม่มีท่านพวกเรารู้สึกว้าเหว่ ท่านนักดนตรีชั้นผู้ใหญ่คนหนึ่งเคยปรารภกับข้าพเจ้าว่า ต่อแต่นี้ไปเมื่อเกิดติดขัดเกี่ยวกับเรื่องดนตรีขึ้นมาก็ไม่ทราบว่าจะหันหน้าไปปรึกษาใคร ท่านมิได้ไปแต่ตัว ท่านเอาห้องสมุดแห่งการดนตรีไทยติดตัวท่านไปเสียด้วย

เมื่อไม่มีทางจะได้ตัวท่านกลับคืนมา เราก็ได้แต่ตั้งใจอธิษฐานขอให้วิญญาณของท่านไปสู่สุคติภพ และเราก็แน่ใจว่าจะต้องเป็นไปตามที่เราปรารถนา เพราะเราทราบอยู่ดีแล้วว่า ท่านไม่เคยประกอบกรรมชั่ว ท่านบำเพ็ญตนเป็นผู้ที่อยู่ในศีลในธรรม ทำบุญให้ทานอยู่เนืองนิตย์

เสมอมา แม้แต่งานหาเลี้ยงชีพของท่านก็ต้องนับเนื่องเข้าเป็นงานการกุศล เพราะไม่ใช่งานที่เบียดเบียนผู้อื่น ถ้าจะเปรียบก็เสมือนท่านเป็นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในการรักษาจิตใจที่ขุ่นมัวของบุคคลผู้ที่มีทุกข์ร้อนให้สงบระงับหรือเหือดหายไปเสียได้ ด้วยรสไพเราะแห่งเพลง ทั้งที่ตัวท่านบรรเลงเองหรือที่ถ่ายทอดให้แก่บรรดาศิษย์ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเพลงที่ท่านได้ใช้ความพยายามคิดค้นแต่งขึ้นไว้ให้พวกเราได้จดจำมาใช้บรรเลงกันต่อ ๆ มา

ตราบใดที่ยังมีคนไทยชอบฟังเพลงไทย ยกย่องว่าเพลงไทยเป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติควรแก่การทนุถนอมไว้ เพลงไทยเป็นวัฒนธรรมประจำชาติอันสูงส่ง ตราบนั้น เราก็ยังคงจะได้ยินชื่อหลวงประดิษฐ์ไพเราะ อยู่เสมอ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ยังไม่ตาย.

ถนอม นาควัชระ

จากมิตรผู้หนึ่ง

การจากไปของคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ทำให้ข้าพเจ้าประสพกับความเศร้าโศก ด้วยความรักและอาลัยไม่มีอะไรเปรียบ เป็นความทุกข์อันยิ่งใหญ่ สมดังพระพุทธวาจาว่า "ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข" ซึ่งเป็นความจริงที่ปรากฏแก่ใจข้าพเจ้าแล้วว่า ความพลัดพรากจากคุณหลวงมิตรที่รักของข้าพเจ้าผู้นี้ เป็นความทุกข์อย่างยิ่ง.

ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ข้าพเจ้าใคร่ขอกล่าวถึงชีวิตของมิตรผู้ประเสริฐนี้ เพื่อไว้อาลัยที่เราได้เป็นเพื่อนกันมาตลอดเวลาอันยาวนานว่า ในบรรดาเพื่อน ๆ ที่ได้ต่อสู้ชีวิตมาด้วยกันนั้น คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะนับว่าเป็นผู้หนึ่งที่ได้บรรลุแล้วซึ่งความสำเร็จในชีวิตเป็นอย่างดี

นับตั้งแต่เกิดมา ได้รับการเลี้ยงดูทนุถนอมจากบิดามารดาอย่างบุตรสุดที่รัก ได้ศึกษาเล่าเรียน ครั้นเติบใหญ่ก็มีความสามารถเป็นพิเศษในศิลปของตน จ้าวนายทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง ให้ได้บวชเรียนและแต่งงาน

ในชีวิตครอบครัว คุณหลวงก็สามารถสร้างหลักฐานบ้านช่องได้อย่างมั่นคง มีภริยาดีเป็นมิตรในเรือนที่สามารถ บุตรธิดาอยู่ใน

โอวาทถ้อยคำ สามารถให้การศึกษาอย่างดีแก่บุตรธิดา และแต่งงานให้เป็นหลักฐานไปหมดทุกคน

ในส่วนอุปนิสสัย คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เป็นคนสุภาพอ่อนโยน มีบุคคลิกลักษณะเป็นผู้ดีทั้งกายและใจ มีมรรยาทงดงาม เจรจาถ้อยคำไพเราะ เป็นที่โปรดปรานของจ้าวนาย เป็นที่รักใคร่สนิทสนมของมิตรสหาย และเป็นที่เคารพนับถือของบรรดาศิษย์และผู้เป็นที่รักทั้งปวง มีความเด็ดเดี่ยว เข้มแข็งในการงาน มีความอดทนเมื่อป่วยไข้จนถึงวาระสุดท้าย

คุณหลวงได้จากไปอย่างผู้ที่ชนะและสำเร็จแล้วในชีวิต
อันบุรุษจะพึงถึงได้อย่างน่าภาคภูมิใจยิ่ง.

ด้วยอำนาจกุศลผลบุญที่คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะได้สร้างไว้ในภพนี้ และด้วยอำนาจจิตอธิษฐานของบรรดามิตรทั้งหลาย จงดลบันดาลให้คุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะไปสู่สุคติในภพอันยิ่งขึ้นไป เทอญ.

ท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ไพเราะผู้เป็นสมบัติของชาติ

ข่าวมรณกรรมของท่านอาจารย์ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ได้แพร่ไปรวดเร็วในกลุ่มศิษยานุศิษย์ ท่านอาจารย์ของเราถึงแก่มรณกรรมเสียแล้ว ศิษย์ทุกคนที่ทราบข่าวต่างก็บอกกันต่อ ๆ ไป ภายในเวลาไม่ทันครึ่งวัน มรณกรรมของท่านอาจารย์ ก็ได้เป็นข่าวกระจายไปทั่วประเทศ วิทยุกระจายเสียงหลายสถานีได้กรุณาออกเป็นข่าวให้หลายครั้ง ภายในวันที่ท่านอาจารย์ถึงแก่มรณกรรม บรรดาศิษย์ทั้งหลายที่อยู่ในกรุงเทพ ฯ และอยู่ตามต่างจังหวัด เมื่อได้ทราบข่าวจากสถานีวิทยุประกาศและทราบจากหน้าหนังสือพิมพ์ ต่างพากันเศร้าสลดใจในการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของท่านอาจารย์เป็นอันมาก และเป็นการแสดงให้รู้ว่า ประเทศไทยได้สูญสิ้นคนสำคัญของชาติชั้นศาสตราจารย์ในวิชาดุริยางคศาสตร์ไปอีกผู้หนึ่ง และนั่นหมายถึงความสูญเสียอันใหญ่หลวงของสถาบันสังคีตศิลปและวงการดนตรีไทยนั้นด้วย

++ ++ ++

ข้าพเจ้าทราบข่าวท่านอาจารย์เริ่มป่วยกระเสาะกระแสะจากพี่ชื่น ไชยพรรค ธิดาของท่านอาจารย์ มาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๖ ท่านอาจารย์เป็นผู้ที่มีน้ำใจรักวิชาดุริยางคศาสตร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๖ อายุของท่านอาจารย์ได้ ๗๒ ปีบริบูรณ์ ควรจะพักผ่อนอยู่กับบ้าน ฟังลูกหลานบรรเลงดนตรีเป็นการพักผ่อนให้มากที่สุด แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่

ท่านได้รับสอนวิชาดนตรีไทยให้แก่คุรุสภา โดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยยาก หรือสินจ้างแต่ประการใด เหตุเหล่านั้นเป็นประการหนึ่งที่ทำให้ท่านอาจารย์มีสุขภาพทรุดโทรมมากกว่าที่ควร วันหนึ่งข้าพเจ้าได้ไปที่คุรุ-สภา ก็ได้พบกับท่านอาจารย์ เมื่อได้เข้าไปกราบท่านฐานศิษย์ที่เคยได้รับประสิทธิประสาทวิทยาการ ตลอดจนได้รับครอบจากท่าน เห็นท่านยังแข็งแรงและไต่ถามทุกข์สุขของข้าพเจ้าด้วยความเป็นห่วง ความเป็นอยู่ของศิษย์ เมื่อท่านได้ทราบว่าศิษย์ของท่านสบายดี และการงานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ท่านก็พลอยดีใจด้วย ท่านสมเป็นอาจารย์ของศิษย์โดยแท้จริง

++ ++ ++

ท่านอาจารย์ เป็นผู้ไม่ประมาทในสังขารอันไม่เที่ยง เคยพูดกับข้าพเจ้าเสมอว่า แก่มากแล้ว ยังอยู่แต่วันตาย เหมือนเทียนจุดตั้งไว้กลางแจ้ง ลมพัดแรงมาเมื่อใดก็ดับเมื่อนั้น เพลงการต์ทั้งหลายที่ข้าพเจ้ายังไม่ได้ ให้รีบมาต่อเอาไปเสีย แต่ข้าพเจ้าประมาทต่อเหตุการณ์ ได้ขอเอาดวงชตาของท่านอาจารย์มาตรวจ เมื่อตรวจแล้วก็กราบเรียนกับท่านว่า ท่านอาจารย์ยังไม่เข้าแดนมรณฑัณฑ์ในปี ๒๔๙๖ ท่านอาจารย์ยังมีอายุยืนต่อไปอีก

ท่านอาจารย์หัวเราะฐานบุรุษบุคคลผู้เห็นโลกมาจัดเจน ฐานที่ได้ผจญชีวิตมาแล้วอย่างสาหัส เมื่อข้าพเจ้าได้กราบเรียนท่านดังนั้นแล้ว ยังจำได้ว่าได้เอาขลุ่ยมาเป่าให้ท่านอาจารย์ฟัง เพื่อทบทวนจังหวะเพลง

พระยาโศก ว่ายังถูกต้องหรือขาดตกบ้างหรือไม่ ท่านอาจารย์ฟังแล้วบอกว่ายังใช้ได้ดี

ข้าพเจ้าทนงตัวว่าเป็นศิษย์โปรดของท่านอาจารย์ผู้หนึ่งในบรรดาศิษย์คนโปรดของท่านอาจารย์หลายคนด้วยกัน ที่ข้าพเจ้ากล่าวเช่นนี้เป็นด้วยข้าพเจ้าได้รับใช้ท่านอาจารย์มามากและมานาน ทั้งในด้านวิชาดนตรีและวิชาการประพันธ์ ตลอดจนการร้อยกรองเรื่องหรือบทเพลงต่างๆ ถ้ามีเรื่องอันใดเกี่ยวแก่วิชาหนังสือที่จะต้องประพันธ์หรืออธิบายเรื่องเกี่ยวแก่ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ท่านอาจารย์ต้องให้พี่ชินโทรศัพท์มาตามข้าพเจ้า หรือมิเช่นนั้นก็ให้เด็กมาตาม ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยทำให้ท่านอาจารย์ผิดความหวังเลย

อนิจจา ชีวิตนี้รวดเร็วนัก ชีวิตนี้น้อยนักเหมือนสายฟ้าแลบพริบตาเดียวก็แปรสภาพเป็นธาตุทั้งสี่ไปแล้ว ท่านอาจารย์ของศิษย์ได้จากศิษย์ไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับมาและไม่มีวันใดในอนาคตที่ศิษย์จะหาใครให้เหมือนท่านอาจารย์ได้อีกแล้ว

++ ++ ++

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๓

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉลองพระราชวังไกลกังวล ที่ตำบลหัวหิน ท่านอาจารย์รับราชการอยู่กรมมหรสพ หรืออีกนัยหนึ่งเรียกกันในเวลาต่อมาว่า กรมปี่พาทย์หลวง ได้ตามเสด็จ

พระราชดำเนินไปด้วย ในฐานะท่านอาจารย์ได้เป็นพระอาจารย์ถวายวิชาดนตรีไทยแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ดังนั้น ที่ศาลาเริง ทุกวันพฤหัสบดีจึงมีวงดนตรีไทยบรรดาศักดิ์ที่สมาชิกแห่งพระราชวงศ์ได้มาประชุมกันซ้อมดนตรีไทย ซึ่งฟังแล้วไพเราะยิ่งนัก

สมัยนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชประดิษฐ์เพลงขึ้น ๑ เพลง เรียกว่า คลื่นกระทบฝั่ง โดยทรงเอาเสียงคลื่นที่แล่นเข้ากระทบฝั่งหน้าพระที่นั่งเปี่ยมสุข แห่งพระราชวังไกลกังวลเป็นสัญญลักษณ์ และที่พระราชวังไกลกังวลนี้เองได้เป็นที่ทรงพระราชประดิษฐ์เพลงขึ้นอีกหลายเพลง มี เพลงราตรีประดับดาว และเพลงเขมรละอองค์ เป็นต้น

แน่นอนทีเดียว ท่านอาจารย์ของข้าพเจ้าได้มีส่วนในการโดยเสด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชประดิษฐ์เพลงดังกล่าวมานั้นด้วย และที่แห่งนี้เองที่ข้าพเจ้าได้เข้าฝากตัวเป็นศิษย์ของท่านอาจารย์ ซึ่งท่านอาจารย์ได้เมตตารับไว้ด้วยความกรุณาอันจับใจข้าพเจ้าอยู่ไม่มีวันลืม

ข้าพเจ้าสนใจวิชาดนตรีมาตั้งแต่เด็ก ๆ พี่น้องในสกุลของข้าพเจ้าสามารถบรรเลงเพลงดนตรีได้ทุกคน แต่ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่สนใจวิชาดนตรีมากกว่าผู้อื่น จึงได้สมัครเข้าเป็นศิษย์ของอาจารย์แก้ว จุลโยธิน ก่อนเมื่ออาจารย์แก้ว จุลโยธิน สอนให้จนสิ้นความรู้แล้ว จึงได้มาสมัครเป็นศิษย์ของท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ที่พระราชวังไกลกังวล

เพื่อศึกษาวิชาดนตรีอีกวาระหนึ่ง

ยังจำได้ว่า เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๖ นั้น ข้าพเจ้าสามารถบรรเลงดนตรีได้ทุกอย่าง ด้วยการฝึกฝนจากอาจารย์แก้ว จุลโยธิน และเมื่อบิดามารดาของข้าพเจ้าสนับสนุนให้ศึกษา จึงได้พยายามเข้าฝากตัวเป็นศิษย์กับท่านอาจารย์ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

วิชาดนตรี ได้ชักนำให้วิถีชีวิตของข้าพเจ้าได้มาพบปะและได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของท่านอาจารย์ และได้เข้ารับราชการดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า ครั้งนั้น ข้าพเจ้ายังอยู่บ้านตำบลหัวหิน แต่สามารถขึ้นมากรุงเทพ ฯ ได้เสมอ เพราะพี่ชายของข้าพเจ้า "ขุนพิพิธวิรัชการ" รับราชการอยู่กระทรวงการต่างประเทศ เมื่อขึ้นมากรุงเทพ ฯ ก็พักกับพี่ชาย แต่ไม่เคยเว้นไปกราบเท้าท่านอาจารย์ที่บ้านบาตร ไปครั้งใดเป็นต้องได้เพลงประดับความรู้เพิ่มพูนมากขึ้นทุกครั้ง ท่านอาจารย์เมตตาสอนให้โดยไม่ปิดบัง เพลงเดี่ยวทุกเพลง ท่านอาจารย์สอนให้ข้าพเจ้าทั้งหมด และสอนจนข้าพเจ้าสามารถประดิษฐ์เพลงได้ตามรอยท่านอาจารย์ และข้าพเจ้ายังไม่เคยลืมเลยจนบัดนี้ว่า เพลงทะแย ทะยอย พระยาโศรก ฯลฯ นั้น มีลีลาท่วงทำนองที่เสนาะอ่อนหวาน และมีศิลปต่อวิธีบรรเลงเพียงใด ทางดนตรีที่ท่านอาจารย์ประสิทธิ์ประสาทให้นั้น จำฝังเข้าจับใจ แม้เดี๋ยวนี้ข้าพเจ้าก็ยังมีความจำอันสดใสอยู่

วิชาดนตรีที่ข้าพเจ้าได้ฝึกฝนไปจากท่านอาจารย์ เมื่อข้าพเจ้าได้นำไปบรรเลงที่บ้านหัวหิน มฤคทายวัน ปราณบุรี ปากน้ำปราณ

เพ็ชรบุรี และ ราชบุรี ก็เป็นที่เลื่องชื่อฦาชานัก สมัยนั้นผู้ใดก็ตาม ถ้าได้เป็นสานุศิษย์ของท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ไพเราะแล้ว เป็นที่ครั่นคร้ามของนักดนตรีด้วยกันหนักหนา ข้าพเจ้ามีเพื่อนที่เป็นนักดนตรีมือชั้นเอกหลายคนด้วยกัน ล้วนต่างสำนักต่างอาจารย์ทั้งสิ้น เท่าที่นึกได้ในบัดนี้ก็มี คุณสงบ สวนศิริ คุณเหม เวชกร คุณมนัส จรรยง คุณประจักษ์ วงศาโรจน์ คุณพุฒ นันทพล คุณเจือ เสนีวงศ์ พ.ต.ท. อรรถ อรรถจินดา คุณปลั่ง วรรณเขจร คุณเตียง ธนโกเศศ คุณสวัสดิ์ พึ่งสุข ขุนสนิทบรรเลงการ จมื่นมานิตย์นเรศร์ คุณมนตรี ตราโมท คุณบุญมี พูลเจริญ คุณโองการ กลีบชื่น และเพื่อน ๆ อีกมากคนที่ขอประทานอภัย ไม่ได้อ้างถึงในที่แห่งนี้

อาศัยเหตุที่ท่านอาจารย์สนับสนุน เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๕ ทำให้ข้าพเจ้าได้บรรเลงเพลงถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสามารถเป็นหัวหน้าวงดนตรีไทยส่งวิทยุกระจายเสียงที่สถานีวิทยุวังพญาไท ในนามดนตรีวง "มธุรวาทิต" ตลอดเวลา ๓ ปีเต็ม คือตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๕, ๒๔๗๖ และ ๒๔๗๗ ทั้งนอกจากท่านอาจารย์ได้กรุณาให้อุปถัมภ์แล้ว ยังให้สานุศิษย์อื่น ๆ เข้ามาร่วมวงกับข้าพเจ้าอีกด้วย

เมื่ออายุของข้าพเจ้าได้ ๒๕ ปีบริบูรณ์ เป็นเขตเบญจเพศ ตามทัศนโหราศาสตร์ วิถีชีวิตของข้าพเจ้าได้ดำเนินไปตามพรหมลิขิต และวิชาดนตรีได้ชักนำให้ข้าพเจ้าใกล้ชิดกับท่านอาจารย์มากขึ้น ครั้งข้าพเจ้า

จากบ้านเกิดเมืองนอนมาอยู่กรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๔๗๕ นั้น มาในฐานะที่ฝึกเอาวิชาดนตรีเป็นอาชีพ และก็ได้วิชาดนตรีจริง ๆ ชุบเลี้ยงชีวิต และสิ่งที่สำคัญที่สุดจะเว้นกล่าวเสียมิได้ว่า ท่านอาจารย์เป็นผู้ที่เชิดชูศิษย์ด้วยการแนะนำให้ข้าพเจ้าเข้าสมัครเป็นครูวิชาดุริยางคศาสตร์ที่โรงเรียนนาฏดุริยางค์ ซึ่งกรมศิลปากรได้เริ่มก่อตั้งขึ้น เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๗

ผู้ที่เป็นครูวิชาดนตรีในยุคนั้นมี ๕ คนด้วยกัน คือ พชื่น ไชยพรรค คุณบุญมี พูลเจริญ คุณโองการ กลีบชื่น คุณประสิทธิ ศิลปบรรเลง และข้าพเจ้า เดี๋ยวนี้ศิษย์ของข้าพเจ้าบางคนก็ยังรับราชการเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนศิลปากร ข้าพเจ้าเสียดายที่ไม่อาจจะทำงานที่โรงเรียนนาฏดุริยางค์ในยุคนั้นต่อไปได้ ภายหลังที่ได้แต่งบทละครเรื่องพระนเรศวรประกาศอิสสรภาพ ให้แสดง ๑ เรื่องแล้ว ข้าพเจ้าได้นำความคับใจหารือกับท่านอาจารย์ ถึงเหตุการณ์บางอย่างที่ไม่สามารถจะทนทำต่อไปได้ ท่านอาจารย์เห็นใจและเห็นพ้องด้วยในการลาออก ดังนั้น พอถึงวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๙ ข้าพเจ้าก็ได้ลาออกจากงานที่ทำ และได้มาทำงานอยู่ที่กรมพลศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ภายใต้ความเมตตาปราณีอันไม่รู้ลืมของ น.อ. หลวงศุภชลาศรัย ร.น. บุรุษบุคคลผู้พูดจริงและทำจริง และเต็มไปด้วยเมตตาจิตและศีลธรรมอันสูง และในโอกาสต่อมาข้าพเจ้าได้ทราบว่า บรรดาครูดนตรีที่มาร่วมกันก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้นนั้น ได้ลาออกหมด เหลือเพียงคุณ

โองการ กลับชื่น เพียงผู้เดียวเท่านั้น

ชีวิตราชการของข้าพเจ้าตั้งต้นด้วยวิชาดนตรี แม้บัดนี้ เลิกเล่นดนตรีมิได้เล่นอย่างหามรุ่งหามค่ำเยี่ยงครั้งก่อน แต่ดนตรีเป็นของทิพย์ ข้าพเจ้าลืมไม่ลง ยังฝังอยู่ในส่วนลึกของดวงใจ เหมือนกับศิลป กาพย์ โคลง ฉันท์ ที่ข้าพเจ้าสนใจอย่างมากด้วย ดังนั้น เมื่อว่างการงานขณะใด ข้าพเจ้าไม่เคยเว้นโอกาสนั้นเลย และด้วยเหตุนี้เอง วิชาดนตรีที่ท่านอาจารย์ได้ฝึกปรือสั่งสอนให้แก่ข้าพเจ้า จึงไม่มีวันลืม และแน่นอนที่สุด สิ่งที่ข้าพเจ้าลืมไม่ได้นั้นคือ ท่านอาจารย์ของข้าพเจ้า หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ผู้ที่จากศิษย์ไปอย่างไม่มีวันจะกลับคืนมาอีกแล้ว

ท่านอาจารย์ผู้มีลักษณะเป็นอาจารย์ของศิษย์ มีลักษณะเป็นครูหลวง เป็นผู้ที่มีปฏิภาณในวิชาดนตรีอย่างล้ำเลิศ ข้าพเจ้ากล่าวเช่นนี้หาได้กล่าวในฐานที่เป็นอาจารย์ของข้าพเจ้าไม่ หากกล่าวในฐานเป็นเอกชนคนหนึ่งที่ควรกล่าวความจริงให้ปรากฏไว้ ดนตรีเป็นสิ่งที่คนทุกคนไม่สามารถจะน้อมนำเข้ามาเป็นสมบัติของตนเยี่ยงการแสวงหาทรัพย์หรือกิจการงานอื่น ๆ ผู้ที่จะเป็นนักดนตรี ต้องเป็นคนที่สวรรค์ได้ประทานพรให้เป็นพิเศษ และมีคุณสมบัติประจำตัวเป็นพิเศษ ให้เขาผู้นั้นเกิดมาเป็นนักดนตรี ฉันใด นักแต่งกาพย์กลอนโคลงฉันท์ ฉันนั้น นักดนตรี และด้วยเหตุนี้ บ้านเมืองของเราสามารถมีนักอะไรต่อนักอะไรกันเกลื่อนกลาดดาษดื่นก็ตาม แต่จะหานักดนตรีแล้วก็เกือบนับตัวได้

ถ้วน แน่นอนที่เป็นเช่นนี้เพราะสวรรค์จะประทานพรทิพย์ให้แก่ฉลาง บุคคลเท่านั้น หาได้พร่ำเพรื่อหรือประสงค์จะให้มีเกลื่อนกลาดนั้นไม่

นักดนตรีทุกคนเกิดมาเพื่อกล่อมคนทั้งโลกให้อยู่ในห้วงแห่งความสำราญด้วยดุริยศิลป์อันเกิดจากการบรรเลงของเขา นักดนตรีไม่เคยทำลายใคร ในประวัติศาสตร์ นักดนตรีเป็นเครื่องประดับพระมหานคร และในยามเศร้าโศก นักดนตรีจะเป็นผู้บรรเลงให้ผู้ฟังหายเศร้าสลด ท่านอาจารย์ท่านเกิดมาเป็นนักดุริยศิลป์ผู้ชาญฉลาด ท่านก็หนีกฎเกณฑ์ดังกล่าวนี้ไม่พ้น นอกจากจะมีวาสนาได้เป็นครูหลวงแล้ว ยังมีวาสนาได้เป็นครูคนอีกค่อนบ้านค่อนเมือง ท่านอาจารย์ถึงแก่กรรมและสูญไปแต่ร่างกายอันไม่จีรัง แต่กายทิพย์ของท่านอาจารย์ยังฝังอยู่ในดวงใจของศิษย์ทุกคน ท่านอาจารย์ฝากเพลงไว้แก่ศิษย์ เมื่อเป็นเช่นนี้จะมีศิษย์คนใดเล่าที่เลวพอจะลืมท่านอาจารย์ของตนได้ ?

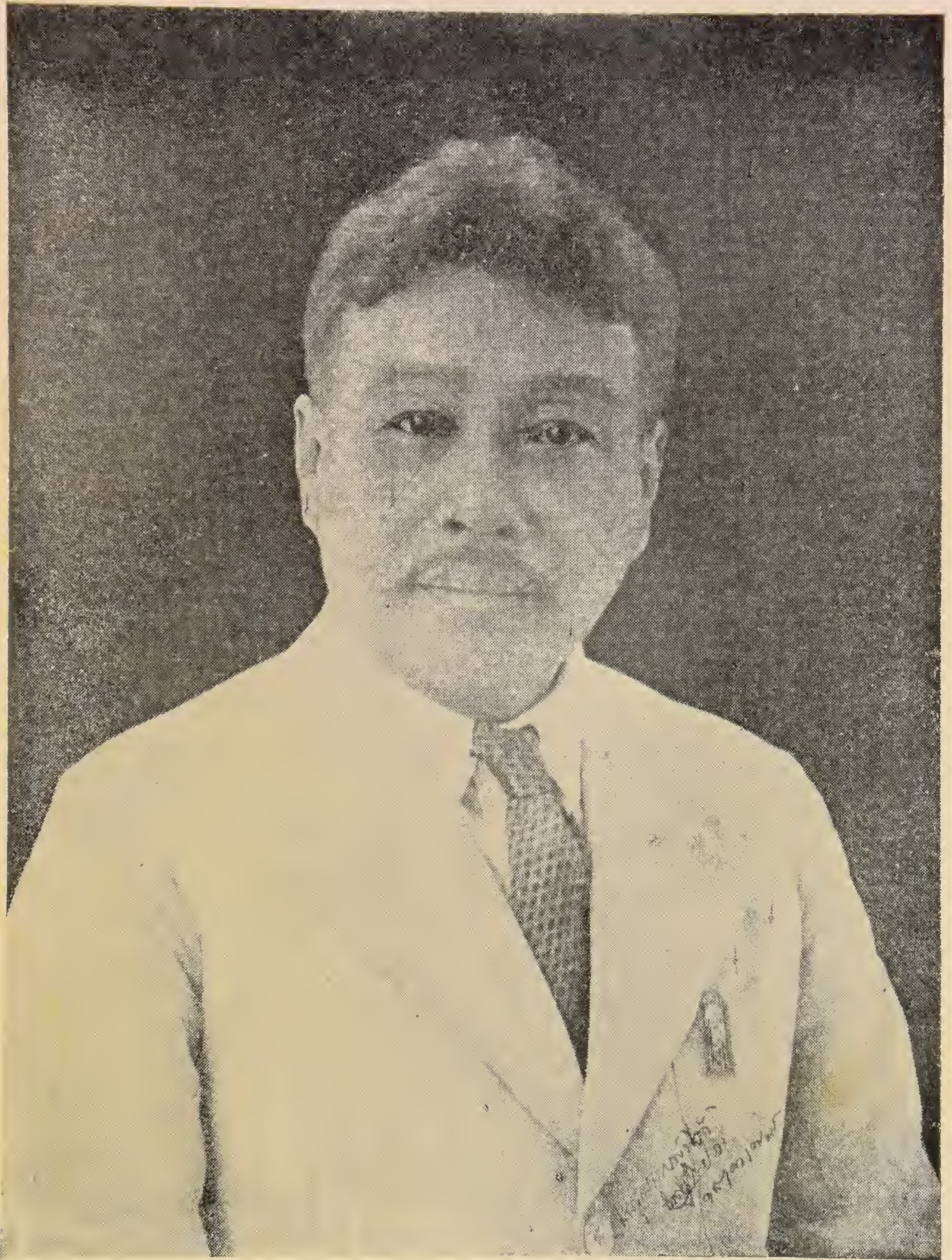
อนิจจา ท่านอาจารย์ของศิษย์บรรเลงดนตรีชนะใจผู้ฟังมาแล้วหนักต่อหนัก แต่ท่านอาจารย์ต้องมาพ่ายแพ้แก่มฤตยู แต่อย่างไรก็ตามท่านอาจารย์ก็ยังเป็นผู้ชนะอยู่นั่นเอง เพราะมฤตยูไม่สามารถจะห้ามศิษย์ทั้งหลายของท่านอาจารย์มิให้ระลึกถึงพระคุณของท่านอาจารย์ได้เลย.

ฉ. กระแสร์สินธุ

—ศิษย์คนหนึ่งของท่านอาจารย์—

ห้องโหร ๑๘ ตรอกโสมนัส ๒

ถนนกรุงเกษม พระนคร

ถ่ายเมื่ออายุ ๕๖ ปี

พ.ศ. ๒๔๗๙

คำระลึก

ข้าพเจ้าได้รู้จักคุ้นเคยกับคุณหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มาช้านาน เคยเห็นท่านมีใจโอบอ้อมอารี เป็นคนจริง มั่นคง รักแล้วไม่หน่าย เป็นปกติกาล ฯ ล ฯ จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้ารักและนับถือท่าน ประดุจญาติชั้นพี่ชายข้าพเจ้าผู้หนึ่ง

ครั้งท่านเป็นอาจารย์ควบคุมการดนตรี ณ โรงเรียนราชินี บุตรีของข้าพเจ้าเป็นศิษย์ของท่านในสำนักนั้นคนหนึ่ง ถ้าท่านจะนำคณะดนตรีหญิงไปแสดงที่ไหน และท่านต้องการจะให้บุตรีของข้าพเจ้าไปประสมวงด้วย ท่านมักจะนำบุตรีของท่านและศิษย์หญิงของท่านไปซ้อมกันที่บ้านข้าพเจ้าเสียก่อนเสมอ นับว่าเป็นพระคุณแก่บุตรีข้าพเจ้าและตัวข้าพเจ้าอย่างยิ่ง การสอนการแนะนำของท่าน นับว่าเป็นวิทยาทานอันประเสริฐ สมเป็นอาจารย์ที่ดียิ่งผู้หนึ่ง

ท่านเคยเป็น กรรมการการขับร้อง และ ละคร ร่วมกับข้าพเจ้าหลายครั้ง เป็นที่ต้องอัธยาศัยกันดี ส่วนการอื่น ๆ ก็ได้ติดต่อกันและกันมิได้ขาด นอกจากจะมีอุปสรรคบางประการ

ท่านได้จากไปเช่นนี้ ไม่มีวันจะได้พบกันอีก ข้าพเจ้าจะอดเสียดายอาลัยรักท่านมิได้

ร่างกายดับศูนย์ได้ แต่ชื่อเสียง เกียรติคุณและวิทยาทานของท่านอันเป็นการบุญ ไม่ดับศูนย์ คงอยู่ชั่วฟ้าดินสลาย

ด้วยเกียรติคุณและวิทยาทานการกุศลของท่านที่สร้างไว้ ขอจงติดตามสนองท่าน ในสัมปรายภพโน้นเทอญ.

พระวรวุฒิพิเศษ

บูชิตานุสรณ์

๏ ความอาลัยจากไปของคุณพ่อ มวลลูกผ่อดวงใจให้โศกศัลย์
ดังต้องศรราญรอนเร่าร้อนอนันต์ ทุกคืนวันน้ำตาตกฟกมิคลาย
๏ เฉกโพธิ์ทองคราต้องอายุพัด เหมือนแสร้งตัดพฤกษาน่าใจหาย
พฤกษ์ร่มเย็นเป็นสุขามามลาย แสนเสียดายหาใดไม่เปรียบปาน
๏ โอ้พ่อจ๋าลาลับจากลูกแล้ว ประทีปแก้วดับแสงแห่งสังขาร
หมดน้ำมันหมดไส้ไร้แรงงาน วายลมปราณทิ้งบุตรสุดรำพัน
๏ ลูกคิดไปใจหายไม่วายโศก คราวพิโยคแล้วหนอพ่อของฉัน
ดวงดาราอีกจันทราสุริยัน ถึงแปรผันลาลับยังกลับมา
๏ มวลติณชาติพฤกษาคราหน้าแล้ง ดูเหี่ยวแห้งเหือดหดหมดสุขา
คราววสันต์ฝนประดังหลั่งชลา ทั้งพฤกษาติณสลดถึงดงาม
๏ หากเปรียบกับจันทราธัญญาหนอ ลูกจะรอคุณพ่อไม่ท้อขาม
แต่โธ่เอ๋ยลาเลยสุดจะตาม ทุกโมงยามกำศรดระทดใจ
๏ สายลมอ่อนพัดโชยให้โหยหา คล้ายบิดาเพรียกเสียงสำเนียงใส
โลมาชื่นตื่นขมขื่นฤทัย เหมือนเตือนให้ลูกยาอย่าอาวรณ์
๏ พ่อไปดีสุขแล้วลูกแก้วเอ๋ย อย่าห่วงเลยยึดธรรมคำสั่งสอน
สังขาราหาใดไม่แน่นอน แม้สิงขรยังพังไม่ยั่งยืน
๏ นับอะไรชีพผองของสัตว์โลก ในอ่าวโอฆมวลมนุษย์สุดจะฝืน
ไตรลักษณ์สามบอกตรงมิคงคืน จะแข็งขืนมอดมรณ์หาห่อนมี

๏ อุปาทานแว่วพร่ำคำบิดา   มารุตจ๋าโปรดจำนำสักชี้
กลับไปบอกพ่อฉันวานอารีย์   อยู่โลกนี้มวลบุตรสุดคำนึง
๏ อันกรรมเพรงปิตุเรศวิเศษนัก   เคยฟูมฟักถนอมบุตรแสนสุดซึ้ง
ถึงเหนื่อยยากลำบากไซร้ไม่คนึง   กมลตรึงพันธ์ผูกที่ลูกยา
๏ ตั้งแต่น้อยคุ้มใหญ่ใจเป็นห่วง รักหนักหน่วงเอนกอนันต์มั่นหนักหนา
ให้เล่าเรียนเขียนอ่านการวิชา   ไปภายหน้าเป็นสะเบียงเลี้ยงชีวี
๏ คราวลูกป่วยพ่อช่วยด้วยอาทร   อดหลับนอนทนกายไม่หน่ายหนี
ลูกจงหายเถิดหนอพ่อยินดี   พระคุณนี้หาใครไม่เทียมทัน
๏ พระคุณท่านเลิศล้นพ้นเกศา   หาดุลยามิมีที่แข่งขัน
หากจะเอานภาพ่างกว้างประชัน   มาเปรียบกันกับคุณางค์ยังห่างไกล
๏ ฤๅจะเทียบมาตรแม้กระแสสินธุ์   ธรณินทร์ก็มิเปรียบมาเทียบได้
ภาณุมาศสาดส่องมองอำไพ   สุเมรุไศลยังอดุลย์คุณบิดา
๏ ชลเนตรลูกตกต้องลงนองพักตร์   เศร้าใจนักบิดรพรากจากสังขาร์
เคยเห็นหน้าลาลับไม่กลับมา   ปิ่มชีวาลูกยาจะวางวาย.

อาลัยใจเทวศโอ้   อาดูร ดาลเฮย
คุณพ่อลาลับศูนย์   สู่ฟ้า
มวลลูกร่ำโหยพูน   พจน์พร่ำ
เย็นค่ำเคยเห็นหน้า   หน่วงน้ำวนิจถวิล.

ด้วยรักและอาลัยอย่างสุดซึ้ง

ภัลลิกา ศิลปบรรเลง

อาศิรพจน์ปิตานุสรณ์

(ยานี ๑๑)

๏ บิดรจรจากดิน นิราศสู่พิมานอมร
มวลลูกผูกอาวรณ์ ทุกค่ำเช้าและเพรางาย
แต่ก่อนเคยเห็นท่าน ปิตานั้นเฝ้ายิ้มพราย
เอื้อนเอ่ยพจน์อภิปราย เปี่ยมการุณย์อุ่นเกศี
๏ หวานใดฤๅเทียบเท่า ปิตาเฝ้าพร่ำวจี
กรุณาและปรานี แก่ลูกนี้มิเว้นวาย
แต่น้อยจนเติบใหญ่ เอาใจใส่มิเสื่อมคลาย
ยามลูกป่วยกระวนกระวาย บ่มีสุขสักเวลา
๏ เช้าเย็นจะเห็นท่าน ชนกนั้นมีเมตตา
เฝ้าอยู่ทุกเวลา จนกว่าข้าฯ จะทุเลา
ท่านจึงสบายจิต ประกอบกิจงานหนักเบา
มิฉะนั้นท่านมิเอา— ภารกอร์ปการใดใด
๏ ครั้งหนึ่งยังจำซึ้ง ซึ่งภาพหนึ่งตราตรึงใจ
เมื่อคราตูข้าไซร้ ป่วยเป็นไข้ "สันนิบาตเพลิง"
ไข้หนักจวนวางวาย ทุรนทุรายพิษร้อนเริง
ไข้เผาราวกระเจิง ร่างปอกเปิงเป็นพัศม์ธุลี
๏ ห่อนรู้สติคิด สงบจิตสถิตที่
มิเป็นสมประดี สกนธ์กายโรคร้ายรึง

ทั้งที่ไข้หนักนัก เหลือบพบพักตร์บิดรซึ่ง
หมกมุ่นครุ่นคนึง ปานประหนึ่งท่านโศกศัลย์
๏ ชลเนตรนองพักตรา ท่านบิดาของข้า ฯ นั้น
ท่านรีบเมินพักตร์พลัน เมื่อข้า ฯ หันเล็งแลมา
แต่ช้าไปเสียแล้ว ร่มโพธิ์แก้วของลูกหนา
ลูกได้เห็นชลนา ของบิดาอย่างชัดเจน
๏ น้ำตาแห่งความรัก ซึ่งยากนักจักกระเซ็น
ไหลให้ใครแลเห็น เหมือนดังเช่นยามนี้นา
ลูกซึ้งถึงน้ำจิต บิดรคิดห่วงธิดา
รักลูกผูกชีวา เกรงลูกยาจะม้วยมรณ์
๏ สายตาท่านโศกซึ้ง อุระรึงดั่งต้องศร
เจ็บแทนได้แล้วบิดร คงยอมมรณ์เพื่อลูกยา
รักใดฤๅไปเปรียบ มาเท่าเทียบบิดาข้า ฯ
รักลูกยิ่งชีวา อันตัวข้า ฯ รู้แจ้งเจน
๏ โอ้โอ๋พระของลูก หทัยผูกมิวายเว้น
ค่ำเช้าจะแลเห็น พ่ออยู่ใกล้มิห่างหาย
นั่งเฝ้าเป่ามนตรา ช่วยลูกยามิห่างกาย
ด้วยเดชพุทธมนต์คลาย อีกอำนาจใจของบิดา
๏ ลูกนี้จึงได้พ้น ชีพคงคืนจากโรคา
พยาธิร้ายซึ่งบีฑา ก็หนีหน้าไปโดยพลัน

คุณของบิตุเรศช่วย เอื้ออำนวยลูกครบครัน
สุดที่จะเสกสรร หาถ้อยคำพร่ำพรรณนา
๏ แม่เอาพื้นนภาน มาแทนที่เขียนอักษรา
สุเมรุมาศต่างปากกา อีกมหาสันดร
มาใช้แทนน้ำหมึก เพื่อจารึกคุณบิดร
เขียนไปตราบม้วยมรณ์ ก็มิถึงกึ่งพระคุณ
๏ แม่เอาท่านขึ้นบ่า แบกไปมาเพื่อแทนคุณ
ถ่ายมูตและคูถรุน รดเศียรเกล้าสกนธ์กาย
ตลอดกาลพุทธันดร ก็บ่ห่อนบ่เหือดหาย
คุณท่านบิดรไซร้ ผิวางวายบ่แทนคุณ
๏ พ่อให้กำเนิดไว้ อีกยังให้วิทย์พร้อมมูล
ก่อเกื้อเอื้อกำลูน เพื่อเพิ่มพูนพิทยา
ศิลปทุกอย่างเจน พ่อเคี่ยวเข็ญลูกนักหนา
ให้เฟื่องเรืองวิชา ไปภายหน้าได้เลี้ยงตน
๏ พ่อเป็นแต่ผู้ให้ บ่เคยได้รับสักหน
จากลูกทั้งแปดคน ล้วนติดหนี้คุณบิดา
มิทันได้แทนทด พ่อก็ลดลี้กายา
สู่สวรรค์อันโอฬาร์ ดุสิตแมนแสนเปรมปรีดิ์

จากลูก—*ภัลลิกา ศิลปบรรเลง*

ลูก "เหม" ของพ่อ

ในพิธีไหว้ครูประจำปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ณ บ้านศิลปบรรเลง

อายุ ๗๒ ปี

"คุณครูจางวางศร"

ผู้เขียนปรารถนาจะเขียนอะไรให้เป็นอนุสรณ์แก่คุณครูผู้เคารพรักและนับถือให้มากกว่านี้ แต่โดยฐานะ เวลา และโอกาส ไม่อำนวย จึงขอกล่าวพอเป็นเครื่องระลึกแก่ผู้จะได้พบอ่านตามสมควร.

ผู้เขียนได้เป็นศิษย์คุณครูจางวางศร ตั้งแต่ครั้งยังมิได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เมื่อไปสอนดนตรีไทยแก่นักเรียนมหาดเล็กหลวง เข้าใจว่าโดยพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ ๖ ราว พ. ศ. ๒๔๕๖.

การสอนวิชาดุริยางค์ไทย ของ คุณครูจางวางศร ที่ควรจะกล่าวอย่างหนึ่งคือ ได้ทำหน้าที่ครูที่น่าเคารพนับถือจริง ๆ ท่านสอนเพื่อวิทยาการ ไม่ใช่เพื่ออามิส ท่านแนะนำดี ให้เรียนดี บอกศิลปะให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องศิษย์ให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ต้องตามคติของพระพุทธศาสนา.

ศิษย์ของคุณครูในรุ่นนั้น ถึงแม้จะไม่ใช่อาชีพ ก็มีฝีมือทัดเทียมกับนักศิลปินอาชีพเป็นส่วนมาก และสามารถได้ใช้ศิลปอันได้รับ เพราะน้ำพักน้ำแรงของคุณครูจางวางศร นั้น เป็นประโยชน์ต่อมานานัปการ.

มีคนพูดกันว่า การเป่าขลุ่ยระบายลมสอนกันไม่ได้ แต่คุณครูจางวางศรสอนให้ผู้เขียนระบายลมขลุ่ยได้ โดยการแนะวิธี คือเป่าลมให้สังเกตที่ฝ่ามือ อธิบายวิธีอุ้มลมในปาก ผ่อนลมเป่าออกไปทางปาก

และระบายลมหายใจเข้าทางจมูก โดยวิธีการอันแนบเนียน.

ผู้เขียนเข้าใจว่า คุณครูจางวางศรผู้เดียวที่สามารถสอนศิษย์ได้เกือบทุกเครื่องบรรเลง ตลอดจนการขับร้อง แต่คุณครูจางวางศรเป็นผู้อาภัพในเรื่องศิษย์ เพราะศิษย์ของคุณครู โดยจำเพาะนักร้องทั้งหญิงชาย ปรากฏชื่อเสียงน้อย แต่ศิษย์ส่วนมากของคุณครูแพร่หลายไปทั่วทั้งสมัครเล่นและอาชีพ คิดว่าจะมากที่สุด.

คุณครูจางวางศร เป็นผู้มีอารมณ์สนุกและเยือกเย็นเสมอ ในพิธีการไหว้ครูประจำปีของคณะบ้านดอกไม้ ซึ่งมีชื่อคณะดนตรีว่า "ศรทอง" มักจะปรากฏเป็นการครึกครื้นอย่างยิ่งเสมอ และเกือบจะทุกปีจะมีศิษยานุศิษย์มาร่วมพิธีอย่างล้นหลาม แล้วเมื่อยามเฉลิมฉลองก็ได้มีการประลองฝีมือของศิษย์ เพื่อถวายมือแก่ครูอย่างเต็มที่ บางปี เล่นกันจนยันเวลาพระฉันเช้ายังไม่เลิก เลยทำพระฉันต่อไปก็มี และ คุณครูจางวางศร ต้องร่วมสนุกอยู่ด้วยอย่างกันเองตลอดเวลาอย่างน่าเคารพและชื่นใจ.

เคยมีเรื่องเล่ากันมา จะเท็จจริงอย่างไรไม่ยืนยัน แต่เห็นว่าไม่เป็นภัยแก่ใคร และเป็นทางแสดงฝีมือของศิลปิน จะขอนำมากล่าวถึง ดังได้ยินมา วันหนึ่งมีงานแห่งหนึ่ง คุณครูจางวางศรตีระนาดอยู่ในวง พอเริ่มโหมโรงตั้งสาธุการ ไป ตระ—เข้าม่าน—จนถึงเชิดทันใดนั้น ปรากฏเสียงกลองทัดดังผิดปรกติ คุณครูก็หันไปดู ก็เห็นว่ามีคนกลองฝีมือดีจากนอกวงเข้ามาตี และเริ่มรุกจังหวะอย่างขนานใหญ่

คุณครูหันมายิ้มและพยักหน้า แสดงว่า "สนุกละ" คุณครูก็ปล่อยตัวเชิดอย่างสนุก เชิดไม่จบ ก็ตัวต่อก็ตัว ไม่ซ้ำกันเลย เร็วจนคนในวงก็เหงื่อหยด คนกลองยิ่งรุกยิ่งเร่ง คุณครูก็ยิ่งหนียิ่งเร็วยิ่งไหว แต่ก็ไม่ยอมลง จนที่สุด คุณครูหันมาเห็นคนกลองผู้นั้นเหงื่อท่วมตัว และหน้าซีดเซียวซวน ๆ จะเป็นลม และพยักหน้าให้ลง คุณครูเห็นว่าสนุกขนาด "ขนรักแร้ชัน" พอควร ก็รัวลง เขาว่าคนกลองผู้นั้น พอลงไม้กลองส่งต้อมสุดท้าย ก็ฟุบเป็นลมตรงหน้ากลองคู่นั้นเอง พอฟื้นขึ้นก็คลานไปกราบ คุณครูเข้ากอดแล้วบอกว่า "ตั้งแต่ทำโหมโรงมาเพิ่งสนุกจริง ๆ วันนี้ คราวหน้ามาใหม่นะ" ทั้งสองก็สนิทสนมกันฉันเพื่อนศิลปิน นี่! อารมณ์ของคุณครูจางวางศรเป็นอย่างนี้.

แต่คุณครูจางวางศร ไม่ใช่จะดีไปทุกอย่าง ที่เสียก็มี ข้อเสียก็คือใจอ่อน คือสุภาพ Gentle หรือ Polite เกินไป เกรงใจไม่ว่าใครแม้แต่ลูกและคนใช้ จนมีผู้พูด ๆ กันว่า ลูกสาวของคุณครู บางทีคุณครูเกรงใจและตามใจเหมือนเป็นพี่สาวหรือน้องสาว หมายความว่าจะบงการอะไร บางทีคุณครูก็ตามใจไม่มีขัด แม้กับศิษย์ก็เป็นอย่างนั้น แต่จะอย่างไรก็ตาม หากจะถึงข้อเสียหายเข้าจริง ๆ คุณครูก็คงทำหน้าที่ครู คือไม่ยอมให้เสียไปได้.

บ้านศิลปบรรเลงเป็นเสมือนอู่ข้าวอู่น้ำอู่ศิลปศาสตร์ ดังนั้น นักศึกษาศิลปะทั่วจาตุรทิศ จึงมาชุมนุมกันอยู่เพื่อการศึกษาเนืองแน่นเสมอมิเว้นว่าง อย่างน้อย ๆ คนในบ้านคุณครูจางวางศรจะอยู่กันอย่าง

ขลั้ก ๆ ไม่น้อยกว่า ๒๐-๓๐ คน ทั้งกินทั้งอยู่ทั้งหลับทั้งนอนทั้งเรียนทั้งเล่นทั้งฟังพาอาศัย บ้านศิลปบรรเลงจึงเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรของเหล่าศิลปิน แทบทุกเวลาในเมื่อมีคนตื่นอยู่ มักจะได้ยินเสียงเครื่องดุริยางค์ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ซึ่งศิลปินบรรเลงฝึกซ้อมอยู่มิได้ขาด ทั้งไพเราะห์ ทั้งวังเวง เมื่อสิ้นบุญคุณครูท่านไป สภาพการณ์จะเป็นอย่างไร เชื่อว่าวิญญูชนคงพอจะนึกออก.

ในการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเลือกนามบรรดาศักดิ์พระราชทานว่า "ประดิษฐ์ไพเราะ" นั้น ออกจะเหมาะสม เพราะคุณครูจางวางศรเป็นนักประดิษฐ์เพลงที่ไพเราะจริงๆที่เป็นชนิดปฏิภาณ Impromptu คือนึกขึ้นทันทีทันใดมีบ่อย ๆ อย่างที่เล่ากันว่า ประดิษฐ์เพลงรับไม่ซ้ำไม่จนบ่อย ๆ ผู้เขียนเองเคยได้ฟัง ที่งานฉลองเขื่อนพระราม ๖ ท่าหลวง คุณครูจางวางศรบรรเลงปี่พาทย์ประกอบโขนตอน เกษียรธารา ศึกอินทรชิต ตอนหนึ่ง ซึ่งอินทรชิตต้องศรบอบช้ำมาก ต้องดื่มน้ำนมจากถันนางมณโฑ ตอนนี้คนบอกบทเรียกหน้าพาทย์ "มโหรี" ซึ่งตามธรรมดาคนระนาดมักจะตั้งเพลง "พัดชา" แต่คราวนั้น คุณครูจางวางศรประดิษฐ์เพลงอะไรตั้งขึ้นไม่ทราบ ช่างไพเราะห์เสียจริง ๆ ถามท่านในโอกาสต่อมาท่านก็ว่าจำไม่ได้.

คุณครูจางวางศรได้บรรเลงปี่พาทย์ถวายพระมงกุฎเป็นคราวสุดท้ายเมื่อทรงแสดงโขนบรรดาศักดิ์ด้วยพระองค์เอง ทรงเป็นพระวิศวามิตรฤาษีในเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ของพระองค์ท่านตอน

อภิเศกสมรสพระราม และตอนปราบตาฑะกาสูร คุณครูตีระนาดคนละร้านกับพระเพลงไพเราะห์ (โสม สุวาทิต) การที่โปรดเกล้าฯเรียกตัวเข้าไปคราวนั้น ผู้เขียนคิดว่าคงจะมีพระราชดำริห์จะให้เข้ารับราชการในกรมมหรสพ และ บางทีจะทรงเก็งตัวไว้แทนเจ้าคุณครูพระยาประสานดุริยศัพท์(แปลก ประสานศัพท์) ในโอกาสต่อไปก็เป็นได้ แต่บุญไม่ถึงกัน หรือไม่เคยร่วมพระบรมโพธิสมภาร ต่อจากนั้นมินาน สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าพระองค์นั้นก็เสด็จสวรรคต.

คุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะเป็นผู้มีคติธรรมของผู้ใหญ่อยู่ในดวงใจพร้อมมูล คือท่านเป็นผู้มีเมตตา มีกรุณา มีมุทิตา มีอุเบกขาและคุณครูยังมั่นอยู่ในธรรมของผู้ปกครองคน เช่นมีการให้ มีศีลสังวรเสมอ มีการเสียสละ มีความซื่อตรง เป็นผู้อ่อนโยน มีความเข้มแข็งในทางที่จะละความชั่ว ไม่ผูกโกรธกับใคร ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความอดทน สิ่งใดที่ผิดแล้วมักไม่ทำ ธรรมเหล่านี้ท่านบำเพ็ญอยู่เป็นนิตย์.

มรณกรรมของคุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เท่ากับชาติไทยสูญเสียตำราดุริยางค์ศาสตร์ไทยไปตู้หนึ่ง เพราะตำราเพลงไทยอยู่กับตัวครู สิ้นครูเพลงไทยก็สิ้นตามไปด้วยตามส่วน คุณครูเป็นครูดนตรีไทยรุ่นใหญ่คนสุดท้ายที่จากไป.

คุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เป็นผู้รัก แต่ไม่หวงแหน เพลงไทยเลย ตรงข้ามต้องการจะเผยแพร่ศิลปะอันนี้ไปให้ศิษย์จริง ๆ แม้แต่เจ็บลุกไม่ขึ้น ตีระนาดไม่ไหว ก็พยายามเรียกศิษย์มาต่อเพลงด้วยปาก

คุณครูดูเหมือนจะเป็นครูที่ไม่ดุเลย ศิษย์จึงถูกด่าว่าเฆี่ยนตีน้อยที่สุด เพราะใจเย็นนั่นเอง ผู้เขียนไม่เคยรู้สึกว่าได้เคยเห็นคุณครูโกรธจริงจังสักที และไม่เคยได้ยินผรุสวาจาจากปากคุณครูด้วย.

ผู้เขียนได้อ่านข้อความของท่านผู้มีเกียรติที่เขียนส่งมา เพื่อประดับประดาหนังสือเล่มนี้ ได้ฟังคารมของท่านต่าง ๆ แต่ละท่านล้วนเลือกสรรแต่เรื่องของคุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะที่เป็นหัวกะเด่นมาเขียน จนเกือบจะไม่มีอะไรเหลือสำหรับผู้เขียนจะหยิบยกขึ้นได้เลย ถ้าจะเปรียบเทียบกับนิทานเรื่องเด็กเลือกงู ก็จะเข้ากันได้ คือเด็กกลุ่มหนึ่งนั่งล้อมวงกันแล้วเกิดแข่งขันกันขึ้นว่า ใครจะเลือกชื่องูได้ดุกว่ากัน ต่างก็เลือกงูชนิดพิศม์ร้าย ๆ เช่น จงอาง เห่าหม้อ เห่าตาลเหล่านี้ตามลำดับ แม้เห่าปี่นแก้วก็ไม่เหลือ พอถึงวาระของเด็กคนเล็กที่สุด ก็เอ่ยขึ้นว่า "ตัวดุ ๆ เลือกกันเสียหมดแล้วฉันจะเอาอะไรล่ะนอกจากงูเขียว แต่ถึงงูเขียวก็เถอะ ถ้าหางไหม้ละก็กัดแล้วบวมแทบปริเจียวนะ" นี่ก็เหมือนกัน ตัวดุ ๆ คือคุณธรรมสำคัญ ๆ ของคุณครูพากันเขียนเสียเกือบสิ้นแล้ว มาถึงตอนนี้ก็ได้แก่เรื่องเกร็ดแต่ก็หวังว่า คงจะเทอดทูนคุณครูได้ไม่น้อย งูเขียวก็เอาดีแหละ.

คำของผู้เขียนนี้ ได้ตั้งใจจะให้เป็นเสมือนธูปเทียนข้าวตอกดอกไม้หญ้าแพรกดอกมะเขือ อันเป็นเครื่องสักการะครู และเป็นอาจารยพลีอย่างหนึ่ง อันเป็นส่วนน้อยที่สุด เท่าที่จะพึงนึกได้ ซึ่งผู้เขียนขอเคารพสักการะเป็นปฏิการแด่คุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ไว้ในโอกาส

สุดท้ายนี้ เพราะเท่ากับเป็นการบูชาศิลปอันเป็นสมบัติล้นค่าของชาติด้วย คุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งศิลปอันสูงส่ง ผู้มีศิลปะเป็นผู้ควรแก่การยกย่องในที่ทั้งปวง ในกาลทั้งปวง แม้ในทางพระพุทธศาสนา ก็มีคาถาพุทธศาสนสุภาษิตรับรองไว้ว่า

"สาธุ โข สิปฺปกํ นาม อปิ ยาทิสกีทิสํ"

แปลความว่า

"ขึ้นชื่อว่าศิลปะ แม้เช่นใดเช่นหนึ่ง ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้." ดังนี้

คุณครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ เป็นผู้ดำเนินในประโยชนกิจด้วยปัญญา ในเชิงศิลปมาแล้วด้วยดี ด้วยคุณงามความดีเหล่านี้ คงจะเสริมส่งให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณครู ได้ไปสถิตย์ ณ ทิพยสถานในกาลเบื้องหน้าโน้น เป็นแน่แท้นั่นเทียว.

จากศิษย์

ศุกรหัศน์

๒๕ ก. พ. ๒๔๙๘

SEEK NOT SUCCESS THROUGH INIQUITY

"Neither for oneself nor for other should one
Desire children, or wealth or estate.
Do not seek your welfare through unfairness.
He alone is virtuous and wise who lives righteously."

The wise man does not commit any injustice either for his own sake or for the sake of others. Injustice is the antithesis of the Dhamma – the Good Law.

Dhamma here means truth, merit, quality and conduct. Therefore, we should reflect on the bidding of the Buddha not to achieve our well-being through unfair means. On these latter days "development" and "success" are viewed in terms of money and estate, status and reputation in the worldly sphere. Self cultivation by way of virtue and learning is not valued much. Such introspective cultivation, it must be stated, cannot be obtained through unfair means. On the other hand, wealth and estate could be obtained by means other than wholly fair and just. Although it may seem that the acquisition of wealth is easier than the cultivation of good qualities, yet the former is like the temporary glow of the lamp that is running out of oil and wick. By being beguiled into a temporary and vague happiness in this fleeting existence, one is bound to undergo misery and repentance for a long duration. But the greater majority of people, both in the East and the West seem to be consumed by their passions and so turn their backs on all senses of values and forget their nobler duties and obligations in their ceaseless struggle for the attainment of

the maximum pleasure. The crime and strife prevalent now in the so-called developed countries, the exploitation and persecution, the questionable lives led by the leaders of many walks of life, the disregard for law and authority these and other social vices are rooted in the yearning to justify their mean ends by equally mean expediences.

To the critical student of history as well as to the intelligent observer of contemporary events and tendencies one thing becomes clear and that is that unfairness does not pay in the long run. For it can be seen how the exploiters of one time have become pitiable penitents at another time, how those who achieved their ends by unfair means such as falsehood have later come by their just retribution, how those who tried to beguile the world have later obtained its hatred and enmity. Hence it is only a fool who will think that he could deceive the world at all times and remain concealed. He is doing nothing but deceiving himself. Like forged coins, such people and such actions become invalid in social currency.

The Buddha says: "**Natthi loke raho nāma — Pāpakammaṃ pakubbato.**" The person who commits evil has no place in this wide world where he could hide his act of evil. In the first place he is guilty in his own conscience. Then by that the world itself comes to know of it. Hence wilful commission of evil is like unto drinking poison deliberately.

Let there fore none think of resorting to unfair means

in achieving one's success. Even if it should cost one's life, let one determine always to live righteously.

May all sentient beings be happy, free from disease and sorrow.

SABBE SANKHARA ANICCA DUKKHA ANATTA

I came to know Luang Pradit Pairoh-Sorn Silapabanleng just about three months before his passing away.

He was a man of music. He was a Thai. But above all, he was a Buddhist, not the kind of Buddhist who preached one thing and practised another, but a simple, sincere Buddhist. He was one who gave the religion first place in everything he performed and has done no small service to the cause of Buddhism during his life time.

The country has lost an eminent musician and a noble man of sterling qualities. The world has lost an illustrious Oriental Musician, an honest, sincere man, and above all a devoted Buddhist. But his name must not die. It must remain for all time an inspiration to mankind.

We miss him sadly, miss his kind face and voice, miss his good counsel and labours in the cause of religion, creating a void in Mother Thailand. He will be long remembered, and his life will be a good example to many young men of the present day to mould their lives accordingly. Luang Pradit Pairoh-Sorn Silapabanleng is gone, as all mortality must go, but his good deeds will live for ever. May he attain Nibbāna.

Bhikkhu K. Jinalankara.
SRI LANKA.

เรียนพุทธศาสนา
ใน ๑๕ นาที

"...แน่ะเธอ! ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง อันมีพร้อมทั้งสัญญา และใจนี้นั่นเอง, เราได้บัญญัติโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับของโลก และทางให้ถึงความดับของโลกไว้."

(พุทธภาษิต จตุก. อํ. ล. ๒๑ น. ๖๒)

นับตั้งแต่กาล ที่โลก อันว่างเปล่า เริ่มกลายเป็นมนุษยโลกขึ้นเมื่อหลายแสนปีมาแล้ว มนุษย์ได้ใช้มันสมองแสวงหาความสุขใส่ตนเป็นลำดับ ๆ มาทุก ๆ ยุค, จนในที่สุดเกิดมีผู้สั่งสอนลัทธิแห่งความสุขนั้น ต่าง ๆ กัน. ตัวผู้สอนเรียกว่าศาสดา, คำที่สอนเรียกว่า ศาสนา, ผู้ทำตามคำสอนเรียกว่า ศาสนิก. ทุก ๆ อย่างค่อยแปรมาสู่ความดี ยิ่งขึ้นทุกที. สำหรับคำสอนขั้นโลกิยะ หรือจรรยา ย่อมสอนมีหลักตรงกันหมดทุกศาสนา. หลักอันนั้นว่า จงอย่าทำชั่ว จงทำดี ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น, ดังที่ทราบกันได้อยู่ทั่วไปแล้ว; แต่ส่วนคำสอนขั้นสูงสุดที่เกี่ยวกับความสุขทางใจอันยิ่งขึ้นไป

นั้น **สอนไว้ต่างกัน.** ศาสนาทั้งหลายมีจุดหมายอย่างเดียวกัน เป็นแต่สูงต่ำกว่ากันเท่านั้น.

ทุกองค์ ศาสดา เว้นจากพระพุทธเจ้า สอนให้ยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสาวกไม่มีความรู้พิสูจน์ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นผู้สร้างโลกและอำนวยสุขแก่สัตว์โลก เป็นที่พึ่งของตน, ให้นับถือบูชาสิ่งนั้น โดยแน่นแฟ้นปราศจากการพิสูจน์ทดลองแต่อย่างใด. เริ่มต้นแต่ยุคที่ถือผี ถือไฟ ถือดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ มาจนถึงยุคถือพระเป็นเจ้า เช่น พระนารายณ์และพระพรหมของสาสนาฮินดู, พระยะโฮวาของสาสนาคริสเตียนและยิว และพระอะหล่าของอิสลาม, ต่างสอนให้มอบความเชื่อในพระเจ้าเหล่านั้น แต่ผู้เดียว ว่าเป็นผู้มีอำนาจเหนือสิ่งทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่ไม่ต้องรู้ว่าพระเจ้านั้นเป็นอะไรกันแน่ และผิดจากหลักธรรมดาโดยประการต่าง ๆ.

ต่อมา เมื่อสองพันปีเศษ มาแล้ว, ภายหลังแต่พระเจ้า ของสาสนาพราหมณ์, ก่อนแต่พระคริสต์ และพระโมหะหมัดของชาวยุโรปและอาหรับ,[๑] พระพุทธเจ้าได้อุบัติบังเกิดขึ้น ทรงสอนการพึ่งตัวเอง และทรงสอนหลักธรรมทางใจในขั้นสูง, ผิดกับสาสนาอื่นทั้งหมด คือ :—

---

๑. สาสนาคริสต์และอิสลาม แม้เกิดที่หลังพุทธสาสนา แต่กลับไปมีหลักอย่างเดียวกับสาสนาพราหมณ์ในอินเดีย ซึ่งมีอยู่ก่อนสาสนาพุทธ ก็เพราะมีมูลรากไปจากสาสนานั้น โดยพวกที่ถือพระเจ้าองค์เดียวของพราหมณ์ยุคนั้น แยกพวกจากอินเดียข้ามแดนไปทางตะวันตกคือปาเลสไตน์และอาหรับ, ดูพิสดารในเทสนาเสือป่า

หลักกรรม

ทรงสอนเป็นใจความว่า สุขทุกข์เป็นผลเกิดมาจากเหตุของมันเอง ได้แก่การกระทำของผู้นั้น. ผลเกิดจากการกระทำ ของผู้ใด ผู้นั้นต้องได้รับอย่างแน่นอนและยุติธรรม. ไม่มีใครอาจสับเปลี่ยนตัวผู้รับหรือมีอำนาจเหนือกฎอันนี้ได้. นี่เรียกว่า ลัทธิกรรม, มีเป็นหลักสั้น ๆ ว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน หมุนไปตามอำนาจกรรมเก่า ซึ่งในระหว่างนั้นก็ทำกรรมใหม่เพิ่มเข้า อันจะกลายเป็นกรรมเก่าต่อไปตามลำดับ เป็นเหตุและผลของกันและกัน ไม่รู้จักสิ้นสุด คาบเกี่ยวเนื่องกันเหมือนลูกโซ่ ไม่ขาดสาย. เรียกความเกี่ยวพันอันนี้กันว่า สังสารวัฏฏ์ หรือสายกรรม. มันคาบเกี่ยวระหว่างนาทีนี้กับนาทีหน้า หรือชั่วโมงนี้กับชั่วโมงหน้า วันนี้กับวันหน้า ปีนี้กับปีหน้า จนถึงชาตินี้กับชาติหน้า, สับสนแทรกแซงกันจนรู้ได้ยาก ว่าอันไหนเป็นเหตุของอันไหนแน่ ดูเผิน ๆ จึงคล้ายกับว่ามีใครคอยบันดาล. สายกรรมประจำบุคคลคนหนึ่ง ๆ ย่อมผิดจากของอีกคนหนึ่ง เพราะฉะนั้นต่างคนจึงต่างเป็นไปตามแนวกรรมของตน ไม่เหมือนกัน. กรรมเป็นเหตุ สุขและทุกข์เป็นผลเกิดมาแต่กรรมนั้น. ฯ

หลักอนัตตา

ทรงสอนอีกว่า ไม่มีพระเจ้าผู้สร้าง ไม่มีสิ่งอันควรเรียกได้ว่าตัวตน. สรรพสิ่งไม่มีผู้ใดสร้าง. เกิดขึ้นแปลก ๆ ก็เพราะปัจจัยตามธรรมชาติที่จะต้องค่อย ๆ แปรไปหมุนไปตามลำดับตามกฎเกณฑ์ของ

ธรรมชาติ โดยไม่อยู่ในอำนาจของใคร, เรียกว่ามันเป็นอนัตตา หลักอนัตตานี้จึงมีแต่ในพุทธศาสนา ไม่มีในศาสนาอื่น อันสอนว่า ทุกสิ่งพระเจ้าสร้างขึ้นเป็นตัวเป็นตน และอยู่ใต้อำนาจพระเจ้า ผู้เป็นเจ้าแห่งตัวตนทั้งหลาย.

ทรงสอนว่า ไม่มีตัวตนซึ่งเที่ยงและยั่งยืน. สิ่งหนึ่งย่อมเกิดเนื่องมาแต่อีกสิ่งหนึ่ง และสิ่งนั้นก็เกิดทยอยมาแต่สิ่งอื่น แม้สิ่งอื่นนั้น ก็เกิดทยอยมาแต่สิ่งอื่นอีก ตั้งต้นมานานซึ่งไม่มีใครกำหนดได้ และจะเกิดสืบต่อกันไปข้างหน้าอีกเท่าไรแน่ก็กำหนดมิได้อีกเหมือนกัน. กฎข้อนี้เป็นไปทำนองเดียวกัน ทั้งสิ่งที่มีวิญญาณและที่หาวิญญาณมิได้. สำหรับสิ่งที่หาวิญญาณมิได้ จักยกไว้ เพราะไม่เกี่ยวกับสุขทุกข์. ส่วนสิ่งที่มีวิญญาณเช่นมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทั่วไป เป็นสิ่งควรเรียนรู้ เพราะเกี่ยวกับสุขทุกข์ในชีวิต. มนุษย์เราเกิดจากการรวมพร้อมแห่งรูปธาตุ (Physical Element) และนามธาตุ (Mental Element) อันมีประจำอยู่ตามธรรมดาในโลกนี้. เมื่อสองอย่างนี้ยังประชุมกันเข้าไม่ได้ อย่างเหมาะส่วน ก็ยังไม่เกิดเป็นมนุษย์ขึ้นมา, ต่อเมื่อคุมกันเข้าได้เหมาะส่วนก็เป็นมนุษย์ขึ้น เช่นเดียวกับพืชพรรณไม้ที่อาศัยดินฟ้าอากาศ และเชื้อในเมล็ดของมันเอง งอกงามกลายเป็นต้นไม้ใหญ่โตขึ้นได้. รูปธาตุและนามธาตุนั้น แต่ละอย่างก็ล้วนเกิดมาจากการรวมพร้อมของสิ่งอื่น อีกต่อหนึ่ง เกิดสืบต่อกันมาเป็นลำดับ จนกว่าจะเหมาะสำหรับผสมกันเข้าในรูปใหม่

เมื่อใด. รูปธาตุในกายนี้ เช่นพืช และเนื้อสัตว์ ซึ่งอาศัยสิ่งอื่นเกิดมาแล้วหลายต่อหลายทอด จนมาเป็นเชื้อบำรุงร่างกายนี้ โดยเป็นเชื้อให้เกิดและบำรุงส่วนเล็กที่สุดของร่างกาย (cell) ที่สำหรับจะเป็นเนื้อ หนัง กระดูก ผม ขน เล็บ ฟัน โลหิต และอื่น ๆ ในร่างกายเรา, ธาตุลมอันเกิดขึ้นจากธรรมชาติส่วนอื่น ๆ ก็ได้ใช้เป็นลมหายใจเข้าไปบำรุงโลหิตและสิ่งต่าง ๆ, โลหิตเป็นเหตุให้เกิดความอบอุ่นและความร้อนขึ้นได้, เท่านี้ก็พอจะมองเห็นได้ว่า มันอาศัยกันเกิดขึ้นเป็นลำดับ ๆ มามากมาย. นี้เป็นการเกิด การผสม การแปรของธรรมชาติฝ่ายรูปธาตุ.

ส่วนนามธาตุนั้น ยิ่งละเอียดมาก. นามธาตุอาศัยอยู่ได้เฉพาะในรูปธาตุที่ได้ปรับปรุงกันไว้เหมาะเจาะแล้ว และมีหน้าที่บังคับรูปธาตุพร้อมทั้งตนเองให้ตั้งอยู่หรือเป็นไปต่าง ๆ ตลอดเวลาที่เข้ามาเนื่องเป็นอันเดียวกัน. ควรจะเปรียบเรื่องนี้ด้วยเครื่องไดนาโมไฟฟ้า. ชิ้นโลหะต่าง ๆ กว่าจะมาคุมกันเข้าจนเป็นอย่างนี้ได้นั้น ล้วนแต่เกิดมาจากอุตุนิยมสืบมา ไม่กี่หมื่นกี่แสนปี จนมนุษย์นำมาปรับปรุงให้เป็นรูปต่าง ๆ ก็ยังหามีไฟฟ้าเกิดขึ้นไม่ แต่เมื่อได้ยักย้ายประกอบกันเข้าจนถูกส่วน พร้อมด้วยอาการหมุน มันจึงปรากฏแรงไฟฟ้าอย่างแรงขึ้นได้. ไฟฟ้า บางส่วนนั้น ปรากฏขึ้นจากการหมุนของเครื่อง, การหมุนของเครื่องกลับได้แรงไฟนั้นเอง มาช่วยสนับสนุนในการหมุนบางส่วนก็มี. ถ้ามีแต่ชิ้นโลหะก็ดี มีแต่อาการหมุนอย่าง

เดียวก็ดี หรือแม้แต่กระแสไฟอันเป็นธรรมชาติประจำอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ในโลกก็ดี ยังไม่ประชุมกันเข้าได้แล้วกระแสไฟฟ้าใหม่จะไม่ปรากฏขึ้นได้เลย, ฉันใดก็ฉันนั้น รูปธาตุหรือร่างกายนี้ เปรียบเหมือนเครื่องไดนาโม, นามธาตุเปรียบเหมือนกระแสไฟฟ้า ได้อาศัยกันกลับไปกลับมาจึงเป็นไปได้ ทั้งแต่ละอย่าง ๆ ล้วนต้องได้อาศัยความประจวบพร้อมแห่งเครื่องประกอบ ซึ่งเกิดมาแต่สิ่งอื่นหลายทอดด้วยกัน. นามธาตุก็เกิดสืบมาโดยตรงจากพวกนามธาตุ อิงอาศัยอยู่กับรูปธาตุ. เมื่อรวมกันเข้าแล้ว เราสมมติเรียกว่าคนหรือสัตว์ชื่อนั้นชื่อนี้ เพื่อสะดวกแก่การพูดจา เช่นเดียวกับสมมติเรียกชิ้นโลหะและวัตถุต่าง ๆ ว่าเครื่องไดนาโมยี่ห้อนั้นยี่ห้อนี้เหมือนกัน. หลักของการที่สิ่งต่าง ๆ เป็นเหตุผลของกัน และให้เกิดสืบสาวกันไปนี้เป็นปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งพระองค์ได้ทรงตีแตกอย่างทะลุปรุโปร่ง ในตอนหัวค่ำแห่งคืนตรัสรู้ที่ใต้ต้นมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา, เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท.

ความรู้อันนี้ ทำให้พระองค์ทรงรู้จักโลกดี พอที่จะตีปัญหาที่สองออกได้สืบไปว่า มนุษย์เราควรทำอย่างไรกัน จึงจะเหมาะแก่โลกซึ่งมีธรรมชาติเป็นอย่างนี้ หรือจะอยู่เป็นสุขในโลกอันมีสภาวะเช่นนี้ได้ ? การตีปัญหาข้อสองออก ได้สำเร็จผลเกิดเป็นหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระองค์ใช้สอนบริษัทในสมัยต่อมานั่นเอง อันรวมใจความได้สั้น ๆ ว่า สิ่งซึ่งเกิดมาจากสิ่งอื่น ซึ่งไม่เที่ยงถาวรและทั้งอาการที่สืบกันมาก็ไม่ถาวรแล้ว สิ่งนั้นจะเที่ยงถาวรอย่างไรได้ ย่อมกระสับกระส่าย

โยกโคลงแปรปรวนไปตามกัน. สิ่งที่แปรปรวนไม่คงที่ย่อมก่อให้เกิดภาวะชนิดที่ทนได้ยาก คือทำให้เจ้าของได้รับความไม่พอใจ เสียใจและเป็นทุกข์. เมื่อมันแปรปรวนและเป็นทุกข์อยู่อย่างนี้แล้ว มนุษย์จึงไม่ควรฝืนธรรมดาสะเออะเข้าไปรับเอาความทุกข์นั้น โดยเข้าไปอ้างตัวเองเป็นเจ้าของร่างกายนี้และร่างกายอื่น. มันไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของเรา เห็นได้ตรงที่ไม่อยู่ในอำนาจเรา เราไม่ได้ทำมันขึ้น นอกจากอำนาจธรรมชาติแห่งนามและรูปเท่านั้น. ผู้ที่เข้าไปผูกใจในสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของภายในและภายนอกตนก็ดี ว่าเป็นสิ่งที่จะเป็นไปตามความประสงค์ของตนทุกเมื่อแล้ว จะเกิดเป็นปัญหายุ่งยากขึ้นในใจของผู้นั้น มืดมิดเกินกว่าที่เขาจะสะสางได้ พระองค์จึงทรงสอนให้หน่าย และวางสิ่งต่าง ๆ ด้วยการไม่ยึดถือทางใจ แม้ว่าตามธรรมดาคนเราจะต้องอิงอาศัยสิ่งนั้น ๆ เพื่อมีชีวิตอยู่. หมายความว่า เราปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้องก็แล้วกัน.

เมื่อเราไม่เข้าไปผูกใจในสิ่งใด สิ่งนั้น ก็ไม่เป็นนายบังคับใจเราให้อยาก ให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว ให้เหี่ยวแห้ง หรือให้อาลัยถึงมันได้. เราจะอยู่เป็นสุข. เมื่อใจหลุดพ้นแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่มีอะไรมาทำให้เรากลับเป็นทุกข์ได้อีกจนตลอดชีวิต. การคิดแล้วคิดอีกเพื่อตีปัญหานี้ให้แตก จนใจหลุดพ้นเรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน. และเมื่อใจเราไม่ค่อยยอมคิดให้จริงจังลึกซึ้ง เพราะอำนาจฟุ้งซ่านด้วยความรัก ความโกรธ ความกลัว ความขี้เกียจหรืออะไรก็ตาม

จะต้องทำการข่มใจให้ปลอดจากอุปสรรคนั้น ๆ เสียก่อน การข่มใจนั้นเราเรียกกัน สมถกัมมัฏฐาน. ถ้าไม่มีอุปสรรคเหล่านี้สมถกัมมัฏฐานก็ไม่เป็นของจำเป็นนัก นอกจากจะใช้เข้าฌานเพื่อความสุขของพระอริยเจ้า เช่นเดียวกับการหลับนอน เป็นการพักผ่อนอย่างแสนสุขของพวกเรา ๆ เหมือนกัน คำสั่งสอนส่วนมากของพระองค์ เราจึงพบแต่วิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นส่วนใหญ่

ความยึดถือ หรือ อุปาทาน

เราจะมองเห็นอย่างแจ่มแจ้งได้แล้วว่า สภาพแห่งทุกข์ มีอยู่ในโลกนี้จริง แต่บุคคลผู้จะรับทุกข์นั้นหามีไม่ ถ้าหากเขาไม่หลงเข้าไปรับเอาด้วยความเข้าใจผิดว่า สิ่งนั้นเป็นสุข และอยากได้หรือหวงแหนจนเกิดการยึดมั่น, หรือหลงเข้าใจไปว่า ทั้งมัน ทั้งเขา เป็นตัวตนที่ จะอยู่ในอำนาจของตนได้ทุกอย่าง ตามแต่จะปรารถนา. คิดดูก็เป็นการน่าขันและน่าสลดใจ อย่างไม่มีเปรียบ ที่เราพากันสมมติเอาสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "ว่างเปล่า" ให้เป็นตัวตนขึ้นแล้ว ทำใจตัวเองให้ดิ้นรน ก่อความยุ่งยากให้เกิดขึ้นในใจ รักโกรธ เกลียดกลัวไปตามฉากแห่งความแปรปรวนของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งที่แท้มันเป็นของ "ว่างเปล่า" อยู่ตลอดเวลา ตามที่พระองค์ตรัสไว้นั่นเอง.

คำว่า ว่างเปล่า ในที่นี้ คือไม่มีแก่นสารตัวตน ที่จะมายืนยันรับรองกับเราว่า เอาอย่างนั้นอย่างนี้กันได้. เพราะของทุกอย่าง ล้วนแต่มีสิ่งอื่นปรุงแต่งค้ำจุนกันมาเป็นทอด ๆ จึงตั้งอยู่ได้พร้อมกับการค่อย ๆ

แปรไป. สิ่งที่สิ่งอื่นปรุงแต่งจึงเป็นของว่างเปล่า ไม่มีน้ำหนัก ไม่มีอิสระแก่ตน ใครจะเอาสัญญามั่นเหมาะกับสิ่งเหล่านั้นอย่างไรได้ ในเมื่อทั้งผู้ถือสัญญาและผู้ให้สัญญาก็ล้วนแต่ไม่มีความเป็นใหญ่แก่ตน หรือมีความเป็นตัวเป็นตนไปตาม ๆ กันทั้งนั้น. ผู้ที่ขืนเข้าไปสัญญา หรือยึดมั่นในสัญญา ก็เท่ากับเอา ความว่างเปล่าไปผูกพันกับความว่าง จะได้ผลอันพึงใจจากอะไรเล่า ทั้งนี้ก็เพราะการหลงยึดมั่นของว่างขึ้นเป็นตัวตน เราเรียกกันว่า อุปาทาน. วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นนั้น เรียกว่า อุปาทานขันธ์ มีห้าอย่าง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่าขันธ์ทั้งห้าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น อันเป็นทุกข์.

หลักอริยสัจ

เราจะเรียนรู้หลักความจริงเหล่านี้ได้จากโรงเรียน คือร่างกายเรานี้เท่านั้น ของใครก็ของมัน. ต้องอาศัยร่างกายเป็นที่ค้นหาความจริงเป็นครูสอนความจริง, เพราะในร่างกายนี้ มีลักษณะพร้อมทั้งเหตุและผล พอเพียงที่จะให้เราศึกษาหาความรู้ และทำความมั่นใจให้แก่เราได้, พระองค์จึงตรัสไว้ว่า "…. แน่ะเธอ ! ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้นั่นเองอันมีพร้อมทั้งสัญญาและใจ, เราได้บัญญัติโลก (คือความทุกข์), ได้บัญญัติโลกสมุทัย (คือเหตุให้ทุกข์) ได้บัญญัติโลกนิโรธ (คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์) และได้บัญญัติโลกนิโรธคามินีปฏิปทา (คือการทำเพื่อให้ถึง

ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์นั้น) ไว้."

ในที่นี้ ตรัสเรียกสภาพธรรมดา อันเต็มไปด้วยทุกข์ ว่าโลก, เรียกความอยากทะเยอทะยานของสัตว์โลก เพราะความยึดมั่นเข้าใจผิด ว่าเหตุให้เกิดโลก, เรียกการดับความอยากเสียแล้วอยู่สงบเป็นสุขใจเพราะไม่ยึดมั่น และเข้าใจถูกในสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นที่ดับของโลก, และทรงเรียกมรรคมีองค์แปดประการว่า เป็นวิธีให้ถึงความดับของโลกนั้น อันเป็นสิ่งที่สัตว์ทุกคนควรกระทำเป็นหน้าที่ประจำชีวิตของตน ๆ. ตามนัยนี้เป็นอันว่า หลักใหญ่ของพุทธ-สาสนาคือการสอนให้ดับทุกข์ภายในใจ ด้วยการศึกษาหาความจริงในกายตน และหยั่งรู้ไปถึงสิ่งและบุคคลที่แวดล้อมตนอยู่ตามเป็นจริง ไม่ติดมั่นจนเกิดทุกข์ เพราะเห็นกฎแห่งอนัตตาแล้วมีใจปลอดโปร่งสบาย. การไม่ยึดมั่นตัวตนอันจะก่อให้เกิดการเห็นแก่ตนนั้น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น หรือแก่โลกทั้งสิ้น: คือตนเองจะเป็นผู้มีความสุขสงบเยือกเย็นแสนจะเย็น ส่วนผู้อื่นนั้น นอกจากไม่ถูกผู้นั้นเบียดเบียนแล้ว ยังอาจประพฤติตามเขา จนได้รับความสุขอย่างเดียวกัน. ไฟทุกข์ของโลกจะดับสนิท. หลักธรรมทั้งหลายแม้จะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันทั้งหมดนั้น รวมลงได้ในหลัก คือความดับทุกข์ทั้งสิ้น. ความรู้ชนิดนี้ย่อมนำให้เกิดความเมตตาสงสารเพื่อน ที่กำลังตกอยู่ในทะเลแห่งสังสารวัฏฏ์ด้วยกัน อย่างแรงกล้า เพราะฉะนั้น เป็นอันไม่ต้องกล่าวก็ได้ว่า เมตตา เป็นหลักอันสำคัญ

ในพุทธศาสนานี้ด้วย อีกประการหนึ่ง.

หลักโลกิยะ และ โลกุตตระ

ผู้สำคัญในสิ่งว่างเปล่าว่าเป็นแก่นสาร ก็คือผู้หลงหรือเรียกตรง ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า ผู้ปลูกสร้างฉางบรรจุความทุกข์ไว้สำหรับตน และนั่นคือปกติหรือธรรมดาของมนุษย์ทั้งโลก ที่เรียกว่ายังอยู่ในวิสัยโลกิยะ, ไม่ใช่โลกุตตระ คือผู้พ้นไปจากโลกด้วยน้ำใจ. บางสมัย หรือบางเรื่อง ผู้ที่แสวงหาทุกข์มาใส่ตนได้มาก กลับได้รับความยกย่องนับถือ ทั้งนี้ เพราะพากันหลงในสิ่งที่ยังไม่รู้จักมันดีและนับถือโลกิยะ. คนยากจน ซึ่งมีอยู่เป็นส่วนมากทะเยอทะยานเงินทองของมหาเศรษฐีอย่างแรงกล้า แต่มหาเศรษฐีนั้นไม่ได้ทะเยอทะยานหรือรู้สึกอะไรกี่มากน้อยในเงินทองของตนเลย เป็นแต่ทะเยอทะยานต่อส่วนที่มากขึ้นไปกว่านั้นอีก. ส่วนความหนักใจ ความหวั่นใจ เมื่อคิดเทียบส่วนแล้ว ย่อมมีเสมอกันไปหมด. มันมีส่วนมากน้อยเท่ากับที่ตน สมมติเอาความว่างเปล่าขึ้นเป็นตัวเป็นตน ตามมากและน้อยเพียงไร. ใครสมมติขึ้นมาก ก็ต้องแบกไว้มากและหนักกว่า! พระพุทธเจ้าเอง ก็เคยทรงแบกก้อนหินอันหนักนี้ แต่แล้วกลับทรงสลัดทิ้งเสีย!! เพราะพระองค์ทรงค้นพบว่า มันคือความทุกข์ทรมานของผู้เข้าใจผิด หลงเข้าไปยึดถือ เป็นของน่าสะอิดสะเอียน. และตรงกันข้าม กลับเป็นของเบาสบายสำหรับผู้ไม่หลงยึดถือหรือสลัดทิ้งเสียได้แล้ว. นี่เรียกว่า ทรงค้นพบ โลกุตตรธรรม. เพราะฉะนั้น

พุทธศาสนาก็คือคำสอนให้สลัดความทุกข์ออกทิ้งเสีย ให้พ้นจากความทุกข์ อันเป็นของมีประจำโลกแต่อย่างเดียว ไม่หลงประกอบทุกข์ขึ้นแบกไว้. ไม่ใช่ให้อ้อนแอร้องขอแต่ความสุข ทั้งที่ไม่รู้จักทุกข์และสลัดมันออกไปเสีย โดยที่รู้ว่าภาวะที่หมดทุกข์นั่นแล เป็นความสุขที่แท้, มันเป็นการทำชีวิตให้กลับกลายมาเป็นอิสระจากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อันยั่วยวนใจในโลก ภายหลังจากที่เราเองได้ยอมตนเข้าไปเป็นทาสด้วยความโง่อย่างยิ่งของเราแล้ว ตลอดสังสารวัฏฏ์อันยาวยืด ซ้ำซากไม่มีสิ้นสุดลงได้ จนกว่าเราจะรู้เท่าทันมัน. ดวงใจอันข้ามขึ้นอยู่เหนือโลกเช่นนี้ เรียกว่า โลกุตตรจิต, ภาวะที่เป็นเช่นนั้น เรียกว่า โลกุตตรธรรม. โลกุตตรวิสัย หรือ โลกุตตรภูมิ.

ในวงแห่งศาสนาอื่น ๆ. เมื่อศาสนิกใกล้จะตาย ย่อมร้องว่า "สวรรค์! พระเจ้า!" แต่สำหรับพุทธศาสนิกที่แท้จริง จะร้องว่า "ความดับสนิท อย่างไม่มีเหลือเป็นเชื้ออีกต่อไป!" นี้แสดงว่าเขาเหล่าโน้น ยังอยากอยู่ในโลก – โลกสวรรค์ หรือโลกพระเจ้า. ส่วนพุทธศาสนิกมีจุดปลายทางคือ ความดับไม่มีเหลือ. **โลกุตตระจึงมีแต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น !**

เมื่อมนุษย์ยังเป็นป่าเถื่อน, รู้จัก และปรารถนาความสุขอย่างสูงสุดเพียงการได้กินและเสพของอร่อย ๆ พออิ่มไปขณะหนึ่ง ๆ เท่านั้น, แต่ความคิดของมนุษย์ในอันแสวงหาความสุขที่ยิ่งขึ้นไปไม่ได้หยุดเฉย

อยู่ นานเข้าค่อยมีความเห็นแปรไปสู่ภาวะที่สูงขึ้น จนรู้จักและปรารถนาทรัพย์สมบัติ แว่นแคว้น ปรารถนากามสุขจนถึงสวรรค์ อันเป็นที่สุดยอดของกาม, นานต่อมามีพวกหัวคิดสูง เห็นว่าสุขในกามก็ยังเป็นของเสียดแทงหัวใจ เท่า ๆ กับความหวานอร่อยของมัน เลยนึกหาสุขอันสูงขึ้นไป และได้ยึดเอาว่าความมีความเป็นแห่งชีวิตที่ปราศจากกาม เป็นยอดสุข คือความเป็นพรหม นั่นเอง, และ บัญญัติขึ้นในยุคนั้นว่า ความเป็นพรหมนั่นแหละเป็นนิพพาน. คำว่า นิพพาน ที่แปลตามศัพท์ว่า ปราศจากการเสียดแทง ได้เกิดมีขึ้นแต่ครั้งนั้น.

ต่อมาอีกนาน พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น และทรงค้นพบว่า ภาวะแห่งพรหมก็ยังไม่เที่ยง แปรปรวน และแตกดับ เช่นเดียวกับสิ่งที่ต่ำกว่าอื่น ๆ จะเรียกว่า นิพพาน หาได้ไม่ ยังเสียดแทงอยู่อย่างละเอียด, เพราะยังมีความสำคัญว่า ตัวตนอยู่ จะต้องเสียดแทงใจในเมื่อมันแตกดับ เพราะยังมีความอยาก ความปรารถนา ในทางที่แม้ไม่ใช่กามก็จริง ตัณหายังมีอยู่, จึงทรงบัญญัติความดับ ไม่มีอะไรเหลือเป็นตัวตนสำหรับยึดถืออีกต่อไปว่าเป็น ตัวนิพพาน อันแท้จริง อันจะไม่มีใครมาบัญญัติความสุขให้สูงกว่านี้ขึ้นไปได้อีก. โลกุตตรธรรมหรือนิพพานที่แท้จริง จึงมีแต่ในพุทธสาสนา. นอกนั้นยังอยู่ในวิสัยโลกทั้งสิ้น ต่างกันสักว่าชื่อ เป็นมนุษยโลกบ้าง เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง.

พุทธสาสนา กับ วิทยาศาสตร์

หลักแห่งพุทธศาสนา แปลกจากศาสนาอื่นทั้งหลาย โดยเป็น

ศาสนาแห่งวิชาความรู้ ที่ทนต่อการพิสูจน์ของใคร ๆ ได้ทั้งสิ้น ดังที่ตรัสไว้ว่า ธรรมในพุทธสาสนา ย่อมทนต่อการพิสูจน์ได้[๑] คือท้าให้ใครพิสูจน์ได้ทุกอย่าง จนผู้พิสูจน์พ่ายแพ้ภัยตัวเอง หมดมานะกลับใจยอมนับถือพุทธสาสนา. คำที่กล่าวกันว่า พุทธสาสนาเหมือนกัน หรือเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์นั้น มีผู้ตีความกันว่า เพราะพุทธสาสนาแยกสังขารร่างกาย ออกวิเคราะห์หาความจริง เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบันแยกธาตุต่าง ๆ ออกหาคุณสมบัติชั้นละเอียด. ข้าพเจ้าเห็นว่า คำกล่าวนี้ยังไม่เพียงพอกับคุณค่าอันสูงสุดแท้จริงของพุทธสาสนา เพราะถ้ากล่าวเช่นนั้นแล้ว วิชาสรีรศาสตร์หรือแพทย์ศาสตร์ อันเกี่ยวกับการแยกตรวจร่างกาย ก็จะกลายเป็นพุทธสาสนาไปส่วนหนึ่งด้วย. ที่แท้ควรกล่าวว่า เหมือนกันโดยที่หลักวิทยาศาสตร์ก็ทนต่อการพิสูจน์ อาจทำการพิสูจน์ให้ดูเองหรือยอมให้ใครพิสูจน์ได้ทุกทาง จนเขาหมดท่าจะพิสูจน์เพื่อโต้แย้งอีกต่อไป และหมดความสงสัย เช่นเดียวกับพุทธสาสนายอมให้ใครเพ่งพิสูจน์ซักไซ้อย่างไรก็ได้ ย่อมทนอยู่ได้จนเขาหมดวิธีพิสูจน์และต้องเชื่อ. สัจจะย่อมไม่ตาย!

คำว่าวิทยาศาสตร์ในที่นี้ หมายถึงวิชา (Science) ที่แท้จริงทุก ๆ อย่าง ไม่เฉพาะแต่การแยกธาตุ (Chemistry) เท่านั้น, แม้คณิตศาสตร์

---

๑. ตรัสว่า "...เมื่อเขาใคร่ครวญต่อเนื้อความแห่งธรรมอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทนต่อการพิสูจน์ได้, เมื่อธรรมทั้งหลายทนต่อการพิสูจน์ได้ เขาย่อมเกิดความพอใจและความขยันขันแข็ง .." จังกีสูตร ม. ม. ไตร. ล. ๑๓ น. ๖๑๕ บ. ๖๕๘.

(Mathematic) ก็เป็นวิทยาศาสตร์ในที่นี้ด้วย. ถ้าท่านสงสัยว่าวิชาเลขหรือคณิตศาสตร์จะทนต่อพิสูจน์ได้เหมือนพุทธสาสนาอย่างไร ก็จงลองคิดดูอย่างง่าย ๆ ที่สุดว่า ๒+๓ = ๕ เป็นต้นนี้ มันเป็นความจริงเพียงไร. มีใครบ้างที่อาจพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ๒ บวกกับ ๓ ได้ผลเป็นอย่างอื่นนอกจาก ๕. ใครจะพิสูจน์โดยวิธีไรกี่ร้อยกี่พันเท่าก็ตาม มันยังคงเป็น "๒+๓=๕" อยู่เสมอ, เป็นหลักที่แข็งแรงยิ่งกว่าภูเขาหินแท่งทึบ อันอาจหวั่นไหวได้ โดยธรรมชาติ หรืออุตุนิยมแปรปรวน. หลักความจริงแห่งวิทยาศาสตร์เหล่านี้ มั่นคงมีอุปมาฉันใด พุทธสาสนาก็มีหลักแห่งความจริงหนักแน่นมั่นคงฉันนั้น. แม้จะขนเอาการแยกธาตุและตรวจค้นพิสูจน์ อย่างที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์แผนใหม่ทั้งหมด มาเป็นเครื่องมือพิสูจน์ ก็ไม่อาจพิสูจน์พุทธศาสนาให้เศร้าหมองไปได้ แม้แต่นิดเดียว, ขอแต่อย่าไปหยิบให้ถูกกะพี้ของพุทธสาสนาเช่น พิธีต่าง ๆ เป็นต้น มาพิสูจน์ในนามว่า พุทธสาสนาก็แล้วกัน. ความจริงหรือพุทธสาสนา จะยังคงอยู่ชั่วโลก ไม่มีสมัย หรือขีดขั้นกำหนดเวลาอายุ เพราะเป็นการเรียนรู้ธรรมชาติ เพื่อชำนะธรรมชาติด้วยความจริง. เช่นนี้ยังมิเป็นเครื่องชี้อันเด่นชัดว่า พุทธสาสนาเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ ซึ่งโลกปัจจุบัน ยอมบูชาอย่างสนิททั่วหน้าโดยลักษณาการอย่างไรเจียวหรือ? และข้อสำคัญที่สุดก็คือ เมื่อมีแต่พุทธสาสนาเท่านั้น ที่เข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ของโลกแล้ว จะยังมีสาสนาไหนอีกเล่า ที่ควรเป็นสาสนาแห่งสากลโลก, นอกจากพุทธ

สาสนา?

หมายเหตุส่วนตัว:– ที่จริงสาสนาทั้งหลายมีจุดมุ่งอย่างเดียวกัน คือความสุข ถ้าจะเปรียบกันเข้าให้สนิท ก็จะลงกันได้เป็นสาสนาเดียวกัน! ใครมีคุณสมบัติแค่ไหน ยอมอยู่ในระดับแค่นั้น เหมือนพี่น้องผู้มีคุณวุฒิ ยิ่งหย่อนกว่ากันยืนเรียงแถวกันตามลำดับวุฒิ ก็จะมีแต่สาสนาเดียวในโลก! ขอแต่อย่าถือเราถือเขา ถึงกับพยายามทำลายเพื่อนสาสนาอื่นเพื่อประโยชน์ตน ด้วย "การรุกเงียบ ๆ" อย่างใดอย่างหนึ่งก็แล้วกัน. หลักสาสนาอื่นทั้งหลายมีเพียงโลกิยะ ไม่พ้นไปได้. ส่วนพุทธสาสนายังมีสูงขึ้นไปถึงโลกุตตระด้วย; มีทั้งสองอย่างใครจะเลือกเอาอย่างไหนก็ได้. หลักโลกุตตระ หรือที่เกี่ยวกับโลกุตตระเท่านั้น ที่พุทธสาสนามีอยู่ อย่างที่สาสนาอื่นไม่มีเลยจึง "อม" สาสนาอื่นไว้ทั้งหมด.

อาหารของดวงใจ

ความอิ่มเอิบด้วยอารมณ์ทาง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นั้นเป็นอาหารของฝ่ายโลก. ความอิ่มเอิบด้วย ปีติและปราโมท อันเกิดจากความที่ใจสงบจากอารมณ์ เป็นอาหารของฝ่ายธรรม. อุดมคติของชีวิตคือ ความถึงที่สุดแห่งอารยะธรรม ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม. เพราะฉะนั้น ชีวิตย่อมต้องการอาหารทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม ถ้ามีเพียงอย่างเดียว ชีวิตนั้นก็มีความเป็นมนุษย์เพียงครึ่งเดียว หรือซีกเดียว.

เราหาความสำราญให้แก่กายของเราได้ไม่สู้ยากนัก แต่การหาความสำราญให้แก่ใจนั้นยากเหลือเกิน. ความสำราญกายเห็นได้ง่ายรู้จักง่าย, ตรงกันข้ามกับความสำราญใจ. แต่ไม่มีใครเชื่อเช่นนี้กี่คนนัก เพราะเขาเชื่อว่าไม่มีความสำราญอย่างอื่นที่ไหนอีก นอกจากความสำราญกาย, และเมื่อกายสำราญแล้ว ใจก็สำราญเอง. คนพวกนี้ไม่ฟังธรรม หรือศึกษาธรรม และไม่ไหว้พระสงฆ์ ซึ่งเป็นนิมิตอันหนึ่งของธรรม.

ความสำราญทางกายหรือฝ่ายโลกนั้น ต้อง "ดื่ม" หรือต้อง "กิน" อยู่เสมอจึงจะสำราญ. แต่ที่แท้มันเป็นเพียงการระงับ หรือกลบเกลื่อนความหิวไว้ทุกคราวที่หิวเท่านั้น. ส่วนความสำราญฝ่ายใจหรือฝ่ายธรรมนั้น ไม่ต้องดื่ม ไม่ต้องกิน ก็สำราญอยู่เอง, เพราะมันไม่มีความหิว ไม่ต้องดื่มกินเพื่อแก้หิว, ที่กล่าวนี้ ผู้ที่นิยมความสำราญทางกายอย่างเดียวอาจฟังไม่เข้าใจก็ได้. แต่อย่าเพ่อเบื่อหน่าย

ขอให้ทนอ่านสืบไปอีกหน่อย.

พวกที่นิยมความสำราญกายในทางโลกกล่าวว่า "ใจอยู่ในกาย." แต่พวกนิยมความสำราญใจในทางธรรมกล่าวว่า "กายอยู่ในใจ." พวกแรกรู้จักโลกเพียงซีกเดียว. พวกหลังอยู่ในโลกนานพอจนรู้จักโลกดีทั้งสองซีกแล้ว. ขณะเมื่อพวกที่ชอบสำราญกาย กำลังปรนเปรอให้เหยื่อแก่ความหิวของเขาอย่างเต็มที่นั้น พวกที่ชอบสำราญใจ กำลังเอาชะนะความหิวของเขาได้ด้วยการบังคับอินทรีย์ จนมันดับสงบสนิทอยู่ภายใต้อำนาจของเขาเอง. พวกแรกเข้าใจเอาคุณภาพของการให้ "สิ่งสนองความอยาก" แก่ความหิวของเขา. ว่าเป็นความสำราญ. พวกหลังเอาคุณภาพของการที่ยิ่งไม่ต้องให้สิ่งสนองอยากเท่าใดยิ่งดี, ว่าเป็นความสำราญ, พวกที่หนึ่ง ยิ่งแพ้ตัณหามากเท่าใดยิ่งดี. อีกพวกหนึ่งยิ่งชะนะมากเท่าใดยิ่งดี.

พวกที่ชอบสำราญกาย ย่อมจะยอมแพ้ตัณหาอยู่เองแล้ว โดยไม่รู้สึกตัว. ทำเองและชักชวนลูกหลานให้หาความสำราญกายอย่างเดียว, เพราะไม่รู้จักสิ่งอื่นนอกจากนั้น. ครั้นได้เครื่องสำราญกายมาใจก็ไม่สงบสุข เพราะมันยังอยากของแปลกของใหม่อยู่เสมอไป. (ได้เพียงความสำราญกายชั่วแล่น เหมือนกินข้าวมื้อหนึ่งก็สงบหิวไปได้ชั่วมื้อหนึ่ง). เมื่อความหม่นหมองใจเกิดขึ้นก็ซัดเอาว่า ตนเป็นคนมีกรรมหรือโชคร้าย ไม่เหมือนคนอื่นเขา. เมื่อต้องเจ็บป่วยตามธรรมดาของสังขาร ก็น้อยใจโชคของตัว อย่างหาที่เปรียบมิได้. ยิ่ง

เมื่อแสวงโชค โดยทางใดก็ไม่ได้เสียเลยแล้ว ก็เลยเห็นไปว่า ในโลกนี้ไม่มีความยุติธรรม มีแต่ความดุร้าย, คนชะนิดนี้ ในที่สุดก็ยอมตัวให้แก่ธรรมชาติฝ่ายต่ำ ประกอบกรรมชะนิดที่โลกไม่พึงปรารถนา ต่อสู้สิ่งที่ตนเรียกว่าโชคชะตาไป. แม้อย่างดีที่สุด คนพวกนี้จะทำได้ก็เพียงแต่เป็นผู้ทนระทมทุกข์อยู่ด้วยการแช่งด่าโชคชะตาของตัวเองเท่านั้น. ในสโมสรหรือสมาคมของพวกที่แสวงความสำราญของกาย ซึ่งกำลังร่าเริงกันอยู่นั้น พวกเทพยดาย่อมรู้ดีว่าเป็นการเล่นละครย้อมสีหน้ากันมี หลงทำไปทั้งที่ตัวเองหลอกตัวเอง ให้เห็นว่าเก่งว่าสุขก็มาก. บางคนต้องร้องไห้และหัวเราะสลับกันทุกวัน ๆ วันละหลายครั้ง. จิตต์ใจฟูขึ้นแล้วเหี่ยวห่อลง, ขึ้น ๆ ลง ๆ ตามที่กระเป๋าพองขึ้นหรือยุบลงหรือตามแต่จะได้เหยื่อที่ถูกปากและไม่ถูกปาก. ใจของพวกนี้ ยังเหลืออยู่นิดเดียวเสมอ เท่าที่เขารู้สึก, จึงทำให้เขาเข้าใจว่า ใจอยู่ในกายคือ แล้วแต่กาย หรือสำคัญอยู่ที่กาย, เพราะต้องต่อเมื่อเขาได้ความสำราญกายเต็มที่แล้วต่างหาก ใจของเขาจึงเป็นอย่างที่เขาเรียกว่า "สุข," แม้คนพวกนี้จะพูดว่า "ความสำราญใจ ! ความสำราญใจ !!" อยู่บ้าง ก็เป็นเพียงการหลงดูเอาความสำราญฝ่ายกายขึ้นมาแทนเท่านั้น. จะสำราญใจได้อย่างไร ในเมื่อใจถูกทำให้พองขึ้น ยุบลงอยู่เสมอ. ความพองหรือยุบลงก็ตาม ย่อมเป็นสิ่งทรมานใจให้เหน็ดเหนื่อยเท่ากัน, เพียงแต่เป็นรูปร่างที่ต่างกันเท่านั้น. ลาภ ยศ สรรเสริญ และความเพลิดเพลิน ทำให้พองเบ่ง. เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกสบประมาท

และหาความเพลิดเพลินมิได้ ทำให้ยุบเหี่ยว. แต่ทั้งสองอย่างทำความหวั่นไหวโยกโคลงให้เท่ากันอย่างเด็ดขาด. เมื่อเขาได้สมใจอยาก, เขาก็ได้ความหวั่นไหว, เมื่อไม่ได้ ก็ได้ความหวั่นไหว. เมื่อมืดมนหนักเข้าก็แน่ใจลงเสียว่า ความอร่อยหรือขณะที่อร่อยนั่นแหละเป็น "พระนิพพาน" ของชีวิต. แต่เมื่อคิดดูเราพอจะเห็นได้ว่า นั่นยังไม่ได้ถอยห่างออกมาจากกองทุกข์แม้แต่นิดเดียว. มันเป็นเพียงความสำคัญผิด ที่จะมัดตรึงตัวเองให้ติดจมอยู่กับบ่อโคลนนั้นตลอดเวลา.

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเห็นได้สืบไปว่า การสำราญทางฝ่ายโลกหรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฝ่ายกายหรือวัตถุนั้นคืออะไร. และเมื่อได้หมกมุ่นมัวเมาแต่แสวงอาหารให้กายท่าเดียวแล้วจะเป็นอย่างไร. หรืออีกอย่างหนึ่งว่า ถ้ารู้จักความสุขฉะเพาะในด้านนี้ด้านเดียวแล้ว ก็จะรู้จักโลกเพียงซีกเดียวอย่างไร. และยิ่งกว่านั้น คนที่รู้จักโลกเพียงซีกหนึ่งเช่นนี้ หาอาจทำอารมณ์เหล่านี้ให้เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกหรือความเพลินแก่เขาได้ เช่นเดียวกับผู้ที่เข้าใจโลกดีทั้งสองซีกไม่; เพราะต้องตกเป็นทาสของความมัวเมารื่อไม่สร่าง บูชามันให้เป็นสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใดอยู่เสมอ.

ส่วนผู้ที่รู้จักโลกดีแล้วนั้น ย่อมบูชาความสำราญทางธรรมหรือฝ่ายใจอันแท้จริง เป็นส่วนสำคัญ. และถือเอาส่วนกายหรือวัตถุเป็นเพียงเครื่องอำนวยความสะดวกในฐานเป็นคนใช้ สำหรับรับใช้ในการแสวงหาความสำราญทางฝ่ายจิตต์เท่านั้น. พวกนี้จึงมีอุดมคติว่า

“กายอยู่ในใจ” คือแล้วแต่ใจ. กายเป็นของนิดเดียว, และอาศัยใจซึ่งมีอำนาจเด็ดขาด และคุณภาพสูงสุดอยู่ทุก ๆ ประการและทุก ๆ เวลา. “แสวงหาอาหารให้ดวงใจดีกว่า.”

ความเจริญงอกงามของดวงใจนั้น ยังไปได้ไกลอีกมากมายนัก คือ กว่าจะถึงพระนิพพานเมื่อไร นั่นแหละจึงหมดขีดของทางไป แล้วมีอุดมคติสุขอยู่ตลอดอนันตกาล. ส่วนความเจริญทางกายนั้น ไม่มีทางไปอีกต่อไป สูงสุดอยู่ได้เพียงแค่รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ทางใจบางอย่าง เช่น ยศ ศักดิ์ เท่านั้น. แต่ไม่มีใครเคยทำให้เกิดความอิ่มความพอใจในเรื่องนี้เลย แม้ในอดีต, ในปัจจุบันและอนาคต. เพราะว่าการแสวงหาฝ่ายนี้ ต้องการ “ความไม่รู้จักพอ” นั่นเอง เป็นเชื้อเพลิงอันสำคัญแห่งความสำราญ. ถ้าพอเสียเมื่อใดก็หมดสนุก ใครจะขวนขวายอย่างไร ก็ไม่อาจได้ผลสูงไปกว่า “การสยบซบซึมอยู่ ท่ามกลางกองเพลิง แห่งความถูกปลุกเร้าของตัณหา,” ซึ่งเมื่อใดมอยหรี่ลง ก็จะต้องหาเชื้อเพลิงเพิ่มให้ใหม่อีก และไม่มีเวลาพอ เช่นเดียวกับไฟธรรมดาเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น การแสวงหาอาหารทางฝ่ายใจ เพื่อดวงใจ จึงเป็นสิ่งที่มีค่าน่าทำกว่า, เป็นศิลปกว่า, เป็นอุดมคติที่สูงกว่า, ทำยากหรือน่าสรรเสริญกว่า, หอมหวนกว่า, เยือกเย็นกว่า, ฯลฯ โดยทุก ๆ ปริยาย.

การแสวงความสำราญทางฝ่ายกาย เป็นต้นเหตุแห่งสงคราม. การแสวงความสำราญทางฝ่ายจิตต์

เป็นต้นเหตุแห่งสันติภาพ. ถ้าโลกยังบูชาลัทธิวัตถุนิยม มัวแสวงแต่ความสำราญทางกายอย่างเดียวอยู่เพียงใด ก็ไม่มีหวังในสันติภาพ แม้จะเปิดสภาสันนิบาตชาติขึ้นอีกสัก ๑๐ สันนิบาตก็ตาม. นักวัตถุนิยม เห็นกายเป็นใหญ่ ย่อมเสียสละได้ทุกอย่าง เพื่อให้กายหรือโลกของตนอิ่มหมีพีมัน. ส่วนนักจิตต์นิยม เห็นแก่จิตต์เป็นใหญ่ ย่อมเสียสละได้ทุกอย่างเหมือนกัน เพื่อแลกเอาความสงบเยือกเย็นของจิตต์. ผู้แสวงความสำราญทางกายนั้น การแสวงของเขาจำเป็นอยู่เอง ที่จะต้องกระทบกับผู้อื่น เพราะความสำราญกายนี้เป็นของเนื่องด้วยผู้อื่นที่แวดล้อมอยู่โดยรอบ. เมื่อความเห็นแก่ตัวมีอยู่ก็ต้องมีการกระทบกันเป็นธรรมดา, การสงครามก็คือการปะทะของคนหลายคน ที่ต่างฝ่ายต่างมีความเห็นแก่ตัว เพื่อความสำราญทางกายนั่นเอง. สงครามโลกซึ่งเป็นเพียงความเห็นแก่ตัวของคนหลายชาติรวมกัน ก็ไม่ต่างอะไรกันอีก. ส่วนการแสวงหาความสุขทางฝ่ายจิตต์นั้น จะไม่กระทบกระทั่งใครเลยแม้แต่น้อย เพราะเหตุว่า มีอะไร ๆ ให้แสวงอยู่ในตนผู้เดียวเสร็จ ไม่ต้องเนื่องด้วยผู้อื่น. **การสงครามไม่สามารถเกิดจากผู้แสวงสุขทางจิตต์ เช่นเดียวกับที่ไฟไม่สามารถเกิดจากความเย็น.**

การแสวงหาอาหารทางฝ่ายกาย ง่ายหรือต่ำ และเป็นต้นเหตุ

แห่งสงคราม. การแสวงหาอาหารของดวงใจ ยากและลึก และเป็นต้นเหตุของสันติภาพ ดังกล่าวมาแล้ว. แต่มนุษย์ในโลกนี้ ส่วนมากปล่อยตนไปตามสัญชาตญาณ หรือธรรมดาฝ่ายต่ำมากเกินไป จึงเท่าที่เราเห็นกันจึงมีแต่ผู้ถือลัทธิวัตถุนิยม. ยิ่งนานเข้าเท่าใด วิธีการแสวงหาอาหารของดวงใจ ก็ยิ่งลบเลือนหายไปจากความทรงจำ และความเอาใจใส่ของมนุษย์มากขึ้นเพียงนั้น. ในที่สุดก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ในมันสมองของมนุษย์ นอกจากความเห็นแก่ตัว. และนั่นคือ สมัยที่ไฟประลัยกัลป์จะล้างโลก.

ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวว่า ผู้แสวงสุขทางใจมีอยู่เพียงกี่คนก็ตาม ก็เป็นเหมือน **ลูกตุ้ม** ที่ถ่วงโลกไว้ มิให้หมุนไปถึงยุคไฟประลัยกัลป์เร็วเกินไปเพียงนั้น.

"เรายอมรับว่าเป็นลูกตุ้มจริง แต่ว่าเป็นลูกตุ้มที่ถ่วงมิให้พวกท่านวิ่งเข้าไปสู่กองไฟเร็วเกินไป. ถ้าพวกข้าพเจ้าจะพลอยเป็นอย่างท่านไปด้วย, เชื่อแน่ว่า โลกคงจะแตกดับเร็วกว่าที่ข้าพเจ้าจะแยกเป็นอยู่เช่นนี้" นี่เป็นคำซึ่งพวกแสวงสุขทางฝ่ายจิตต์ ควรจะพูดได้โดยชอบธรรม.

พระพุทธองค์ทรงเป็นนายกแห่งสมาคมผู้แสวงสุขทางใจ. เพียงพระองค์เดียวและสมัยเดียว ก็ชื่อว่าเป็น โลกนาถ—ที่พึ่งของโลก

หลายสมัย. เพราะว่าอิทธิพลแห่งธรรมที่พระองค์ทรงเปิดเผยขึ้นนั้น ได้ถ่วงให้โลกที่กำลังหมุนไปหาความแตกดับ หมุนไปช้าเข้ามากกว่ามากนัก. เมื่อหมุนไปช้าเช่นนี้ คนทั้งโลกแม้ที่สุดแต่คนที่ไม่เคยได้ยินชื่อของพระองค์ ก็พลอยมีส่วนได้รับความสุขด้วย. แต่เมื่อโลกละทิ้งการแสวงอาหารทางใจ มารับเอาอาหารทางกายมากขึ้น เช่นนี้ พระพุทธองค์ก็ช่วยไม่ได้ เพราะโลกเป็นฝ่ายที่ทิ้งพระพุทธองค์.

พุทธบริษัททุกคน ยังภักดีต่อการแสวงหาความสุขทางใจกันอยู่ นับว่า ตระกูลของพระองค์ยังไม่ขาดทายาทเสียทีเดียว และจะยังเป็นเหมือนลูกตุ้มน้อย ๆ ที่เหลืออยู่เพื่อตัวมันเองและเพื่อโลกด้วย, ทั้งขณะที่พวกอื่นเขาอาจกำลังเกลียดพวกนี้อยู่.

พุทธบริษัทคงต้องถือว่า กายอยู่ในใจ, อาหารทางใจสำคัญกว่าอาหารทางกาย และยังคงต้องภักดีต่อลัทธิแสวงสุขทางใจอยู่เสมอ การเป็นพุทธบริษัทแต่ปากนั้น ไม่ทำให้เป็นพุทธบริษัทได้เลย. พุทธบริษัทที่แท้จะเป็นนักนิยมวัตถุ หรือถือลัทธิหลงชาติไปไม่ได้. พุทธบริษัทที่ขวาง ๆ รี ๆ นั้นยิ่งจะร้ายไปกว่าผู้ที่มิได้เป็นพุทธบริษัท. เมื่อเกิด “มิคสัญญี,” พุทธบริษัท ที่แท้จริง เท่านั้น ที่จะเป็นผู้เหลืออยู่ แม้นี้ก็เป็นอานิสงส์แห่งการนิยมอาหารของดวงใจ.

เมื่อได้พร่ำกล่าวถึงความดีของอาหารทางดวงใจมามากแล้ว กระทั่งในแง่การเมืองเป็นที่สุด จึงต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงลักษณะของอาหารทางใจโดยตรงบ้าง, ให้ควรกัน.

คำสองคำซึ่งใคร ๆ ก็เคยได้ยิน มีอยู่ว่า โลกกะธรรม โลกกับ ธรรมจะเป็นอันเดียวกันไม่ได้ โดยที่โลกเป็นฝ่ายนิยมวัตถุ ธรรมเป็นฝ่ายนิยม "ความเป็นอิสระเหนือวัตถุ." และ **ความเป็นอิสระเหนือวัตถุนี่เอง คือ อาหารของดวงใจ** กายต้องการอาหารทางฝ่ายโลก. ใจต้องการอาหารฝ่ายธรรม, ผู้ที่เห็นว่าใจเป็นใหญ่ จนถึงกับเป็นที่องอาศัยของกาย ย่อมแสวงหาอาหารให้เพียงเพื่อสักว่าให้มันเป็นอยู่ได้ (ยาปนมัตต์) เท่านั้น. นอกนั้นใช้แสวงเพื่อใจอย่างเดียว.

อันความเป็นอิสระเหนือวัตถุนั้นเห็นได้อยาก ตรงที่ตามธรรมดาก็ไม่มีใครนึกว่า ตนได้ตกเป็นทาสของวัตถุแต่อย่างใด. ใคร ๆ ก็กำลังหาวัตถุมากินมาใช้มาประดับเกียรติยศของตน และบำเรอคนที่ตนรัก ทำให้เห็นไปว่านั่นเป็นนายมีอิสระเหนือวัตถุพอแล้ว เช่นมีเงินจะใช้มันเมื่อไรก็ได้ ส่วนความหม่นหมองใจที่เกิดขึ้นมากมายหลายประการ หามีใครคิดไม่ว่านั่นเป็นอิทธิพลของวัตถุ ที่มันครอบงำย่ำยีเล่นตามพอใจของมัน. ดวงใจได้เสียความสงบเย็นที่ควรจะได้ไปจนหมด ก็เพราะความโง่เง่าของมันเอง, ที่ไปหลงบูชาวัตถุ จนกลายเป็นของมีพิษส่งขึ้นมา. ดวงใจที่แท้จริง ก็ไม่อาจฟักตัวเจริญงอกงามขึ้นมา เพราะขาดการบำรุงด้วยอาหาร โดยที่เจ้าของไม่เคยคิดว่ามันต้องการอาหารเป็นพิเศษยิ่งกว่ากาย. สัญชาตญาณทั้งหลายชวนกันขึ้นนั่งบัลลังก์ บัญชาการเต็มที่ ออกคำสั่งทับถมดวงใจที่แท้จริง

หรือธรรมชาติฝ่ายสูง ที่เป็นชั้นปรมัตถธรรมจนไม่ปรากฏ, ลาดะวน แต่แสวงหาอาหารตามอำนาจฝ่ายต่ำ หรือที่เรียกในที่นี้ว่า กาย (โวหารธรรม), เมื่อใจขาดอาหารแม้แต่ที่เป็นเบื้องต้นเสียเช่นนี้แล้ว, ก็ไม่งอกงามพอที่จะแจ่มใสส่องแสงให้ผู้นั้นมองเห็น และถืออุดมคติแห่งความสุขทางใจได้; ชีวิตก็เป็นของมืดมน ต้องร้องไห้ทั้งที่ไม่รู้เห็นว่ามีอะไรมาทำเอา.

เมื่อเด็ก ๆ ที่เกิดมาในโลก ไม่อาจสำนึกในปริยายนี้ได้ ด้วยตนเองเช่นนี้แล้ว การศึกษาธรรมเท่านั้น ที่จะช่วยได้ในเบื้องต้น. การศึกษาธรรมทางฝ่ายหลักวิชา จึงเป็นอาหารของดวงใจในขั้นแรก, และขั้นกลางก็คือการย่อยหลักวิชานั้น ๆ ออกด้วยมันสมองของตนเอง, ได้ความรู้ความแจ่มแจ้งความโปร่งใจเยือกเย็นอะไรมา นั่นเป็นอาหารขั้นปลาย, ส่งเสริมกันสืบไปให้เจริญ จนสามารถทำพระนิพพานให้ปรากฏ, จึงจะนับว่าถึงที่สุด.

<u>ปริยัติธรรม</u> หรือธรรมในส่วนหลักวิชานั้น ช่วยได้โดยเป็นเครื่องสะกิดใจให้รู้สึกในเบื้องต้นว่า เรามีกายสองซีก คือซีกรูปกายและธรรมกาย. รูปกายเจริญได้เองด้วยการมีบิดามารดาเป็นแดนเกิด เติบโตด้วยข้าวปลาอาหาร ส่วนธรรมกายนั้น มีกายวาจาที่สุจริตผ่องใสเป็นที่ตั้งที่ปรากฏ, มีผลของความสุจริตเป็นอาหารที่จะบำรุงให้เติบโตสืบไป. และทำให้เรารู้สึกสืบไปเป็นลำดับว่า ถ้าบำรุงแต่รูปกายอย่างเดียว มันก็จะอ้วนดีแต่ซีกเดียว อีกซีกหนึ่งซึ่งเป็นซีกในจะเหี่ยวแห้งอยู่.

ผลที่ได้ก็คือร่างกายที่สมบูรณ์ แต่เต็มไปด้วยความหม่นหมอง. เมื่อยังเด็ก ความหม่นหมองมิปรากฏนัก ก็เพราะยังเป็นผู้ที่ผู้อื่นเลี้ยงดูให้และกายก็ยังมิได้ขยายตัวเต็มที่ จนสามารถทำความรู้สึกได้สุดขีดทุก ๆ อินทรีย์ (คือเต็มที่ทั้งทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ). ครั้นเมื่อกายเจริญเต็มที่เข้า ความหม่นหมองก็เกิดมากขึ้น เพราะยิ่งขาดดุลยภาพ (ของความที่รูปกาย และธรรมกาย จะต้องมีความเจริญคู่เคียงสม่ำเสมอกันไป จึงความหม่นหมองจะไม่อาจเกิด) นั่นเอง. สรุปความว่า ปริยัติธรรม ช่วยให้เราทราบว่า เราจะต้องประพฤติธรรมเช่นนั้นเช่นนี้เพื่อธรรมกายของเรา มิฉะนั้นเราจะตายด้านไปซีกหนึ่ง. เมื่อเรารู้ปริยัติธรรมพอควรแล้ว, เราก็ได้ อาหารของดวงใจ ในส่วนหลักวิชา, และเป็นภาคพื้นของการปฏิบัติ. สัมมาทิฏฐิหรือรุ่งอรุณ ได้ปรากฏแก่เราแล้วเป็นแรกเริ่ม.

ปฏิบัติธรรม หรือธรรมคือตัวการปฏิบัตินั้น เป็นการทรมานอินทรีย์ (Sense) เพื่อเอาชนะอินทรีย์, ชนะได้เท่าใด ความเยือกเย็นพร้อมทั้งความรู้แจ้ง ก็เกิดขึ้นเท่านั้น. ความเยือกเย็นเกิดจากความที่อินทรีย์ สงบรำงับลง. ความเห็นแจ้งความจริงในตัวเองปรากฏ เพราะไม่ถูกม่านแห่งความกลัดกลุ้มของอินทรีย์ปิดบังไว้เช่นแต่ก่อน. วิธีเอาชนะอินทรีย์ตามหลักแห่งพุทธศาสนา ได้แก่การบังคับตัวเองให้งดเว้นจากสิ่งชั่ว, บังคับตัวเองให้ทำแต่สิ่งที่ดีเข้าแทน, และต่อจากนั้น พยายามหาวิธีชำระจิต ให้เป็นอิสระจากความหม่นหมอง

ทั้งที่เปิดเผยเห็นได้ง่าย ๆ และที่นอนนิ่งเงียบ ๆ อยู่ในสันดานอันเป็นเหมือนเชื้อที่ก่อเกิดของอย่างแรก. หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่การบังคับกายและวาจาให้อยู่ในอำนาจ เรียกว่า ศีล, บังคับจิตให้อยู่ในอำนาจ เรียกว่า สมาธิ, และใช้จิตที่อยู่ในอำนาจแล้ว คิดค้นหาความจริงที่ยากที่ลึกจนปรากฏแจ่มแจ้ง เรียกว่า ปัญญา. การบังคับหรือควบคุมอินทรีย์เช่นนี้ ทำให้ดวงใจได้รับความสะบักสะบอมน้อยลง วัตถุหรืออารมณ์ทั้งหลาย มีพิษสงน้อยเข้าหรือหมดไป เพราะค่าที่เราสามารถบังคับตัวเองไว้ ในภาระที่จะไม่หลงใหลไปตามทั้งในทางชอบ และ ทางชัง. เมื่อใจเราได้รับความพักผ่อนอย่างผาสุกเนื่องจากการบังคับอินทรีย์ ของเราเช่นนี้แล้ว, เราก็ได้ อาหารของดวงใจ ในส่วนการปฏิบัติ, อันจะเป็นอุปกรณ์ให้ได้รับอาหารขั้นสูงสุด สืบไป.

ปฏิเวธธรรม, หรือธรรมในส่วนการรู้แจ้งแทงตลอด ในสิ่งที่เคยหลงใหล ไม่รู้เท่าทันมาก่อน, เป็นความรู้ชนิดที่จะตัดรากความหม่นหมองของดวงใจเสีย โดยประการทั้งปวง. เช่นความสงสัยความเข้าใจผิด, หลงรักหลงชัง ฟุ้งซ่าน ฯลฯ เสียแล้ว ทำความแจ่มแจ้งใจ โปร่งใจ เยือกเย็นใจ ให้เกิดขึ้นแทน. นี่เป็นผลที่ปรากฏแก่ใจสมจริงตามที่เรียนรู้ทางหลักวิชาโดยปริยัติ ซึ่งเป็นเพียง "การรู้อย่างคาดคะเนด้วยเหตุผลล่วงหน้าไปก่อน." การแทงตลอดนี้หมายถึงการแทงตลอดม่านอวิชชา คือความโง่หลงซึ่งเป็นของเฉพาะตัว

อย่างยิ่ง. น่าอัศจรรย์มาก ที่คนบ้าคลั่งอาจรักษาโรคของตนเอง ด้วยการฟังวิธีรักษามาจากผู้อื่น แล้วรักษาตัวเองพิจารณาตัวเองไปเรื่อยๆ อย่างค่อยไปค่อยมา จนหายได้ในที่สุด! ช่างไม้ หรือ นักยันตรกรรมที่ติดขัดในปัญหาขัดข้องบางอย่างในหน้าที่การงานของตน อาจผ่านปัญหานั้น ๆ ไปได้ โดยการพยายามคิดค้นเอาเอง, หรือถามท่านผู้รู้แล้วมาแก้ไขไปเอง เมื่อพบเงื่อนถูกผ่านไปได้ ก็ได้รับความสุขใจ. ผู้ที่รู้ว่าตนกำลังติดขัดในปัญหาชีวิต (คือความที่ชีวิตถูกกดถ่วงด้วยความหม่นหมองอยู่เสมอ ตั้งแต่ชนิดที่หยาบที่สุด จนถึงที่ละเอียดที่สุด) ก็ฉันนั้น, คือเมื่อได้คิดค้นไปเองบ้าง ไต่ถามท่านผู้รู้มาคิดค้นไปบ้าง จนได้รับความแจ่มแจ้งเบาโปร่ง ปรากฏกับใจเอง, ก็เป็นสุข. นักศิลปินที่แท้จริง เขาหาความพอใจตัวเอง ในการที่ทำสิ่งที่ยาก ๆ ได้สำเร็จ มิใช่เพราะพอใจในเงินหรือรางวัลที่จะได้รับ ซึ่งเป็นวิสัยของนักการค้า, ในที่นี้จะได้เห็นว่า ความสุขที่เกิดจากความพอใจหรือความรู้แจ้งนั้นเป็นอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งนักการค้าหรือผู้นิยมวัตถุ จะเห็นเป็นความสุขไปไม่ได้เลย. ผลอันนั้นคือ อาหารดวงใจ ในส่วนปฏิเวธ, ซึ่งเมื่อแทงตลอดถึงที่สุด ไม่มีอะไรเหลือจริง ๆ ก็คือการพบกันเข้ากับพระนิพพาน. และการแทงตลอดที่ถึงขีดระยะหนึ่ง ๆ ข้างต้นนั้นคือมรรคผลชั้นหนึ่ง ๆ ตามหลักที่ท่านกำหนดไว้.

เมื่อใจได้อาหารทางใจเป็นลำดับมา จนถึงพระนิพพาน เช่นนี้แล้ว, ต่อจากนั้นก็เป็น ใจที่มีรสของพระนิพพานเป็นอาหาร. ศานติ

เป็นรสของพระนิพพาน ! และใจมีศานตินั้นเป็นอาหาร!! ศานติในที่นี้หมายถึงความเยือกเย็นของพระนิพพาน หรือสภาพอันหนึ่ง ซึ่งเป็นสภาพแห่งความว่างโปร่ง เป็นอิสระเหนือสิ่งทั้งหลาย, — เหนือรูปธรรมนามธรรม — เหนือกฎแห่งรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมด, — และเป็นสิ่งที่ใครจะบัญญัติกฎเกณฑ์อะไรให้ไม่ได้เลย.

เมื่อเราอาบน้ำ เราได้รับความเย็นของน้ำหรือเพราะน้ำ, เมื่อใจถึงพระนิพพาน มันย่อมเยือกเย็นเพราะความเย็นของพระนิพพานนั่นเอง. ความเยือกเย็นอันนี้ เป็นยอดอาหารชั้นพิเศษของดวงใจ. ก็ความหม่นหมองต่าง ๆ ของดวงใจนั้น ถูกสลัดทิ้งเสียได้หมดแล้ว ตั้งแต่ได้รับอาหารขั้นปฏิเวธขั้นสูง, มาบัดนี้ได้รับความเยือกเย็นของพระนิพพานเข้าอีก จึงเป็นการยากที่จะกล่าวให้เป็นที่เข้าใจกันอย่างทั่วไปว่า รสชาติอันนี้ในขณะนี้จะเป็นอย่างไร ท่านจึงกล่าวว่า เป็นสิ่งที่แม้อยากพูดให้ฟังก็ไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไร (Subjective). อย่าว่าแต่รสชาติของพระนิพพานเลย แม้เพียงแต่รสของวิเวก หรือสมาธิขั้นต้น ๆ ก็เป็นของยากที่จะอธิบายว่ามีรสเป็นอย่างไรเสียแล้ว เพราะเป็นรสที่ต้องจัดเป็นรสแปลกใหม่อีกรสหนึ่ง จากบรรดารสที่คนธรรมดาเคยรู้รสกันมาในวงแห่งโลกิยารมณ์. ความจริงตามธรรมดาสิ่งที่เรียกกันว่ารสนั้น เป็นของอธิบายยากมาก บางอย่างไม่มีทางจะเทียบเคียงเสียเลย. เช่น นาย ก. ไม่เคยกินของหวานเลย. นาย ข. ก็ไม่อาจที่จะอธิบายให้ นาย ก. ทราบได้ว่า รสหวานนั้นเป็นอย่างไร จะว่าตรงกันข้ามกับขม กับเค็ม

กับเปรี้ยว หรืออะไรทุกอย่าง นาย ก. ก็ไม่อาจทายได้ว่า รสหวานนั้นเป็นอย่างไร. แม้ นาย ข. จะคิดค้นหาคำใดมาพูดก็ไม่ได้ คงได้แต่ว่าหวาน ๆ อยู่อย่างเดิมนั่นเอง. นี่คือความเป็นปัจจัตตัง และความเป็นของอธิบายให้ชัดไม่ได้, ของรส. ส่วนรสของพระนิพพานก็ทำนองเดียวกัน เป็นแต่ยิ่งยากขึ้นไปกว่านี้อีกหลายเท่านัก แม้ในทางที่จะให้เปรียบเทียบหรือคาดคะเน. ก็เมื่อ นาย ก. ไม่ควรจะค้ดเถียง นาย ข. ว่ารสหวานไม่มีในโลก, และทางที่ดีที่สุด นาย ก. ควรใช้ความพยายามจนหาน้ำตาลมาชิมดูได้ด้วยตน ก็จะรู้ว่าหวานเป็นอย่างไร, ฉันใด ผู้ที่ยังไม่ถึงนิพพาน ก็ไม่ควรปฏิเสธรสของพระนิพพาน แต่ควรตะเกียกตะกาย จนได้ชิมรสของพระนิพพานด้วยตนเอง ฉันนั้น.

ก่อนแต่จะจบเรื่องนี้ อยากจะเล่านิทานพังกันเล่นสักหน่อยหนึ่ง. เต่าตัวหนึ่งเป็นสหายกับปลาตัวหนึ่ง. วันหนึ่งได้พบกัน ปลาถามว่า "สหายเอ๋ย, ท่านไปที่ไหนเสียเป็นนาน ?"

"ไปเที่ยวบนบก มา" เต่าตอบ.

"บกเป็นอย่างไร ?" ปลาถาม.

"อ๋อ บกงดงามมาก, มีอะไรสวย ๆ แปลก ๆ ลมพัดเย็นสบาย, มีอาหารดี ๆ เยอะ มีเสียงแปลก ๆ ซึ่งเราไม่เคยได้ยินในที่นี้เลย."

"ฉันไม่เข้าใจเลยสหายเอ๋ย, บกนั้นอ่อนละมุน ให้ศีร์ษะของเราแหวกว่ายไปได้สะดวกเช่นนี้หรือ ?"

"ไม่ใช่."

"บกไหลเอ่อไปได้ตามร่อง เช่นนี้หรือ ?"

"ไม่ใช่."

"บกเย็นชุ่ม ชื่มซาบ เอิบอาบ เช่นนี้หรือ ?

"ไม่ใช่."

"บกเป็นระลอกริ้วๆ เมื่อถูกลมพัดหรือ"

"ไม่ใช่."

แม้ปลาจะตั้งคำถามมาอย่างไร คำตอบก็มีแต่ "ไม่ใช่" ทั้งนั้น ในที่สุดปลาก็หมดสัทธา ประณามเต่าว่า "สหายเอ๋ย! ท่านโกหกเสียแล้ว เอาสิ่งที่ไม่มีจริงเป็นจริงมากล่าว." แต่เต่าก็ไม่รู้ที่จะตอบสหายของตนอย่างไรดี ในที่สุดก็ได้แต่ค่อยคลานกลับขึ้นบกอีก. เต่าได้แต่เที่ยวไปบนบกอีกใหม่, — บนบกซึ่งสหายของเขาไม่เคยนึก และ ไม่ยอมเชื่อว่ามี! เต่าได้เที่ยวไปวันแล้ววันเล่าๆ บนบกซึ่งสหายของเขา หาว่าเขาโกหก!!

นิทานเรื่องนี้ จะอาจเป็นเครื่องรับรองความเป็นปัจจัตตัง และการพูดบรรยายไม่ได้ ของศานติ — อาหารของดวงใจชั้นพิเศษชั้นยอดสุด, ได้บ้างกระมัง. น้ำกับบกต่อติดกันอยู่ ห่างกันเพียงชั่วเส้นริมน้ำเส้นเล็กๆ ที่ริมสระเท่านั้น แต่ปลาก็ไม่อาจรู้ หรือแม้แต่คาดคเนว่าบกเป็นอย่างไรได้เลย. พระพุทธองค์ตรัสว่า โลกคือ โอกะ หรือ โอฆะ (แปลว่าน้ำทั้งสองศัพท์). สัตวโลกก็คือผู้ที่จมอยู่ในโลก หรือน้ำนั่นเอง. พระนิพพานเป็นฝั่งเกาะที่รอดพ้น. แต่น้อยคนนักที่จะว่ายออกไปถึงเกาะ

ดุจพวกนกที่ติดบ่วงแล้ว น้อยตัวนักที่จะหลุดพ้นไปได้ ไม่ต้องตกเป็นเหยื่อของนายพราน ฉันใด ก็ฉันนั้น.

ผู้ที่ตกโลก หรือจมโลก ก็คือผู้ที่รู้จักแต่โลก หรือกามคุณซึ่งเรียกในที่นี้ว่า อาหารทางฝ่ายกาย หรือโลกิยะนั่นเอง. เมื่อรู้จักแต่อย่างเดียวก็ไม่ (หรือมักจะไม่) เชื่อว่า บก หรือโลกุตตระมีอยู่ ณ ที่ใดอีก เช่นเดียวกับปลา. ก็บัดนี้ การที่จะเดินทางไปสู่บกนั้น ผู้เดินต้องกิน "อาหารของดวงใจ" ดังที่กล่าวมาแล้ว การที่ไม่ค่อยมีใครสนใจในเรื่องอาหารของดวงใจ ก็เพราะ ไม่เคยคิดที่จะเดินทางไปสู่ "บก" นั่นเอง!

อาหารของดวงใจมีหลายชั้นนัก เพราะฉะนั้น ย่อมจะมีผู้แสวงและเสพได้ในชั้นต่าง ๆ บางชั้นเป็นธรรมดา. เรารู้ในข้อนี้ได้ ก็โดยที่จะเห็นได้ว่า คนบางคนหาได้ ตกโลก เต็มที่เหมือนกับบางคนไม่. เช่นเดียวกับถ้าเราจะมองดูภาพสมมติลักภาพหนึ่ง, เป็นภาพแห่งริมฝั่งทะเล. เราเห็นคนบางพวกตกน้ำจมมิดอยู่ บางพวกชูศีรษะร้อนขึ้นเหนือน้ำได้ มองดูรอบ ๆ สังเกตหาฝั่งบกอยู่. บางพวกมองเห็นฝั่งแล้ว บางพวกกำลังว่ายมุ่งเข้าฝั่ง บางพวกใกล้ฝั่งเข้ามามากแล้ว. บางพวกถึงที่ตีนยืนถึง เดินตะคุ่ม ๆ เข้ามาแล้ว บางพวกเดินท่องน้ำเพียงแค่เข่าเข้ามาแล้ว บางพวกนั่งพักอย่างสบาย หรือเที่ยวไปอย่างอิสระบนบก! เราจะเป็นพวกไหน ย่อมไม่มีใครรู้ได้เท่าตัวเราเอง!! เป็นของน่าคิด.

ที่สุดนี้หวังว่า ตลอดเวลาที่มนุษย์ยังคงได้รับรสของพระพุทธวจนะอยู่เพียงใด, คงจะมีสักพวกหนึ่ง, โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพวกที่บริโภคอาหารของฝ่ายกายอย่างสมบูรณ์อยู่แล้ว, ซึ่งจะเกิดความรู้สึกอึดอัดในความซ้ำซากและหมด "ทางไปในฝ่ายสูง" ของโลกิยาหาร หรือวัตถุนิยม (Materialism); แล้วเกิดความสนใจในคุณภาพอันสูงสุด ของโลกุตตราหาร หยิบเอาลัทธิมโนนิยม (Spiritualism) ขึ้นมาพิจารณาดูบ้าง ด้วยกิริยาอันเคารพและแยบคาย. เพราะยังมีทางไปอีกสูงมาก.

ในนามแห่งพุทธทาส ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดี ที่จะรู้จักท่าน และขอแสดงความนับถืออย่างสูงต่อท่าน ล่วงหน้า.

พุทธทาสภิกขุ

๑๙ กันย์ ๙๐

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๙๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร
ถนนพระสุเมรุ จังหวัดพระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา
พ.ศ. ๒๔๙๘